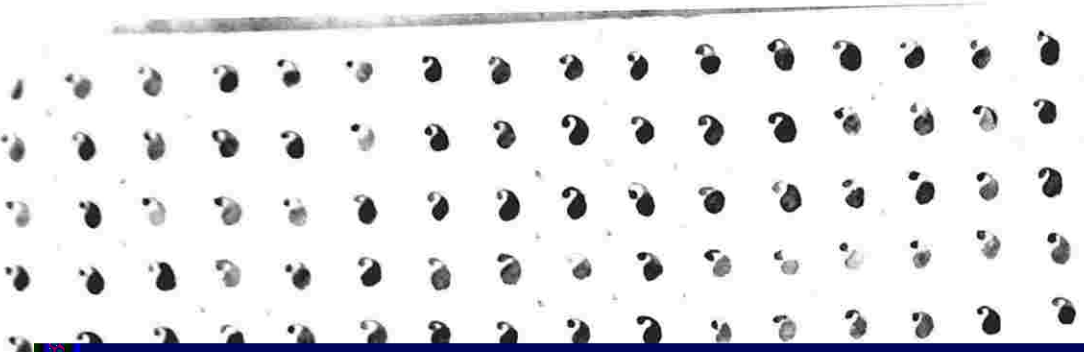

Агалар МИРЗӨ
Интигам МЕҲДИЈЕВ

НОВРУЗ
төһфәләри

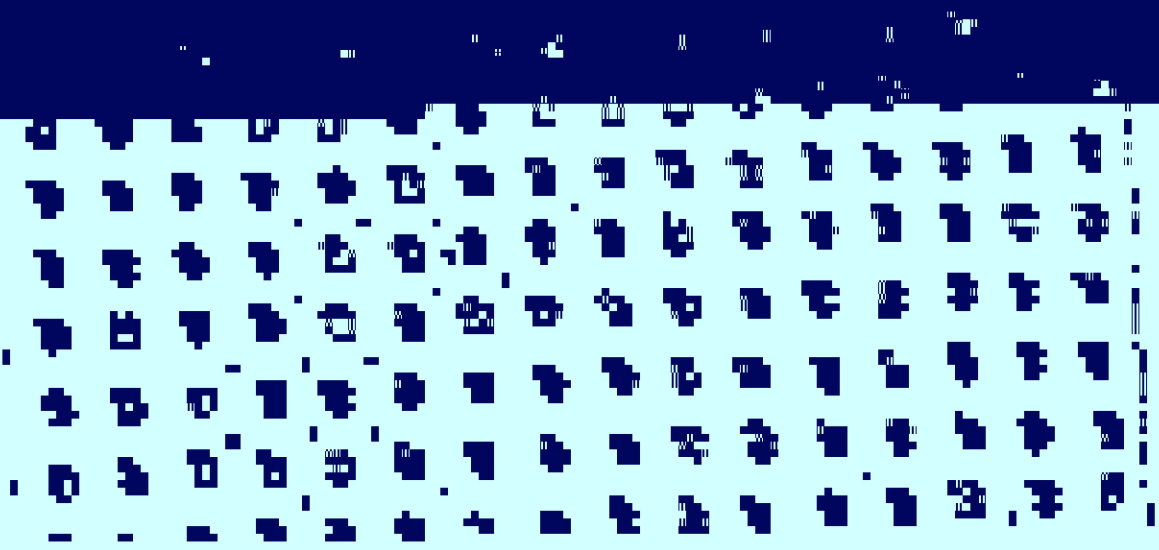

1989
81

Агалар МИРЗӘ
Интигам МЕҢДИЈЕВ

119
М-67

Ш19(2-А3); Т5(2А) + Ш3(2-А3)

РЭ 343
М 67

Титул-лист

Муаллифнинг исми ва фамилияси

Муаллифнинг манзили

Муаллифнинг эълони

Муаллифнинг исми ва фамилияси

Муаллифнинг исми ва фамилияси

МУАЛЛИФЛАР

Муаллифнинг исми ва фамилияси

дурам эски гәбилә бирләшмәләринин тәбиәтә, һәр бир тәмәсдә олдылары чеврәдәки олајлара—һадисәләрә тә'сир етмәк кәһди илә јаранмыш. сонралар зәккинләшмиш, шахәләнмишдир. Белә төрәнләрин—мәрасимләрин јаранмасыны, илкини јад көрүшлә, тә'сирлә багламаг керчәкликлә сәсләнмәз. Бу һәр нәснәдән—шејдән габаг һәр бир тә'сирлә гәһкәндә, ирәсәндә дурачар, гәбиләнин өзүнә аиддир. Онун

илкин ибтидаи ичтимаи гурулушундан, һәјәт тәрзиндән, тәсәрруфатында асылдыр. Доғрудур, јазын кәлиши, јазын ғышы эвәз етмәси илә бағлы төрәнләр Орта Асијадан, Дағлыг Алтајдан, Азарбајчандан тутунуш Аеролаја гәдәр јәткәнмишдир. Бу төрән—мәрасим һәр халығын тәбиәтә јанашмасынын тә'сири илә јаранмишдир. Сојларын, гәбиләләрин, гәбилә бирләшмәләринин, халқларын бир-бириндән мәсафә баһымындан јахын, үзәг олмасындан асылы олмајараг онларын јаз төрәниндә охшарлыг, бәнзәјиш өзүнә ачыгча көстәрир. Мисал үчүн, эски шумерләрин јазын кәлишинә һәср етдикләри төрән бир чох халқлардахына охшайыр. Шумерләрдә Аму («атаз демәкдир») баш тапкыдыр. Анунун өз апа тапкы асламлы Нилмиханин Тамуз аблы оғланлары вардыр. Тамуз—«садиғ оғул» демәкдир. Тамуз һәр ил пәјиз фәсминин сонунда «өлүр» өз јазда «дирилик». Онун өлүмүнә өз дирилмәсинә шумерләр ајрыча төрән кеңирдиләр, гурбан кәсирдиләр, чалыб-ојнајырдылар. Эски халг јазын јахшы, бәрәкәтли кәлмәси истајини билдирирди. Тәбиәтин өлүб-дирилмәси дваранын, чәрхин дөвр етмәси инамы илә сәсләширди.

Јазын кәлишини оачулуғла, кәлдәрлыгә, әкинчиликлә уграшан бүтүн сој бирләшмәләри, гәбилә бирләшмәләри, халқлар, о сырадан азарбајчанлылар сәбирсизликлә көзләјирдиләр. Улу бабаларымыз елә буна көрә дә јазы гаршыламаг үчүн онун истисинин—хызынын (гәз-маг) шәрафинә төрән кеңирдиләр. Јазла илишкәли төрәндә халг одун—истинин—кәлишини көзләдијини көз чарпдырыр:

Хызыр, Хызыр, хыз кәтир,
Вар дәрәдән од кәтир,
Хызыра Хызыр дејәрләр,
Хызыра чыраг сојарлар.

Илкин сој гәбилә бирләшмәси Хызырдан од истајмишдир. Мүгәддәсләрин, улуларын миндији боз атла кәлән Хызыр од, истилик кәтиргән кими јаз олур:

Хызыр Нәби, Хызыр Ијас,
Битди чичәк, олды јаз.

Көрүндүјү кими, эски инсан јаратдыгы мифик образла, мифик мүгәддәслә өз арасында јахынлыг көрүр. Инсанла мифик персонаж арасындагы јахынлыг диггәти чәкир. Ашағыдагы өрнәгә диггәт јетирәк:

Хызыр батды палчыга,
Чыхартдылар һарајнан...

Јазын истисинин—хызынын, күчүнүн гутунун инсанлашмышы Хызыр јазы кәтирәркән ғышла вуруша-вуруша кәлир. Онун палчыгынын басы-басы кәлир. Хызырның уғурла жәлиб мәнзилә чатмасы үчүн инсанлар она көмәк едирләр. Дејәсән, елә бурадача Хызырла—мифин персонажда, мүгәддәслә ади инсан арасындагы фәрг көтүрүлүр. Инсанда өз күчүнә инам әмәлә кәлир. Беләликлә, јазла бағлы бајрамда, төрәндә ички дини көрүш жохдур, һәтлә јүксәлмәк истаји вар. Инсанын мә'нави баһындан учалмасы, улулашмасы әкс олунмишдур. Ола билсин ки, бу көзәлијә гаршы мүбаризәнин формаларындан бири-дир. Инсаны ирәлијә апаран, ишыга јәнәлдән дүшүнмәләрлә илишкәлидир. Бу мүбаризлик һисси заман кечдикчә даһа да күчләнир, бичилләнир, инкишаф едир.

Дедик ки, Хызыр јазын истилијинин инсанлашдырылмыш формасыдыр. Елә она көрә дә онунла бағлы нәгмәдә дејилир: «Хызыра нараг сојарлар». Дејимдә эски инсанын белә бир инамы ифада олунур ки, јазын уғурлу олмасыны тә'мин етмәк үчүн од, исти јардыма чаргыламалыдыр. Одун, истинин бөлкәси исе чырагдыр.

Коса-коса төрәни дә бу баһындан ајрыча нараг доғурур. Бурада халғын күндәлик һәјәти даһа ајдын шәкildә ифада олунур. Белә ки, инсанын тәбиәт һадисәләринә илишкәли чалышмалары илә сыхы бағлы олараг чеврәдәки мүһитә керчәк, һәрдән бир исе үјдурма мүнәсибәти јаранырды. Биз «үјдурма» дејәркән хәјәли үјдурма илә, реал керчәк үјдурманын бир-биринә гајнајыб гаршыдығыны көз гаршысына кәтиририк. Бир дә унутмаг олмаз ки, эски инсан үчүн һәр ики үјдурма керчәклик кими иди. О, үјдурманын үјдурма олдығунун фәргинә вармырды. Инсан тәбиәти дилә тутмага чалышырды. Елә бурадача тарихин белә чағында Коса-коса төрәнинин илк варианты, схеми јаранырды. Инсан бу чағлар јаратдыгы илкин мөвсүм тәғәсим төрәнләриндә өзүнүн тәбиәтә јардым етмәсилә (Хызыра палчыгдан чыхармасы кими) фәхр едир, еләчә дә тәбиәтдән јардым диләјирди... Елә бу дурум Коса-косада әксини тапыбдыр. О, Косаны-ғышы писләјир, јазын бөлкәси кечини алғышлајыр.

Тәбиәтлә илк гаршылашмада инсан ондан чәкинмәјә башлады өз бу илкин екилист баһышы, сонралар илкин онгонлары, инамылары јаратды. Бу чағлар тәбиәтдән чәкинмә илк баһышда, илк инамда икилик, әксликләр көрүшүнү јаратды. Инсан она јардым өз јаманлыг едән тәбиәт һадисәләр һағында дүшүнмәјә башлады.

Коса-коса кими, јаз мөвсүм тәғәсими илә бағлы көрүшләр илләр кечдикчә даһа да јеткәнләшмиш, јазла илишмәли төрәни бир чох халқлар, о сырадан шумерләр, франсызлар, италјанлар, белчыкалар, скандинавлылар кечирмиш өз кеңирләр. Коса-коса ојунунда

Коса гышын, Кечи исә жазын бөлкәсидир. Төрәнин мәрасимин сонунда Кечи-яз Косаны—гышы өлдүрүр. Төрәндә халк Косага жалмыз гышын бөлкәси кими бахмыр, ону еләчә дә әксикләрдә дә илишкәләндирир:

Мәним Косам чанлыдыр,
Голлары мәрчанлыдыр,
Косама әл вурмајын,
Косам икчанлыдыр.

Газыг ки, бурада өз әксини тапмыш әски тәфәккүр арашдырымыларынын диггәтиндән јајынмышдыр. Әски азәрбајжанлынын көрүшүнә көрә Коса-гыш икчанлыдыр. Биз бу ифадәни ики анламада баша душүр вә һәр икисинин әски мифдән доғдуғу гәнаәтиндәјик. Биринчи, Коса—гыш жазы доғачағы үчүн икчанлыдыр. Газ гышдан доғулур. Гыш истәсә дә, истәмәсә дә бу «ушаг»—жаз доғулмалыдыр. Доғулачаг «ушаг»—жаз әкинчиликлә, малдарлыгла уграшанлар үчүн һәјат иди. Халк елә буна көрә жазын истисини—Хызыры чағырыр вә истини-хызы кәтирмәсини хаһиш едир. «Коса икчанлыдыр» ифадәсинин икинчи анламы беләдир: Гышда әксикләр—жаз вә гыш, исти вә сојуг топланмышдыр. Бири активдир (гыш), о бири исә пассивдир (жаз), Гышын (Косанын) бир јөнү мәрчан голлу, буз голлу гышдыр, сојугдур. Вахт онун бу јөнүнү јаваш-јаваш дәјишир вә гышын о бири јөнүнү, жазы-истини кәтирир.

Газын бол мәһсул вермәси үчүн инсан она әлиндән кәләни едир. Коса-коса жаз тәғвим анлајышы вә онукла илишкәли жаз бајрамы кеткәдә елә бил күнәшин, ишығын гәләбәсинә һәср олунур.

МИРАЛИ СЕИДОВ,
Филологија-әдмәләри доктору, профессор.

АҒЫЛ КӘСДИЈИИДӘН

«НОВРУЗЛАМА»

Бир нәлбәки кишмиш кәтир араја
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.
Јағыш јағса јығышарыг сараја
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Һәр гапыны чүт-чүт кәзәк, тәкбәтәк,
Күнүз, һәфтәз, ајыз, илиз мубарәк.
Бахчамыздан нубар апар, нубар чәк
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Бизим јердә күллү бостан әкарләр,
Әкиб ону шәһәрләрә төкәрләр,
Гыз-кәлинләр дәстә-дәстә сәкәрләр,
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Бу ајда чәк олар дәрчин, гулакчан,
Чәкәндәр сәјр едәр, кәзәр дојунчан,
Бәләк дүшдүк гәз-фәндығын јығынчан,
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Ај, гыз, Бәсрә, тодус кими сәкәрсән,
Кәләк илдән дәстәни сән нәкәрсән,
Новруз гәбиз сәманә дә әкәрсән,
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Әзиз күноү, нә кәс-кәсә тохунсун,
Кәләк илсә көјнәкләр ал тохунсун.
Бир ағыздан новрузлама охунсун:
Баһар Әһмәд, Баһар Әһмәд, хош Әһмәд.

Һәр дөфә илимиз кәлиб Новруз мәгамына јетәндә дүнјанын рәнк-руфу көзкөрәси дәјишир. Аталар дејир: даш һәмни дашды, заман дәјишиб, Беләдә заман атлыды, ганадлыды, һәрнәдисә дүнјанын бели узуну чапыб, бах, бу күнүмүзә јетәндә дағларын, дүзләрин, чајларын, ирмагларын сәси сәһләми дәјишир ки, дәјишир! Пәри нәнә демиш бу баһар кечәсиндә ағачлар торпаға сәчдәјә кәлир, барыныр торпагдан. Бу кечәнин ајынлығында ирмагларын сују ширинләшиб бала дөнүр. Сафлығында фал ашкарланыр, дүјүн ачылыр, мәтләбләр мурада јетир.

Һәр дөфә илимиз кәлиб бу мәгама јетишәндә билмәзән суду-ахды, билмәзән отду-көјәрди, бир ону көрәрсән ел-чамаат јашылын чыхарыб ал кејинди, гарадан-пасдан арынды, јасын кизләди, шадлығы сәсәди, једди јердән көз ачды, дил ачды, диләк диләди. Мүса-фирләр кәлиб белә көрдүләр, сәјјаһлар белә јаздылар, илләрә әманәт гојуб кетдиләр. Ди кәл сәјјаһлар јазаны, алимләр јазаны халг илләрәнән, гәринәләрәнән нә охујар олду, нә дә ешидәр. Судандымы, һавадандымы, гандандымы, нәдәндисә һәр дөфә илимиз кәлиб бу мәгама јетишәндә, кечәјлә күндүз бәрәбәрләшәндә, јазын көрүш, гышын ајрылыг чағы дүнјанын рәнк-руфу кими инсанлар да дәјишир, мөһрибан олур, шадлыг кечирир, јахшыја алгыш, ағры-јамана гаргыш дејирләр.

Бина-гәдимдән бизим елләрин јазы јарашыг һесап олунур. Аталар илин дөрд чәһәтини таныјыб: јаз, јәј, пајыз, гыш. Јаз битирир, јәј јетирир, пајыз јыгыб кәтирир, гыш вуруб дағыдыр. Јазә пәнәһ кәтир.

Һәр дөфә һәр дөрд дөрдләр, һәр дөрд дөрдләр, һәр дөрд дөрдләр, һәр дөрд дөрдләр. Јаз илә гышә бир ағыл кәјәдәси? Јаз кетди, гыш кәлиди, һәр дөрд дөрдләр. Јазә чәһәт, гышә ојнар. Јазә көзән, гышә дөзәр. Гәләснә, јаз өләр јонка битәр. Јазә чыкып май-дәһәрәк јәһәсиндән кинәти олмәз...

ГАР ЧИЧӘЈИ

Јазын кәлдим хәбәрини гар чичәји јетирәр. Биринчи көрүшү чобанлара верәр бу чичәк. Гышдан безара галмыш чобан көј үзү ачылан кими јетирәр өзүнү көһнә өрүш јерләринә. Көрәр, ајә, јамачын ала-таласында бир чичәк үшәркијир. Чомагыны дашлара чырпыб сындырар ки, гадам, јаз кәлиб!

Бу чичәк јазын илкиндән хәбәри олар, өзү күнејдә битәр. Елә ки, јаз күнәши чыхыб јамачларын гулунчуну гырды, бир дә көрәрсән гарын ала-тала јериндән бу чичәк бој көстәрир. Ојанмыш анамыз торпағын јаз нәфәсиди, «Новруз»ун кәлдим хәбәриди. Һејиф ки, өмрү аз олар гар чичәјини, гәфил биткисилә, гәфил иткиси, бир нечә күн чәкәр, ди кәл хәтри јаддашларда Новрузкүлүјлә, бәнөвшәјлә бир јашајыр.

Јаз кәлиб хәбәрин ел-чамаат бир дә нәдән биләр: кечәләрин бир өмрү гысалмасындан, күндүзләрин бир шам ишыгы артмасындан, һаваларын илыгланмасындан, чајларын буланмасындан, будагларын дүјмәләнмәсиндән... чамаатын рәммалығыды ки, ахыр чәршәнбә өтү шәр-өтүшмәз һаваларын ејни нишанлы гызын бәт-бәнизинә дөнәр. Хумарлыг-хураманлыг јағар чөл-бајырдан. Бәс, бу көзәл күнләри арзуламазлармы, көздәмәзләрни? Илләрин, әсләрин сынағында халгымызә әјан олуб ки, јазнан гышын дөјүшү гышын ахыр ајына, јә'ни

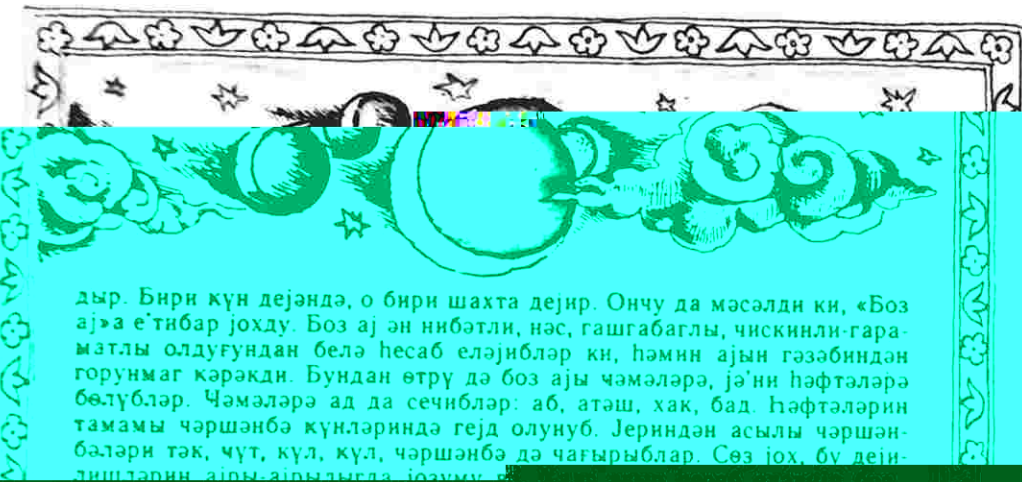
көзә ајә дүшүр.

БОЗ АЈ

Рәһәтә көрә гәдми заманларда ајлар јолујуш, бу сәбәбдән дә илин күнләри тат-гарыш күшүб чамааты чашдырымыш. Беләдә илин күнләрини бөлүрләр ајларә. Кәр аја отуз биш күн гәлир, анча «Боз аја он дөрдү. Боз ај күсүр ки, бу нә таһар олур, һәмәја чөк, һәмәи пәјимәсә аз дүшүр? Көрдүләр ки, ачидир, һәрәдән бир күн адыб верилләр. Боз аја ки, хәтри галмасын, олур ајарыи беш күн. Бу сәфор дә рәзи галмајанды о бири ајлар дејир, елә өзүмүдә дә азын, сәпә нә керәк?

Ајларын бир јарысы нсә бир күнүндән дә көсәр, аһәр ки, Боз ајын ајарын соккыз, ајарын доғуз күнү олур, башлајыр өзүни дөрдүнүн сүрмәјә.

Мәсәлә бурасындадыр ки, Боз ај күнләри о бири ајардан адығына көрә бири пајызы, бири гышы, бир башгасыса јазы хатырла-

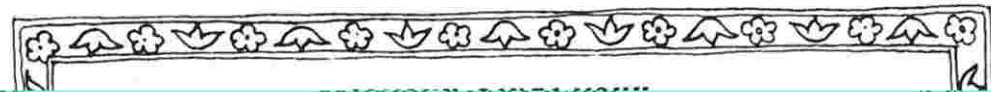
дыр. Бирн күн дејэндэ, о бири шахта дејир. Ончу да мәсәлди ки, «Боз ај»а е'тибар јохду. Боз ај эн нибәтли, нәс, гашгабаглы, чискинли-гараматлы олдуғундан белә һесаб еләјибләр ки, һәмнн ајын гәзәбиндән горунмаг кәрәкди. Бундан өтрү дә боз ајы чәмәләрә, јә'нн һәфтәләрә бөлүбләр. Чәмәләрә ад да сечибләр: аб, атәш, хак, бад. Һәфтәләрин тамамы чәршәнбә күнләриндә гејд олунуб. Јериндән асылы чәршәнбаләри тәк, чүт, күл, күл, чәршәнбә дә чағырыблар. Сөз јох, бу дејишләрнн айры-айрылығла јазуму.

јар-јарашығлы кечирмәји мәсләпәт билли. Инаныша көрә ахыр чәршәнбә күнүндә сулар тәзәләнир дејин көзәлләр сәнәк алыб чешмә башына кетмәкдә, ашигләр дә булаг дашына диз гојуб көзләмәкдә, сечмәкдә, соналамағда:

*Чәршәнбә күнүндә чешмә башында,
Көзүм бир алакөз ханыма дүшдү.
Атды мүжкан охун, кечди синәмдән.
Назу-гәмзәләри ганыма дүшдү.*

Чәршәнбә ахшамларында алакөз очаглар чатыланы чаван-чомрул сәмәндәрә дөнүб од үстүндән атылһаатылда! Кимсә дә бу дәјкини дилдән гојмады, јаддан чыхармады: кағырдығым, уғурдуғым, һамысы одун үстүнә!

Инама көрә буннан да илин ағры-ачысы, кичи килүрәти, үсүрәкә...

СӘМӘНИ, САХҖГА МӘҖИ...

Улуларымызын, ағбирчәкләримизин јаз арзусу, бәрәкәт нишанәси сәмәни бојланар ајналардан. Бу ајналардан јаз бахыр чөлүн шахта-боранына, торпағын ғыш јухусуна. Инсанын јаз арзусу вахты јетишәндә әввәл-әввәл сәмәни шәклиндә синиләрдә көјәрәр, сонра ајат тутуб бағлар, чөлләр, чәмәнләр узуну јеријәр, тәбиәтин чанына һопар, јердән дин вуруб чыхар, дүнјаны әтри-әнбәр гоҳусу бүрүјәр.

Новруза үч һәфта галмыш сәмәнинин һими горулар. Башлар үрәкләрин арзу-нијјәти синиләрдә јашыл-јашыл көјәрмәјә. Сәмәни бој вердикчә үрәкләрин јаз нијјәти керчәкләјәр, илин боллуғуна, бағларын, чөлләрин рузусуна инам артар. Сәмәни бој вердикчә үрәкләрдә сөз көјәрәр, бу бир әлчә јаз нәфәсиндә сөзүн сығалы кәзәр:

*Сәм сәни,
Сәмәни, сазана кәлмишәм,
Узана-узана кәлмишәм.*

Истәр тарихин јазылы, јазысыз сорағларында, истәрсә дә инсанларын јаддашларында, вәрдишләриндә горујуб сахладығларындан бәлли олур ки, сәмәни көјәртмәк, ондан һалва биширмәк сөз-сөһбәти ерамыздан ојанлара кедиб чыхыр. «Авеста»нын өзүндә дирилик мәнбәји кими гәләмә верилән һәјат ағачынын чичәкләринә «хаом» «һум» дејилирмиш. Күман еләмәк олар ки, бу «хаом» хејли әввәл мәнбәләрдә өзүнү нишан верән «сәм» биткисинин бир азча дәјишилмиш шәклидир.

Бир иш вар ки, та гәдимдән бу күнәчән арзу-нијјәт нишанасы кими јетишдирилән сәмәни нәпәјәтдә инсанда өз күчүнә, пүнәринә инам ојадыр, ону торпаға, ишә, зәһмәтә бағлајыр.

нырды ки, бу бајрам сәмәнисинин саваблыгы ону нијјәтинә јетирәчәк, чәтиндән, дардан гуртарачаг.

Елә ки, гызлар чәмләшиб иши саһмана салдылар, мис газаны галдырыб гојдулар очағын үстүнә, башларды бекарчылыг. Бу вахт чәнәләр дүшәрди ишә, ағыз дејәндән гулаг тутуларды. Бу јердә гызларағасы гајыдарды ки, а гапынызы гәфил елчиләр дөјсүн, бир мафар верин сөз данышаг, сөз ешидин.

Дејәрләр, а Күлсүм, де көрәк нә дејирсән, арвадланма!

О да фикрини чәмләјиб бир тапмача сөјләр:

—Бах, гызлар, тапана нәмәр дүшәчәк.

Бир күн бир бөлүк газ учуб кедирмиш. Јердәки бир јаралы газ чыгырыб дејир, еј јүз газ, мәнә дә көмәк еләјин.

Куја газлар дәсиндән бириси гајыдыб јаралы газдан сорушур ки, сән һардан билирсән биз јүз газыг? Бир биз, бир бизим јарымыз, бир дә сән гошулсан, оларыг јүз газ...

Һә, гызлар дејин көрәк учуб кедән газлар нечәјмиш?

Гызларын бири белә деди, бири елә, ахырда газлар дәстәси кими сәс-сәсә вердиләр. Пәри нәнә көрдү аләм гарышыб, абкәрдәни галдырды јухары:

—А гызлар, а башыныза дөнүм, јахшысы будур гулаг асын, сизә ағылнан бәхтин нағылыны данышым.

Араја сүкут чөкдү...

Һә, гызлар, күнләрин бир күнү ағыл олур, бәхт олур, башлајырлар мүбаһисәјә. О дејир, мәнәм инсан оғлуна кәрәкли, бу бири дејир, јох, мәнәм. Мәхләз, буну сынамагдан өтрү нобат верилир Бәхтә, о да чыхыр инсан оғлунун јолу үстүнә. Чаван рәнчбәрмиш, јер сүрүр-мүш ки, әкә. Елә бу вахт бәхти бир күп гызыла дөнүб илишир хышын бурнуна. Көтүрүб дејир, ај чан, ахыр ки, касыбчылыгын дашыны атасы олдум. Тез кәндә кәлиб һисли дахмасыны сөкдүрүр, шаһлара лајиг бир сарај тикдирир өзүнә. Өлкәнин һөкмдары бу чаванын шан-шөһратини ешидиб онунла гоһум олур—бирчә гызыны верир кечмиш рәнчбәрә. Бу, јерә чатанда бәхт дејир ки, мән ишими баша вурдум, инди сән көстәр мәһарәтини.

Бәли, күнләрин бир күнү гоншу мәмләкәтдән гонаглар кәләси олур. Мәчлис гурулур, күрәкән дә сөз јох ки, мәчлисин башында әјләшәнләрдән олур. Мәчлисин шыдырғы јериндә күрәкән шәрабдан ичиб о санда кефләнир ки, ағзына кәләни данышыр, өзүнү, шаһлыгы да гонагларын јанында рүсвај еләјир. Күрәкәнин ағылсызлыгы учундан

боғазына. Бу вахт ағыл тез өзүнү јетириб кирир чаванын башына. Бајадан динмәјән чаван өзүнү ә'јан-әшрәфә тутуб гајыдыр ки, гиб-леји-аләм, мәнә сон сөз вер. Верирләр. Дејир, јә'ни мән бир белә ағыл-сызам ки, һә, шәһ мәчлисиндә гудурғанлыг еләјиб башымы чәллад балтасына Сөјкәјим

Чамаатдан сәс чыхмыр.

—Јох, мән о гәдәр дә ағылсыз дејиләм. Ону билмәлисиз ки, кәлән гонаглар достлуға кәлмәмишдиләр. Мән онларын кизли нијјәтләриндән хәбәрдар олдуғундан сөз атырдым. Әкәр онларын нијјәти дост-луг олсајды, шаһын күрәкәнинин күнаһыны, гәбаһәтини дә кизләмә-ји бачарардылар. Даһа шаһа чуғулчулуг еләјиб араја нифаг салмаздылар.

Шаһ белә ешидәндә бармағыны дишләди:—ачын кәндири,—деди. Күрәкән ағылын көмәји илә өлүмүн чәнкиндән гуртулду. Сонра ағыл кәлди бәхтин јанына ки, һә бу да мән. Әл-әлә тутдулар: «инсанчын күчүмүз бирди»—дедиләр.

Бу бајрам күнүндә арзумуз одур ки, сизә дә ағылла бәхт һәмишә јар олсун!

Очагбашы сөһбәт хоруз баныначан чәкәрди. Ди кәл кимсә үрәк еләјиб көзүнү јуммазды. Сәмәни бишән кечә ким дөзмәјиб јатсајды, тәһнә-тәһниздән јаха гуртара билмәзди.

Бу вахт бир дә көрәрдин ки, гызлардан бири дөзә билмәди, хәл-вәти јер сечиб көзүнүн ачысыны алды. Еләмәздиләр тәнбәллик, о гызчыгазы донундан сырыјардылар дөшәјә, кирпикләринә дә сәмәни һоррасы чәкәрдиләр.

Бир һоврдан ојаныб истәрди ки, ајаға дура, дөшәк белиндә галхарды. Сәмәни һоррасы да ки, галыб гурујуб—көзләрини ача билмәзди, башларды зүлүм-зүлүм ағламаға. Гызлар бу вахт шагганаг чәкиб күләрдиләр. Беләчә дејә-күлә сәмәни һалвасыны бишириб һасилә кәтирәр, бошгаблара чәкиб тәбәррик кими гоншу евләрә пајлар, һамыја «бајрамын мүбарәк» дејәрдиләр. Сәмәни биширән әркән гызлардан бири һазыр һалвадан чәкиб сәркидамына гојар ки, гушлар кәлиб барына. Сәмәни көркәнә гојуб өзү пусар. Гуш сәмәнидән дим-дијинә алыб һансы сәмтә учса, инама көрә гызын истәклиси о сәмт-дән олачаг. Нә ишдисә гызлар бу сынаға да мөһкәмчә инаныблар. Елә инандыгларынданды ки, һәмин адәт илләрин, әсрләрин үстән сәмәни көтүрән гуш кими уча-уча кәлиб бизләрә дә јетибди.

Гыз-кәлин бу әзиз бајрам күнләриндә ад еләјиб бир очаға чәм олар. Ешиклә чаван-һовруд чырағбандыг...

Г ы з :

*Ојмагдан, а ојмагдан,
Өлдүм хына гојмагдан.
Бармагларым жаныбды,
Чубуга од гојмагдан.*

Һамы эл чала-чала дејэр:

*Јашыл јарпаг гызылкул,
Јашыл јарпаг гызылкул!*

Г ы з :

*О тајдан эл ејләмә,
Көнлүмү ал ејләмә
Сән мәнимсән, мән сәнин
Өзкә хәјал ејләмә.*

Һ а м ы :

Јашыл јарпаг гызылкул, Јашыл јарпаг гызылкул!

Г ы з :

*Гызыл күлсән, бутасан,
Досту әзиз тутасан
Мән о күлдән дејиләм,
Ијләјәсән, атасан.*

Һ а м ы :

Јашыл јарпаг гызылкул.

Ушаглар Новруз ахшамы гапылары дөјэр, папаг туллајар, пај алар... Газахын Садыглы кәндиндә торбаны охловун учуна кечириб, астача гапыдан ичәри тутар, пај аларлар. Гасым Исмајылов рајонундаса ушагларын баһар пајы алмасы «бача-бача» ојунујла олур. Беләдә кәрәкди евин дамына чыхыб торбаны бачадан саллајасан. Бәхтинә нә гојдулар, оду. Газахын Көчәскәр кәндиндә чаванлар «ашбиширмә» дејилән бир адәт кечирирләр. Гызлар ахшамчагы рәфигәләрдән биринин евинә јығышыр. Тәдарүкчүн һамы совгат кәтирир, плов биширир, биркә шам едир, јелләнчәк гуруб јелләнирләр. Бу шад күнләр нишан гојулан, бәлкә тахылан, үзүк апарылан, елчи кәндәрилән

чаванларын назлы-сүслү вә'дләринди. Илин «Ахыр чәршәнбә»си Газах тәрәфләрдә «Дан атмаг», Гасым Исмајылов, Товуз елләриндә «Чиллә чыхартмаг»ла гејд олунур. Бу вахт гонум-гоншунун чәм олдуғу евләрә ханәндә чағырырлар, ахшамдан сәһәрәчән шадлыг-шадјаналыг сүрүр. Бу вахт һәм ахшам, һәм дә сүбһ чагы һәјәтләрдә тонгал чатылыр. Газахын әксәр кәндләриндә мартын 21-и кечәси чај, булаг сујунда јујунмаг адәтди. Халг инамыды, бу вахт үрәјиндә нә нијјәт тутсан, чин олар.

Зејвә кәндиндәсә 22-си сәһәр тездән чајда јујунуб тәнәк чубуғунун алтындан кечмәк адәтди. Дејир, баһарын тәһвил-тәслим ахшамы гызлар бир тај чораб кејәр, јатмаздан әввәл дузлу көкә јејәрләр, куја јухуда су верән оғлан, һәмин гызын бәхтинә чыхачаг, Товузда көр нејнирләр... Дөнүкчырыглы кәндиндә чаванлар ики ијнә көтүрүр, ијнәләрин учуна памбыг долајыр, ичәрисиндә су олан габа атырлар. Ијнәләр уч-уча дајанса, һесаб еләјирләр ки, арзуларына чатачаглар. Бу, диләкләрин һәјата кечәчәјинә инамды. Арзу-диләјиниз чичәкләнсин!

НОВРУЗ ОЈУНЛАРЫ

«КОСА-КОСА»

Коса эјиннэ тэрсинэ күрк кејинмиш узундраз бир адамдыр. Башында узун мотал папаг, ајагында шишбурун, ири чарыг вар. Бојундан зынгыров салланыр. Палтарынын алтындан гарнына јастыг баглајыб. Элинде бээкли гырмызы чөмчө тутуб, чијинден бош хурчун салланыр. Мэээли јеришлэ мејдана дахил олуб-зурна-нағара чалгысы алтында белэ дејир:

Коса:

*Новруз-новруз баһара,
Күллэр-күллэр нубара,
Ким јыга, ким апара,
Бахчанызда күл олсун,
Күл олсун, бүлбүл олсун.
Мән кәлмишәм кеф көрүм,
Зурна көрүм, дәф көрүм.*

Мүхтәлиф јашлы, милли кејимли, бајрам әһвал-руһијјәли адамлар Косаны дөврәја алыб бир агыздан дејирләр:

Хор:

*А кос-коса кәлсәнә,
Кәлиб салам версәнә,
Чөмчәни долдурсана,
Мәчлисә күлдүрсәнә.*

Коса «күлмәшәкәр» олуб өзүнү дартыр. Бир бамәзә Косанын габагына атданыб авазла дејир.

*Ај ујругу-ујругу,
Саггалы ит гүјругу.
Көр нечә еркән кәлиб,
Белиндә өркән кәлиб.*

О сөзүнү дејиб керн чәкилир, бир башгасы габаға чыхыр:

*Бу коса һардан кәлиб?
Гуртарыб дардан кәлиб,
Јағ верин јағлансын,
Бал верин баллансын,
Чохча билиб аллансын.*

Коса сәндирләјир. Кимин үстүнә кедирсә, ону гаршы тәрәфә итәләјиб говурлар. Ахыр ки, Коса јыхылыр. Өзүнү вурур өлүлүјә. Бу вахт үзүнә бир каса су атырлар, дикснийб ојаныр. Јүнкүлчә дикәлиб дајаныр. Бу заман онула белә бир сөһбәт башланыр.

— **А. Коса, кәлдијин һардан бәрндир?**

— **Шарһәдәд.**

Хор:

*Башын саг олсун, коса,
Чанын саг олсун, коса.
Аршын узун, без ыса,
Кафансиз өлмөз коса.*

Коса ајага галхыб үз-көзүнү ачајиб пала сала-сала ојнајыр. Чөмчөснни габага уздыб паж итөјюр:

Коса:

*Гурбанын өлүм јанын чухалы,
Гонаг кәлпәрәм чиллә чыхалы,
Набат, ногул, бадам вер кәлсин,
Тејим, дизләримә кар кәлсин.*

Өтрафындакылар дөрд бир јанындан Косаја сөз атырлар. Сөзләр авазла дејилер:

*Ај кос-коса, кәлмисән,
Лап вахтында мејдана сән.
Алмајынча пажыны
Чәкилмә бир јана сән.*

Коса:

Кетмәрәм, ага кетмәрәм!

*Беш јумурта пажынды,
Әскијини алмајасан,
Хурчуну јакшы долдур,
Әли бошда галмајасан.*

Коса:

*Галмарам, ага, галмарам!
«Косанын пажын верин,
Балын верин, јагын верин»—*

—дејә-дејә чөмчөснни ирәли тутуб мөзәли-мөзәли ојнајыр. Дөврәсиндәкиләр дә она әл чалырлар:

Биринчи ојунчу:

*Мәним косам ојнајыр,
Көр нечә динкилдәјюр.*

*Она гулаг асанын
Гулагы чинкилдәјюр.*

Икинчи ојунчу:

*Мәним косам чанлыды,
Голлары мәрчанлыды.
Гарнына әл вурмајын,
Косам икичанлыдыр.*

Үчүнчү ојунчу:

*Көһнә мотал башында,
Гәләм ојнар гашында.
Јуз әлли беш јашында —
Көр нә чаванды косам.*

Коса бу сөздән дилхор олур. Беләдә јер-јердән она паж верирләр. Хурчуну долур. Бир дә башлајыр чыртыг чалыб ојнамага. Дөврәсиндәкиләр дә она дәм тутур:

Хор:

*Косам бир ојун ејләр,
Гузуну гојун ејләр.
Јыгар бајрам хончасым
Пажызда тојун ејләр.*

Коса ојнаја-ојнаја башлајыр охумага.

Коса:

*Азаны, ај азаны,
Долдур кәтир газаны.
Пажыны артыг верин,
Јола салын косаны.*

Коса габагда, архасынча да дөврәсиндәки адамлар охуја-охуја мејдандан чыхырлар.

Хорла:

*Ај кос-коса, кос-коса,
Саггалы јолдурма кәл,
Хурчуну долдурма кәл;
Хонча-набатын биздә —
Новруз олду, дурма кәл...*

«ШАҢБЭЗЭМЭК»

Јурдумузун ел шәнликлериндә шаһ бәзәмәк дәм олуб. Халгын тахта чыхардығы бу бир овузлуг шаһ ел-күнүн чәми дәр-һалына јарајыр, тахсыр-күнаһы оланы чәзасына јетирирмиш. Бир дәмә бајрам күнү елин ағсаггалы һүмбәт бабаны ал-гумаша тутуб «тахта» чыхардылар. Шикајәти оланлар да бир учдан ахыб кәлир. Бири дејир, филанкәсин инәјинин әләфи гуртарыб, филан көмәксизин төвләсини гышын гары јатырыб, бир башгасы гајыдыр ки, көрпүнүн бөјрү учуб, чајын аддамачы саһмана салынмалыды. Һүмбәт бабанын сөз кәсәриндән ким бојун чәкә биләрди? О саатча ел јығнағынын көзү габағында әјәр-әјсик дүзәләрди. Һүмбәт бабанын гарысы Пәризад нәнә иши белә көрәндә чәмааты јарыб ирәли јеријир. Сәсин галдырыр: — ај шаһ, ај шаһ,—дејир,—бир мәним дәм шикајәтими ешит.

Һүмбәт баба белә бахыр ки, ајә, бу шикајәтчи өз гарысыды, өзү дәм дил боғаза гојмур. Гајыдыр ки, нәди, ај рәһмәтлијин гызы, алтмыш илди сәнин шикајәтинә гулаг асырам, бәс олмады? Гојсана чәмаатын да дәрдинә галаг!

«АРТЫРМА»

Бу ојуна гошулан чаван-чомрул ики дәстәјә бөлүнүр, гүррә атырлар, гүррә һансы дәстәјә дүшсә, һәмин дәстә ашағы әјилр. О бири дәстәнин ушағлары онларын үстүннән атылыр, ахыра чатан ушаг јерә әјилр. Бу минвалла сыра әввәлдән артыр, ахырдан аза-лыр. Үстән атылан дәстә сонрадан әјилр, о бириләр дәм дикәлиб әјиләнләрин үстүндән атылырлар. Ојун беләчә хејли давам еләјир.

«КӨЗБАҒЛЫЧА»

Бу ојунунда да ики дәстә олар. Башчылар, сечиләр, нөвбәј-нән ојунчуларын көзүнү бағлајыб мејдана бурахырлар. Қимсә гыра-да даш чыггылдадыр, сәс чыхардыб гачыр. Көзүбағлы ушаг башла-јыр бу сәсин сорағына, гарасына дүшүб ахтармаға. Бөјүк әзијәт-нән дашы-даша вураны тутур. Әлә кечән ојунчунун көзүнү бағлајыр-лар, бир башгасы да башлајыр ојун дашларыны чыггылатмаға. Көз-бағлајыча ојуну бах, бу сајаг давам едир.

БУДУР, ЈАЗ КӘЛДИ, ЈАЗ КӘЛДИ

Узағлардан ағча булудлар ганад-ганада дуруб кәлирди. Көј үзү ала көз кими ачылмышды. Көј үзү әтир гоһујурду. Јерләрин гача-рысы, көјләрин уаарысы оһујурду, күлләр, чичәкләр оһујурду, ахыб кедән сулар оһујурду, чајдакы балыглар оһујурду. Көј үзү гуш сәсиј-нән, јер үзү инсан нәфәсијнән долмушду. Гуш јувасында, көрпә беши-јиндә баһарын ајаг сәсләрини, «кәлдим» сорағыны ешидирди.

Улулар јазы бир тумурчуғундан, или бир уғурундан таныјыблар. Јазағзы гарышгалар јуваја дән дашыјырса, боллуг, дәни јувадан дашыјырса-гурағлыг олачар. Бу нијјәтлә ахшам јатар, сәһәри дуруб көрәләр ки, бағчада бир әл кәзиб. Елә биләсән ағачларын гол-буда-ғына көјләрин нуру јағыб. Танрынын кавалысы да бир башга һава оһујур, өзүнү бағчанын шаһы сајыр. Шафтагы гыз кими гызара-гызара чичәкләјиб. Баға кирәндә будағлар аз галыр бојнуна долана.

Јаз хәбәрини ушағлар көтүрүб гачарлар күн көрүб дөвран сүр-мүшләрин јанына. Һа десәләр дәм, гочалар әввәл инанмазлар. Сорү-шарлар ки, а бала «һачагујруг» кәлибми?

Гарангуша дејәрләр һачагујруг.

—Кәлиб, ај нәнә, кәлиб, бу күн ајнамызы дөјәндә көрдүм.

—Димдијиндә нә варды?

—Сүнбүл варды, ај нәнә.

(Сүнбүл боллуг, чөр-чөпсә гурағлыг нишаныды)

Пәри аравдын үзү нурланар беләдә. Бир бүкүм дарчыны ушаға верәр:

—Баһар сорағлы оласан һәмишә. Буну да верәрсән нәнәнә, гој хамыра чатсын.

Гәдир киши дејәр:

—Саманын заманы битди, арвад!

Сонра чәкиб төкәр, тонгал чатар:

—Әтәјини јығ, атыл бу одун үстүндән, гој сүмүјүн јүнкүлләш-син.

Чобан Бәдәл гајыдар ки, әјә, балам, јалан олмасын, пәјәнин ти-ри дәм көјәрди, та јаз нәјә дејирсиз?

Мал-давары чәкди јамача. Бир ағыз отламышды ки, көрдү боз сәрчә кәлиб гонду инәјин бујнузуна. Бәдәлин сүмүјү кизилдәди: «Сәр-чә, «боз ајын» нишанәсиди, тәләсмишәм».

Малын башыны гајтарды Бәдәл. Ағзы јаз отундан тәзәчә дада кәлмиш һејванчығаз көнүлсүз дөндү. Амма нејләсин?

Үзү јаза ачылан сәһәр Гәдир баба көрдү очағын одуну түкәниб. Дүшдү ки, талвардан балтаны көтүрә, көрдү паһ... балтанын сапы көјәриб. Деди: «Кәрәм, јатыб јухуја галмысан».

«БАЧАГУЈРУГ» — ГАРАНГУШ

(Новруз елчиләри)

Әфсанәжә көрә күнләрин бир күнү илан арыҗла гарангушу көндәрир ки, кедиб дүнијада ән ширин шејин нә олдуғуну өјрәниб кәлсинләр. Илан һәмин шејлә доланаҗагмыш. Чох ахтарыб кәзәндән сонра бир күн ары инсаны чалыр, көрүр инсанын ганы һәр шејдән ширинди. Та вахты итирмәјиб учур илана хәбәрә. Гарангуш иши белә көрәндә инсана рәһми кәлир, тез арынын саллағатина, достлуғуна

Ончу да алхышында дежиб ки, сәни көрүм, өмрүн жашылласын! Баһарын илкинди ајы буна көрө «Жашыл ај» һесаһ олунуб. «Жашыл ај»ын пишвазына шадлыгнан чыхмаг, ону тој-дүјүннән, бол, наз-не'мәтли сүфрәләрнән гаршыламаг да елә јазын өзүндән рузу арзуламагды. Новруза гырх күн галмыш ағыр күнүн, бәд күнүн нишанәси от-әнчә-рә, чыр-чырпыја од вуруб тонгал чатар, гышын нибатини бәд күнүн јанан одун ичина төкәтәд.

ләрин сујуну тәһизләјәсән, көһнә уму-күсүнү, ағыр-ачыны јаддан чыхарасан. Беләдә чиркин көзәлләшәр, ач боллуг тапар, инсан оғлу дост үстүндән дост газанар. Бу мәтләбнән дә гызлар булаг башын зијарәткәһ еләмишдиләр. Умуд чаван, гол-гуватды, гызлар әркән,

сығаллы: «неі» — деіиб алдылар ону арага.

иллэрин ајамасындан сары сөһбәтә чәкмишдиләр. Дејирдиләр: а баба, сән бир көрүб-көтүрмүш кишисэн, дејнән кәрәк һәр дәфә илә ча-лаг олунаң «сичан», «мејмун», «ит», «әждаһа», «ат», «пәләнк», «гојун»... бу кими башга ајамалар нә дејән шејди, нәдән мејдана чыхыб? Гәдир киши әлини саггалында кәздириб гајытды ки, һеч кечә вахты көј үзүнә зәндән бахмысынызмы?

Дедиләр: бахмышыг... бај... нечә бахмамышыг, а киши!

Деди: инди ки, бахмысыз, та мәним ишим асанды. Јәгин ајлы кечәдә көј үзүнә зәндән баханда топа-топа улдузлары көрүбсүз дә.

Дедиләр: көрмүшүк, баба, көрмүшүк, сөһбәтини елә.

Гәдир киши дурухду, деди—көрмәмисиз, бала, ја көрмәмисиз, ја да сәбирсизлик еләјиб зәндән бахмамысыз ки, көрәсиз.

Сорушдулар: а баба, нәји көрмәмишик.

—Улдузу, а бала, улдузу көрмәмисиниз. Бах, о топарланан улдузлар, јанки улдуз топарлары зәндән бахана, ат, гојун, пәләнк, мејмун вә саир чамадат сифәтиндә көрүнүр. Халг јаддашында белә бир инаныш да вар.

Дејиләнә көрә эзәлләр иллэрин ады јохујмуш, чамаат галыр бу илләри бир-бириндән нечә сечиб ајыра. Ахырда билчиһләр чәм олуб чыхырлар ел ичинә. Дејирләр, растымыза һансы һејван дүшсә, илләри дә о һејванларын адыјла чағырасыјыг. Иш елә кәтирир ки, биринчи донуз чыхыр растларына. Инаныша көрә һәмин ил саламатлыг олар. Сонра кәлир сичан или. Илләр бу һејванларын хасијәтинә ујгун кәлдијиндән белә һесаб олувур ки, сичан илиндә касадлыг, гурагылыг олар, һәр шеји јејиб гуртараллар.

Ү ч ү н ч ү , өкүз илиди—инсанлар бу илдә ишләк олар.

Д ө р д ү н ч ү , пәләнк или, инсанлар пәләнк кими јыртчы оларлар.

Сонра кәлир довшан или. Бу илдә инсанлар довшан хасијәтли—горхаг, гачагачда оларлар.

А л т ы н ч ы с ы , балыг илиди—инсанлар суда, сәјаһәтдә... Сонра кәлир илан или, ат или. Ат илиндә адамлар дөзүмлү олувур. Гојун или дә меһрибан саламат илди. Мејмун или дејиб күлмәклә, ојунбазлыгла кечир. Гуш или ады кими јүнкүл, хата-баласыз кечинәр.

Нәһәјәт, сонунчу ит илиди—бу вахт чәкишмә, һәрб, һәдә, гангада олуб гәдимләрдә... Ашкар еләјибләр ки, әлине галандаса, көј үзүндә топа һалында 12 улдуз бүрчү вар:—өкүз, сичан, балыг, илан, ат, пәләнк, довшан вә саир бүрчләр. Һәр дәфә мартын 21—22-си тәзә илимиз бу адларыны чәкдијимиз бүрчләрден бири үстә тәһвил олувур.

Јәни анамыз јер һәр дәфә улдуз топарларынын биринин тушунда Күншә јөн чевирир. Буна көрә дә гәдимдән «Гојун или», «Ат или», «Пәләнк или» кими ил адлары дејилиб јашајыб.

БИР АЈЛЫ КЕЧӘДИ...

Пәри арвад бу хошнијәт баһар күнлэринин бириндә Гәдирин гылығына кирди:—Умуд баламыз јекәлиб һа, хәбәрин вар?

Гәдир киши өмүр-күн јолдашынын кедиб кәлән нәфәсини билирди, ди кәл истәди ки, гары мәтләби дил олуб данышсын.

Деди:—нечә хәбәрим јохду, көјлэрин гушу, чөллэрин оту, дәрјаларын балыгы бөјүјүр... Бә Умуд бөјүмәсин, јекәләнмәсин... Пәри гајытды ки, һејлә дедијим дөјүл, а Мирәшрәфин оғлу, дејирәм елә јекәләнир бу саггалы агармыш, гоншу чәпәри дә хәлвәти-хәлвәти тапданыр... һә... тапданыр.

Бир ајлы кечәди, шамларын шө'ләси, тонгалларын оду һәлә кечмәмишди, көј үзү јер үзүнә тамаша еләјирди. О ахшам ағачлар әјилиб торпагы өпүрдү, о ахшам гурд гузујнан отдујурду. Сәфәрин, сөзүн, алхышын нијјәти варды о ахшам. Тәһгалары, кимсәсизләри тәк гојмаздылар.

Гәдимдән индијәчән баһар күнлэри әзиз күнләр һесаб олувур. Әзиз күнләрдә гонаг кетмәк, гоншу гапысы ачмаг, гонаг гаршыламаг, мүбарәкдарлыг еләмәк, гәлби сыныглары јада салмаг, јаслы-јарамлы адамлары јохламаг да саваблыгыды. Дәрбәнд, Губа тәрәфләрдә јаслы-јаралы адамларын һәрәсинә бир финчан гәһвә верәрләр. Белә вахтларда сүфрәјә дүзүлән мер-мејвәнин һамысы гуру, гахач олмалыды. Губада алма чох олдуғунданды, ја нәдәнди бајрам шамларыны да алмалара санчырлар. Бу әзиз күнләр торба кәздириб гапыларны да алмалара санчырлар. Бу әзиз күнләр торба кәздириб гапылардан бајрамлыг топламаг да дәбди. Торбаны бош гајтармаг, бу әзиз күнләрә јарашмаз. Тәһгалары, кимсәсизләри тәк гојмазлар. Бир дәс-тә адам пајы-хончасыјнан, алы-алхышыјнан һәмин адамын очагына чәм олар, газан асар, сүфрә ачар. Инаныша көрә баһар кәлиб бу ахшам, боллуг көрмәлијди, шадлыг ешитмәлијди. Ончу да бу әзиз күнләрдә хәтрә дәјән сөһбәтләри бүкүб-бәләјиб бир даш үстә, бир даш алтда гојарлар.

О ахшам гоншу чәпәри тапдананда бар ағачлары дујуг дүшмүшдүләр, үзлэрини улу торпага сүртүб барынмышдылар. Бу вәдә дүјмә тумурчуглар сәдәф кими чатламышды, бадам, алча күл ләчәјини чәкмишди башына. Көјдә Ај пахыллыг еләјирди. Умудса көјлэри көс-тәриб истәклиснини архајын саларды ки, сәбр елә, та улдузумуз говушуб...

Сонра баһар һавасына әли хончалылар кедирди, бу вәдә оғланлар һамысы ијид, гызлар һамысы көзәлди. Оғлан тәрәф оғлун, гыз тәрәф гызын, өјүрдү. Ахырда о гәрара кәлирдиләр ки, оғланын да, гызын да торпагы бир јердән көтүрүлүб... О ахшам оғлан да, гыз да дан атыланачан јатмајыб көзләрдди. Чаванлар инанырдылар ки, бу сә-

Һәр дан үзүнү көрөнин өмрү ишыгы, иш-күчү сәһманлы, ајдын олар. Гәднмләрдән үзү бәри аддыҗыб кәлән бу адәтләрин белә гајым, јашары олмасына сәбәб нәди ахы? Әввәл башдан дејәк ки, һәмин адәтләрин ел-чамаата чан көјнәји кими јахын олмасыды. Инсанлара нә ки доҗма олуб, ону јад көздән, јад нәзәрләрдән кизләјиб көзләјиб-ләр. Өзү дә бу адәтләрин ичра олунмасында мәмә дејәндән, пәпә јејә-нәчән һамы чанјананлыг еләјиб. Боллуг һамына көјәрдилән сәмәни-ләрдән сора чамаат көмкөј тахыл зәмиләрини көрәндә кечирдикләри ајинни сајасына инанырдылар. Бунчу да әзиз бајрам күнләриндә ач көрүб дојдурублар ки, бу саваблыг пәј верән евин бәрәкәтнини тај да бол еләсин.

Баһарда верилән бајрам пәји һәм дә пәј верилән очаға боллуг, фираванлыг арзуламагды. Салағалы, евчанлы агбирчәкләр јазын бу чағлары бөјүрткән колундан бир гәнәд сымдырыб евә кәтирәр, кәлән илин ахыр чәршәнбәсинәчән сахлајарлар. Бөјүрткән шивини дүшәр-ли һесаб елијирләр.

Инаныша көрә бајрамын биринчи кечәси узаг-јахын көзләмәз-ләр; аиләнин бөјүјү-кичији кәрәкди доҗма очаға чәм олуна. Улу омушлар инаныблар ки, бајрам күнү көрүшмәсән, араја једди ил ајры-лыг дүшәр. Галды сонракы күнләр, һә бах, сонракы күнләрдә, јәни једди күн мүддәтиндә дост-таныша, гоһум-әграбаја гонаг кетмәк, гонаг гаршыламаг дәбди. Бу илдән о илә күсүлү гәдәм гојмаг гәбаһәт сајылар. Ишди, новрузда күсүлүләр барышмаса, халг инамына көрә күсү једди ил давам еләр! Көмәк, әлтутду да өз јериндә. Амма бу баһардан о баһара борчлу кечмәк күнаһ сајылар. Кәрәк борч алан, јыхылыб төкүлүб борчуну гајтара. Улулар инаныблар ки, баһарда борчуну гајтаран дөвләт тапар.

* * *

Новруздан ојанасы јашыл күнләр ајаг алар. Тәбиәтин сулу-сучаг-лы чағлары башлар. О вәдләр һәнинки ағачы, бир будағы, бир чөпү белә гырмағы күнаһ биләрләр. Јаз чағы ағача гыјан адама дејәрләр: элин гурусун. Бир дә дејәрләр ај надүрүст, бәс ешитмәмисән ки, ағач инсана бешикдән та мөзарачан кәрәк олуб?! Сәнә бир тахта гашыг кәрәкди, мешәјлә нә ишин вар? Новруз кәләли дағлара да сәс дү-шәр, амма башларындан ағ чалманы көтүрмәјә күчләри чатмаз. Ме-шәләр баһар сорағыны ешитсәләр дә чылпаг чанларыны ала, јашы-ла тутмагда чәтинлик чәкәрләр. Чәмәнләрин дә рәнки-руфу дәјишәр, амма һәлә оту-әләфи баш галдырмаз. Дағлар башындакы о ағ чал-мајла көз-көзә дурар чәмәнләр, фүрсәт көзләјәрләр, о чалма назил-дими, сүзүлүб чајлара гошулдуму, јашылча халысын узадасыды. Дәрә-ләрин дә, чајларын да, булагларын, јал-јамачларын да һөврағы баш-лајачаг, бүсаты ајаг тутуб јеријәчәк.

Новруз кәләр, амма һәлә сүрүләрин рәнки гаралмаз. Көрүб-көтүрмүш чобанларын сөзүдүр: сүрүләрин рәнки о заман гаралыр ки, дишләри ота чатыр. Ончу да боз ај чыхмамыш узагдан һансы сүрүјә көз јетирсәз көрәрсиз ки, гојунларын лөјүнүндән пинтилик јағыр, елә билсән лил ичиндә ағнајыблар. Инди кәлин боз ај чыхан-дан, чөл-бајыр чәмән-чајырла доландан сонра тамаша еләјин о сүрү-ләрә! Елә билсән гојун-гузуну бирчә-бирчә тутуб чимиздирибләр. Бу да тәбиәтин ишидир.

Ширнили, ноғуллу, шәкәрбуралы, шәкәрчәрәкли, пахлавалы чәр-шәнбә ахшамларындан, баһарын илк күнләринин чал-чағырындан тәзәчә башы ајылан ел-оба бир дә бахыб көрәр, будур е, баһар јашыл ганадларыны сәриб ана торпағын үстүнә. Торпаг да о өртү-јүн алтында әмәлли-башлы нәфәс алыр. Һәр кеңиб-кәлән нәфәсиј-лә дә елә бил инсаны хејирхаһлыға, мейрә, үлфәтә чағырыр. Елә бил она дејир ки, һә, гардаш, сәнли-мәнли гышын ахырына чыхдыг. Инди бу мән, бу да сән. Өлдүр мәни, дирилдим сәни. Голларыны чырмала, ишә башла. Мәнин мин нә мәтим олмағына вар, амма минбир дә дәрдисәрим вар. Синәмә бир атыб мин көтүрмәк истәјирсәнсә, өзүнү ишә вер, дуруб көзләмә ки, һәр шеји мәннән нисјә аласан. Мәнә һеч нәјин лазым дејил, бирчә зәһмәтиндән савајы. Мән зәһмәт севән инса-нын гулујам.

Јазын илк өјнәсинә елләримиздә «гара јаз» дејәрләр. Гара јаз ча-ғы јаз ишләри көрүләр ел-күндә. Кәндли јаз әкиннә һазырлашар, әкәчәји тохумлары саф-чүрүк еләјәр.

Гәднмләрдә ел-чамаат јығышыб елликлә шумлама адәтинә һа-зырлыг көрәрди. Даһа бурда мәнним-сәнин мәсәләси олмазды. Күсү-лүләр мүтләг барышмалыјды. Јохса дејәрдиләр ки, зәми вахты тахы-лын алағы, дәнни зајы артыг олар. Әкинчи бабаларда белә бир инам варды ки, мәһсулун бүнөврәси, көкү лап биринчи шырымдан гојулур. Мәһсул куја қиминсә ајағындадыр. Ончу да илк шырымы ачмағы өм-рү-күнү әкиндә, бичиндә кечмиш, эли авандлы, сүфрәси бәрәкәтли ел ағсаггалына етибар еләрдиләр. Јаз шумунун башланмасы ел-обада бајрам кими кечириләрди. Көрәрдин будур е, әкинчәјин кәнарын-да адамлар јығышыб, бир гәләбәлик, бир чошғунлуг оларды ки, кәл көрәсән. Һәр дәфә дә һејван кәсиләрди, онун дәриси ән күчлү өкүзүн белинә дөшәнәрди, әтинин ән јахшы тикәләри илк шырым ачана вери-ләрди. Илк шырыма бә'зи јерләрдә «гарабас» да дејирләр. Бу адәтин исләри индиләрдә дә галмагдадыр. Елә ки, гарабас атылар, һамы биләр ки, һә, даһа дајаныб-дурмаг вахты кечди, тарла ишләринин дөвраны башлады. Рәнчбәрләрин дилиндә һолаварлар гатарланар:

*Өкүзүм шота кедәр, һо-де,
Ачылыб ота кедәр, һо де.*

Маллы маллылар, хо де,
Голу чанлылар, хо де.
Гызыл өкүзүм, јери
Гојма шум гала кери.
Бечид тәрпән, маралым,
Пахыллар бахыр бәри.

Ишлэк малы өјәлләр,
Тәнбәлини сөјәлләр.
Өкүзүм шума чыхмысам
Ити тәрпән, дөјәлләр.

Өкүз гыјмаз чаныны,
Билмәз гамчы саныны.
Гајыш чәкән гашга кәл
Иш үстүндә таныны.

Гара кәл илим бары,
Де, дәрдин билим бары.
Мәни мағмын ејләмә
Ачылсын дилим бары.

Бичә-бичә екизләр,
Ходәк јердә нә кизләр.
Гара кәл јоруланда
Дартыб чәкәр өкүзләр.

Гара кәл кедәр ишә,
Горхум вар бағры бишә.
Нола бир булуд кәлә
Јағыш јаға, нәм дүшә.

Күн дүшдү гар үстүнә,
Бахчада бар үстүнә,
Тәнбәл јатан өкүзүм
Гушлар гонар үстүнә.

Гоша кәлим боз, ала.
Тарлаја салдым јола.
Тај өкүзлә иш ашмаз,
Өкүз кәрәк чүт ола.

Гызыл өкүз солдады,
Новруз пајы бал дадыр.
Сән шуму тез чых баша
Һәр нәмәрин далдадыр.

Елин көзү тәрәзидир. О нәји нечә еләдијни јахшы билир. Бу адәтләр ки, вар, бир илин, беш илин сөзү дејил, гәринәләрн, әсрләри јоруб јола салыблар. Кәлә-кәлә ифчинләниб, арыныб-дурулублар. Амма еләләрн дә олуб ки, заманын јеришијлә ајаглаша билмәјиб, утаныб, утаныб, хәчаләт чәкиб, өзүнү вериб гапы далына, чәпәр дибинә, беләчә үсуллуча сивишиб чыхыб арадан. Инди һәмнин адәтләр һаггында еләчә дилдә-ағызда ешидирик. Доғрудур, заманын сүр'әти чох шеји архада гојуб, јахшы да еләјиб. Инди котан, хыш, ат, өкүз дөврәни дејил. Бурасыны биз дә билирик. Амма елә адәтләр вар ки, онлары итиб-батмаға, көһнәлмәјә гојмајаг кәрәк. Бир шеј ки, инсанлары бирлијә, гардашлыға сәсләјир, она көһнә демәк олармы? Мәсәлән көтүрәк елә о күсүлүләри барышдыран, илдә һеч олмәзсә бир кәрә адамлары бир јерә топлајан шум чағыны, илк шырым ачма мәрәсимини. Дүздүр, индиләр котан да јохдур, о котана гошулан кәлләрә еһтијач да. Амма буну мүасир техникаја шамил еләмәк олмәзми? Ким әлини галдырыб дејә биләр ки, биз тәрәфләрдә илк шум ачма мәрәсими бу күнләримиздә тој-бајрамла гејд олунур. Инанырыг ки, әл галдыран олса да бармагла сајмаг олар беләләрини. Мәсәлән, букүнкү гыз-кәлиниләримиз билирми ки, вахтилә јаз шуму мәрәсими кечириләндә евләрдә гәти говурға дејилән шеј говурмаздылар. Куја говурға гураглыг нишанәсидир, гураглыг арзуламаг демәкдир. Гураг илдә дә билирсиз ки, бол мәһсулдан сөһбәт кедәммәз. О дөврүн гадынларынын әгидәсинчә куја торпаға атылан дән ки, вар, ганбир-чанбир гардашларынын сач үстүндә говрулмаларына дөзмүр, онлар да јаныб тәләф олур, күсүр, чүчәриб торпагдан баш галдырмыр. Бах, елә бу сәбәбдән дә башы өрпәклиләримиз Новруз габағы, шума-чыхма, бир дә сәпин дөврүндә евләрдә буғда көјәрдир, һәдик бишириләр. Новрузун јашыл гуршағы сәмәни ки, вар, о да һәмнин вахтлардан галма адәтин нишанәсиди.

Новрузун гарајаз дөврү сонрадан јерини «гарангуш палчығы» дејилән дөврә верәр. Бу дөвр он күн чәкир. Агилләр дејәр ки, гарангуш анчаг илин бу чағында өзүнә јува гураг. Чүнки бу вахтын палчығы һәм мөһкәм олур, һәм дә јапышганлы. Она көрә дә гарангуш јувасы һәләм-һәләм дағылмыр, овхаланыб төкүлмүр. Бәлкә елә гарангушдан көрүб көтүрдүкләринә көрә дә ев тикмәк истәјәнләр кәрпичи һәмнин күнләрдә кәсәрләр. Бу вахтлар гәлибә вурулан кәрпич дашкырәч мисаллы олар.

Новруздан гыrx күн кечдими, рәнчбәрләр дејәр ки, һә, даһа јазын «гыrxы» чыхды. Һәмнн гыrx күндә әкинчиләр шум, торпаг ишиндә анчаг гуру ота, ја да ки, јармаја даданан кәлдән, өкүздән истифада едәрләр. Чүнки белә вахтларда һәлә чөлдә-чәмәндә лазымынча отәләф олмаз ки, һејванлар јејиб јарыјалар. Бу сәбәбдән дә һәмнн дөвр дә атылан шума «гара шум» дејәрләр. Һәмнн гыrx күн гуртараначан гошгу һејванлары чөлдә бајырда сахланмаз. Јохса күндүздән ишләјиб тәрләјән һејвана сојуг дәјәр. Елә ки, јазын гыrxы чыхды, мал-давары, гошгу һејванларыны да өрүшә бурахмаг олар ки, јејиб өзләриннн дојурсунлар. Бу дөврә дә малдарлар «тарчыг дөврү» ады јарашдырыблар. Тарчыг бир чүрә биткиди. Мал-һејван она јаман һәрис олар. Елә ки, тарчыг чыхды, дејәрләр мал-гаранын гыш гара-горхусу совушду.

Гарајаза бир пара елләрнимиздә, «данагыран» да дејирләр. Јаз мүждәчиси новрузкүлүнүн бир ады да данагырандыр. Дејир, Мәһәррәм адлы бириси новрузкүлү көрүнәндән бир-нечә күн сонра јазын кәлдијин зәнн еләјиб мал-гарасыны чыхарыр јайлаға. Мәһәррәм еһтијатыны да әлдән вермир. Өзүлә гыrx шәлә от, гыrx көтүк, гыrx да чөрәк көтүрүр. Бирдән һавалар позулур, човғун, гопур, гар әријир. Мәһәррәм гыrx шәлә оту верир һејванлара, гыrx чөрәји дә өзү жејир, гыrx көтүју јандырыр, ди кәл ки, һава ачылмаг нәди, билмир. Мал-гара бундан сонрақы ачлыға давам кәтирмәјиб бир учдан гырылыб тәләф олуr. Бу гәзијәдән бәрк алыннан Мәһәррәм сөһбәт дүшәндә әлини дезинә вуруб дејәрмиш ки, ај буну гыrx дејән залым, елә әлли дејәјдин ки, биз дә ишимизи мөһкәм тутайдыг дә... Аталар бечә јерә демәјибләр һа, март чыхмамыш, јазын гыrxы чыхмамыш, әлине хејир иш көтүрмә.

Јаз чөлүнүн илк оту-әнчәри көрүнәндә давары өрүшә чыхарарлар. Амма јердә һәлә көлүј аз олдуғундан мал-гара өзүнү дојуздуралар билмәз. Онсуз да гышдан зәиф чыхан һејванлар чөлдә јатдылармы, сонрадан онлары ајаға дургузмаг бир мүшкүл ишә чевриләр. Буна көрә дә тәдбирли малдарлар гарајаз дөврүнү мал-гарајчын ән горхулу вахт һесаb еләр, она давардојмаз, јатардурмаз, кедәр-кәлмәз ады јарашдырарлар.

Јазын гыrxы чыхандан сонра кәнд адамы башлар пајыз әкинннчнн шума һазырлашмаға. Бир ај давам еләјән бу дөврә әкинчиләр арасында «котан дөврү» дејиләр. Тәдбирли рәнчбәр чалышар торпагы бу заман шумласын.

Јазын гыrxы чыхандан сонра кәлән ијирми күнлүк дөврәсә «гызылкүл дөврү» дејирләр. Бир вахтлар бу дөврү дә горхулу, ағыр дөвр саярдылар. Чүнки бу чағларда көһнә илин азугәси түкәнәр, јениси дә һәләлик кал олар.

Бир дә вар јазын он күн сүрән «пешгурд дөврү». Буна арпаја чин чәкилән дөвр дә дејирләр. Бу заман артыг арпа бичилмәјә башланар. Кимнн тахылы гуртарса күнеј јердә әкиннн оландан борч дән алар. Бах, буна да пешгурд дејәрләр. Чох вахт бу тахыл еллијин күчүлә бичилир, сонра да һој чағырылыб чинләнир, топланыр.

АЛЛЫ КЕЧӘННН НАҒЫЛЫ

(Јаддашын бир јарпагы)

Јурдумуз о гара дағларын көјсүндә бәндләнмишди. Дүнја үзүнә сабаһ ачыланда башымыз үстә дағларын һејкәли бојланырды. Күн узуну дағларын көлкәси ајнамыздан бахырды. Ахшам оlanda бу көлкә чәкилирди. Ушаг идик, елә билирдик дағлар да бир ширин јухуја далды. Амма һа иллаһ едәрдик, билмәздик дағларын күллү јорганы пәргу јастығы һардады.

Ајдын ахшамларда һәмншә ај кәлиб ајнамыздан бахарды. Көзүмү дикәрдим Аја, анам гојмазды. Елә биләрдим о ахшам Ај тәкчә бизим ајнадан бахыб. Сәһәр јар-јолдаша да дејәндә, бәлли оларды ки, сән демә Ај вахтдан вахт оғурлајыб кәндиң бүтүн ајналарындан бахыбды. Мән онда Ајдан инчијәрдим, достлуғу позардым, ајнанын пәрдәсини чәкәрдим. Хәјал еләрдим ки, индичәнә ај да күсүб кедәчәк. Ди кәл күсүб кетмәзди, дурдуғу јердәчә дуруб бојланарды. Беләчә бахышыб барышардыг. Ајнадан Ајы чағырардым, кәлмәзди. Амма јухума кәләрди, јастығыма баш гојарды. Бир табак Ај, бир табак ишыг. Бу ишыг сабаһачан ахыб кәләр, түкәнмәзди. Бәлкә бу ишығын сәлабындан дүнја сабаһ оларды.

Бизим ајнадан баханда һејкәл дағларын арасындан гоша тәпәләр көрүнәрди. Гәдир бабам дејәси о гоша тәпә гәрибә, јол азана нишанкаһ олуб. Бу нишанкаһ сөзү елә о күндән бу күнә ағлыма исмарланыб. Бу ишыглы ајнамыздан дағлар сары бојлананда мәнә елә кәлир ки, һардаса лап узағларда, дағлар далысында бир бәләдчи бармағларыны началајыб јол азымыш мүсафирә саламат ојлағлары, јурдлары нишан верир. Амма о гоша тәпә, о нишанкаһ нә мүддәт иди бизим ајналара бахырды. Бу гоша тәпәләрә сары баханда нөјчүнсә мән дә јол көрүрдүм, бу јоллара дүшүб кедирдим.

Күјүмү чийнимэ ашырыб Дадаш булагына јол аланда, дөнүб јурдумуза көлкөлиј олан һејкәл дағлара бахардым. О дағлар һәм дә бизим сујумузду. Нәнәм дејир: кәһризин сују о дағларын көз јашыды. Дамарларыјнан ахыб кәлир. Нәнәм сујун сафлығына ишарәјнән дејәрди: «думдуру—көз јашы кими». Нәнәмчүн дүнјада көз јашыннан саф һеч нә јох иди. Биз дә дағлары инсан кими сеvirдик. Нәдән ки, биз дүнјанын сујуну јох, дағларын көз јашыны ичиб јашајырдыг. Башымыз агрыјанда нәнәм бир дәстә үзәрлији одларды, түстүсүн вериб саламатлыг арзуларды. Үзәрлији сеvirдик.

Чајымыза кәкоту атыб чанымыздан агрыны говарды. Кәкотуну әзизләрдик. Јарамыза бағајарпағы сарыјыб тәмизә чыхарарды, онуча чара санардыг. Кефсизләјәндә јастығымыза бу дағларын, дүзләрин һәр дәрәдә чарә күл-чичәјини дөшүјәрди. Ончу да бу дағлары, дүзләри, чөл-чәмәни, кәһризин, лилпары сеvirдик. Бу улуча дүнја илән беләчә гајнајыб-гарышардыг.

Амма бизә елә кәлирди ки, о һејкәл дағларын архасында, узаг-узаг дәрәләрин кечидиндә, инсан јетијиндән чох-чох узагларда һәрһал бир сирр, билмәчә кизләниб галмагдады. Нәдән ки, гыш да о дағларын далысындан кәлир, баһар да. О вахт ки бағ-бағат сејрәлир, пајызын сары јели мешәләрдә атыны чөвлана кәтирир, бахыр-сан ки, дағларын далысындан ағ күркә бүрүлү гыш бојланыр. О, кизли, инсан јетијиндән узаг дәрәләрдән һәр ил јаз да кәлир. Һәр ил о дағларын далысына, о јухуларымыз, арзу-диләјимиз кедән јер-

ләрә гатар-гатар дурналар гонур. Бу гатарлы дурналар бир күн дә гоша тәпәләрин нишанкаһыннан бахыб ганадларыны күмүшләјир, учуб-учуб кедирләр көзләри тутан јерләрә сары. Кәлән Новрузачан бизи интизарда гојурлар. О һејкәл дағларын архасында, о сирли дәрәләрин инсан јеткинлијиндән узаглығында мин илләр иди инсан-лара доғма, инсанлара көнүл симсары олан рәвајәтләр јаранырды. Бизә елә кәлирди ки, Гәдир бабанын сөјләдији бу рәвајәт һардаса чох-чох узагларда, аты дырнагдан, дурнаны ганаддан еләјән јерләрдә, гуш гонмајан учалыгларда, гулаг тутулан дәрәләрдә, мүхтәсәри, инсан көзүннән, сәсиннән узаг јерләрдә ајаг тутуб. Амма бүтүн бунлар Гәдир бабанын јаддашына һардан кәлиб јазылыб? Бунлары билмәздик. Балкә дә о сәбәбдән ки, Гәдир улу олмуш да бизә о һејкәл дағлар кими уча, әјилмәз, хәтри әзиз, өзү дә ејзән о дағларчан гәдим-гајым көрүнәрди. Бизә елә кәләрди Гәдир баба о дағларнан әкиз доғулуб. Бизә елә кәләрди Гәдир баба диниб данышан, инсаннан дәрди-дил олмағы бачаран бир дағды. Бизә елә кәлирди дағлар һамысы беләди. Диниб данышмајан дағлар јәгин лап гочалыб һејдән дүшүбдү.

Пәри нәнә дејәрди: дағлар да јатыр, бала, дағлар гыш узуну мүркү дөјүр. Биз онда гыш узуну кирпијинә гар јаған дағлара ајнадан тамаша едәрди. Бир кәрә дә дијсинмәзди. *Сорушардыг:* ба дағлар, нә вахт, ојаныр, а нәнә?

Дејәрди: гарангуш, кәләндә, дәрдин атым.

Пәри нәнәмиз думана дағларын өрпәји дејәрди. Әкәмәчи, бал-

дырган, гузугулағы, гушәппәји сарыдан дағын дөшүнә Јајылардыг. Бир онда көрәрдик дағларын өрпәји бизи бәндә салды. Нәнәм дәрди: бу думан кимин үзүнә сығал чәксә рәнки ағарар. Гызлар— ағасы Гаракилә о дағларын өрпәјини һамыдан гәрарсыз арзулады.

Бир пајыз сәһәри Гәдир баба бағчаны доланыб дөнәндә «бу ахшам кәлибмиш»—деди.

Хәбәр алдым: Ким, а баба?

— Пајыз кәлибмиш, ағасынығы, алманы будагдан салыб, жарпағы јердә јастыглајыб.

Буннан белә пајыз өјнәләриндә гапынын чәфтәси сәс саланда елә билдирдим пајыз инди гапынын далысындан дил ачыб данышмаг: «Гапыны ач, а Гәдир,—дејәчәк,—сојуг мәни кәсди».

Нәнәм дә тәсдиг еләрди ки, гапыны дөјән пајызды. Амма пајыз һеч вәдә чағырмазды, елә гапыныча дөјүб гачарды.

Бабамса сәһәр бағы доланыб тәзәдән бир сәбәт алма-һејва кәтирәди: «Бу ахшам да кәлибмиш»—дејәрди.

Гәдир бабам өтәннәрдән, олуб олмушлардан сөз саланда үзүнү о һејкәл дағларын далысындан бојланан Гошатәпәләр нишанкаһына тутарды. Елә биләсән бабамын симсар олдуғу көһнә чухалы сөз-сөһбәт инди о инсан јеткинлијиндән узағлардакы дибсиз дәрәләрдә мышыл-мышыл мүркүләјир. Илләр өтдүкчә бабам үзүн бир аз да гәлби дағлара тутарды. Бәлкә бу сөһбәтләр, олуб олмуш заман өтдүкчә ондан узағлашарды? Гәдир баба пираниләшдикчә, учалдыгча бизә јахынлашарды. Уча дағларын әтрини, һеч вәдә јахындан көрмәдијимиз, булудлардан уча учан күмүшганад дурналарын һарајыны, о һејкәл дағларын узағлығында кимләринсә дејиб бәзәдикләри сирли-сәһирли рәвәјәтләрин, әфсанәләрин шәһд-шәкәрини биз тәкчә Гәдир бабадан алырдыг. Бизә елә кәлирди ки, Гәдир бабамыз елә бу синдә доғулуб. Гајыдыб дејәндә ки, мән дә чаван олуб ат ојнатмышам, ағыр-ағыр ојлағлар кечиб әрәнләр савашына чыхмышам, һә, бах, буна инанмаздыг. Дүзүнә галанда инанмаг истәмирдик. Гәдир бабаны бу синдә, бу бој-бухунда, сачына-сағгалына гарлар јағмыш бир ағсағгалы итирмәк истәмирдик. О һејкәл дағлары, о дағларын әјилмәзлијини дағырлығыны нечә итирәсән ахы?! Бизим нәзәримиздә Гәдир баба, јеријән, инсанларнан дәрди-дил олмағы бачаран бир дағды. О вахт бизим нәзәримиздә бүтүн дағлар беләјди. Тәрпәнмәзләрисә бизим көзүмүздә лап гочалмыш, әлдән дүшмүш дағларды. Онларын кирпијинә инди гарлар јағырды.

Инди о күнләрдән вахт, заман ағ атыны чапыб өтүшүб. Ај дөнүк дөјүл һә һәлә-һәлбәт Новруз ахшамларында о ајналардан кәлиб хәлвәт-хәлвәт бојланыр. Көзләјир ки, ону чағыралар, о да нәзәрләјир кәтмәјә. Сора сүзүб јомлаһа о бир ајналардан айнаһа.

КӨЗ КӨРДҮГҮНДӘН

ДОСТЛУГ ҮЧ АЛМАДЫ...

Ағлымыз кәсәннән Гәдир бабанын бир өјүдү гулағымыздан асылды: «Оғул, чәһд елә бу дүнјада дост газан. Һәр шеј кәли-кәдәрди. Бу дүнјадан газанчын дост олар».

Сора дөнүб өјүд еләди ки, дост јүз исә азды, дүшмән бир исә чохду. Достлуг үч алмады, каһ икиси сәндә, бири мәнәдә, каһ да икиси мәнәдә, бири сәндә.

Биз дә ағлымыз кәсәннән сорушардыг: «А баба, кимә дост дөсән доғру олар?»

Бу сөз тутарды кишини. Араны дағ еләрди, дағы аран. Гајыдарды ки, дост бир лал гујуду, сиррини де, кимсә билмәсин. Дост бир ахар суду—көзү даим думдуру. Дост бир дағды арханда, јыхылсан дајағ олар. Мүхтәсәри, «Һәгиги дост јад олмаз, көрмәсә јүз ил сәни».

Баба өјүдү чин олсун дејин чохуна үрәк тызыб дост дејәрдим, көнүл ачардым. Бу дост дејиләнин сајы-санбалыјнан өјүнәрдим. Ди кәл бу вәдәләр Гәдир бабанын бир өјүдү дә ганадланарды: Сирри һәр доста демә, достун да бир досту вар.

Гајыдыб фикрин дүбарә белә исмарлајарды: «Көнүл досту ја бир ола, ја ики».

Ушаг идик, һәр нәдән шадланардыг. О вахт севинчимиз бир дөстә новрузкүлүјүдү, бир тутам јарпыз иди, бир топа кәкөтујүдү, туршәнк, гузугулағыды.

Талада растымыза чыхан моругду бизим шадлығымыз о вахтлар. Әлифлајла гарынын атлыны атдан салан фәсәлиснин әтријди бизим бир ел долусу өјүндүјүмүз. Јај узуну сәркидамлара дөшәнән алма, эрик гурусујду бизим јухумузу бала дөндәрән.

Биз онда өзүмүзкү-өзкә билмәздик. Гоншумуз Мина халанын

салдыгы бир жорғана беш ушаг бүкүлүб жатардыг. Нәнәмнин бүкдүжү бир жаг дүрмәжини беш јерә бөлүб јејәрдик.

Бизим дәрдиниз гумрал тоғлунун өрүшдән гајытмасасы оларды. Беш дост дөрд тәрәфдән дағлары доланардыг, јол өтәни әјләјиб үмидли-пәнаһлы хәбәр алардыг: «көрдүн? Көрмәдим!» О ахшам Исаг-Мусаг гушуна дөнәрдик. Ахырда нә чарә? Гурд ағзы бағлајыб гајыдардыг. Гәмин кечә јухумуза ағзы гара гурд кәләрди, о гумрал тоғлу кәләрди. О кечәни сабаһачан јата билмәздик, гулагларымыз сәсдә галарды, елә биләрдик һардаса гумрал тоғлу мәләјир.

Бир күн достум Темирин шәләсини су апаранда, әлимиз һеч нәјә чатмады. Беш дост сыраланыб ағладыг. О узағлыгда јолдан, Темир о ағырлыгда шәләни чјјинидә кәтирмишди. Инди о шәләни су апарды.

Бир дәфә ајағымы даш чапанда Темир көјнәјинин голуну чәкиб чырды, ајағымы сарыды. Мән билирдим, бу, Темирин тәкчә көјнәји инди, ди кәл әсиркәмәди. О вахт сулар, отлар, күлләр, чичәкләр, дөнмәз, дәбәрмәз дағлар да көрдү ки, Темир әсиркәмәди. Биз дә Темирин су апаран шәләсиннән өтрү өзүмүзү селин ағзына атырдыг, одун ичиндән кечирдик, өзүмүзү әсиркәмирдик.

Бир күн ушағлыг елә биләсэн Темирин су апаран шәләсинәчә гошулуб кетди. Илләр өтдүкчә бојумуз, сојумуз артды. Гәдир баба дејир, гирышмал, бојунуз артды, торпагдан да араландыңыз. Соралар бизә бәлли олду ки, достлуг башга шеј имиш. Сән демә о вахтлар достлуг дејилән шеји бир шәлә одун билиб, бир дәстә чичәк саныб јашамышыг. Биз о достлуг дејилән о улу гүдрәти бир дүрмәји беш јерә бөлүб јејәндә, бир жорғана бешимиз бүкүлүб јатанда, Темирин шәләси далысынча һөнкүрүб ағлајанда, Темир көјнәјини чырыб мәним јарамы бағлајанда... һеч вахт, һеч вахт танымамышыг, билмәмишик. Надән ки, чајлар өмрү уәуну бир ахдыгы јердә, дурналар гатарландыгы көјләр алтында бу чајлары, бу гатар дурналары көрә-көрә, таныја-таныја биз бојудүк, биз ајрылдыг.

Биз ајрыланда Умләјла гарынын төндири хәбәр тутду, фәсәлиси кут кетди, сәрки дамларында алма-әрик гурусуну гурд-гуш једи. Пәри нәнәмни јағдүрмәји көзләјә-көзләјә беш јерә чатлады.

***

Әлиз бајрам күнләриндә Гәдир бабаны ағачлардан данышар.

гарышанда кәләрди әрик ағачынын јовуглуғуна. Дејәрди: «ај әрик, нәвәм дил ачыр, еј... Сән дә чичәкләсэнә! Бахардыг ки, бу ахшам дүјмәли тумурчуглар сәһәри ејзән нарынчы чичәкди. Инанырдыг ки, ағачлар данышыр.

О или килас бар вермәди. Гәдир бабам да буну дәрл еләди. Сәһәр-ахшам киласнан нәсә данышарды. Ахырда бел көтүрүб өтән ил әкдији кавалыны көкләјиб чыхарды:—Килас күсүб,—деди,—та гәдимнән кавалыны көрмәјә көзү јохду киласын. Кәтириб јахын әкмишәм дејин, килас бу ил бар вермәди. Нә вахт иди динмирди, ахыр ки, бу ахшам дәрдин данышды.

Бахардыг ки, јенки или килас бар дејиб бағырды.

***

Гәдир баба ағачлара дост дејирди. Гыш бәрк кәләндә көһнә сырымасыны әнчирә кејиндирәрди. Нар колларыны ләмбәјлә басдырарды. Кечәни ајазында чыхыб нијаран-нијаран баға енарди. Бир һовурдан дөнәрди: «һәлә ки таблајырлар,—дејәрди,—билдирки күләјшә лап мәни архајын еләди. Әрик кими шах дуруб, дөзүр...»

Бабам ағачларла данышырды, дибини белләјирди, сујуну верирди, гол-будағыны тәмизләјирди. Чырлашанына пејвәндиңдән чалаг вурурду. Сојуга табсыз оланларыны далдада әкирди, күсәјәнини бағын көркәминә чәкирди ки, шелләсин, барыны бол еләсин.

Улу олмушун фикринә көрә дост-симсар о кәсди ки, диндирмәмиш дәрдини анлајыр, истәмәмиш диләјини һасил еләјир, баһар-јаз олуб јолларында чичәкләјир. Дағлар кими дөнмәз олур, арха чевирмир. Ончу да дағлар дејәндә, о чејранлы дүзү дејәндә, о ат бағры чатладан Тахталар мүлкүнүн ады чәкиләндә Гәдир баба гуш олуб чырпыныр. Һаны мәним атым, һаны чавандығым!—дејир. Дарыхыр о дөнмәз, дејишмәз таңры иһсаллы јерләрдән, јурдлардан өтрү. О јерләр ки, индини индисинәчә Гәдирин ләпиринә гыјмајыб. Гырк илдән о јана Гәдир дејиб саралан, бир кимсәнин дәрјаз иһләтмәдији бичәнәкләр улу олмушун хәтриндә бир унудулмаз достду, симсарды.

Гәдир баба дејәрди, оғул, чалыш бу дүңјада дост газан. Галаһ һәр шеј кәлди-кәдәрди.

туш сәси, күл әтри ағзына алмышды, мин илләрди... Күн чыхмышды, ај доғмушду, туфан голмушду, дашгын олмушду, тәзәдән көј үзүнү улдуз басмышды, јер үзүнү бәхтијарлыг. Инсан оғлу гышында јаз арзуламышды, гурағында јағмур. Беләчә рүзкарын һәр фәнд-фәлиндән, кәрдишиндән баш ачмағы өјрәнмишди. Сора бу өјрәниб билдикләри инаныша дөнмушду. Улулар дејиб; јовшан говушуг нишанәсиди. Ал бир дәстә верим, һәсрәтә таблы оласан!

— Бу сулар нәјди бәс?

— Һә... Бу су көрпүјдү, үмид иди. Бир дәфә арх сују күл кәтирмишди, о бағын чичәји бу бағы әтирләмишди. Сонра от әзилмишди, чәпәр тапданмышды. Архын сују гәфилдән-гәфил гурумушду. Беләдә:—су кәлән арха күман вар бир дә кәләр,—демишдиләр. Үмидликүманлы јашамышдылар.

Гәдимдән үзү бу јана кишиләр адыны горудулар. Улулардан сорушдулар, киши адына нә јазылыб? Деди:—арвад, папаг, ат. Киши олан кәс һәр үчүнүн тәәссүбүн бир чәкди. Гејзләнәндә деди: бу папағыма анд олсун! Папағы јарашыгчын гојмамышам! Сөзүнүн инамына деди ки, анд олсун!.. Сөзүм кечмәсә, көтүррәм папағы, башыма ләчәк бағларам! Мөһкәм анд иди бу... Дивары нәм јыхар, ијиди гәм. Намәрд јатмаз, кирәвә кәзәр. Гадын ијидин зәиф дамарыды:—дүшмән һәминчә дамары кәсәр. Мәрд ијидләр атдан дүшәр, атланар... Мәрд ијидләр һәр әзаба гатланар...

Ди кәл ијидин атын апаранда башына дағларын дашыны төкәр. Мәрд ијидин гадыны говға күнү гардаша, аты сирдаша дөндү. Јагынын бир учу, сәнин, бир учу мәним деди. Әрәнләр папағыны күнә јандырмады. «Папаг олмаса, пешкешди»—дедиләр. Гәдимдән үзү бу јана белә јашамышыг...

Јахшылыг, пислик дүнја үзүнә инсанлардан өтрү кәлиб. Кечә күндүз јалан дөјүл һа! Улулар дејиб күн чыханда чых, күн батанда бат. Бабаларымыз күн үзүнә сәлават кәтирибләр. Күн доғанда шүкүр дејибләр. Гыз-гадын хејлағы күн ишығындан, хоруз банындан, ај нурундан диләкчи олуб. Ишыг инсан өвләдынын үз тутуб кетдији инаныб сарылдығы, көмәк-пәнаһыјмыш. Сәһәр-ертә булаг сујунда арынармышлар. Сујун ишығы чиркини пак, јаманы јахшы, бәди уғур-

нишанә биләди.

Бир көзәлин адына чыхдылар:—ајдан ары, судан дуру. Үзүндә нур вар,—дедиләр, бу гочанын. Үзү нурлу бабалар... Гарајахадан узаг кәз—дедиләр. Бахты кечәјә охшатдылар:—Бахтын јатды, сән дә јат. Бизләрдән узаг, күман вар ки, гаргыш сөзүнүн әзәл-көкү гарадан рәнк алыб: гара—гыш.

Јахшылыг-пислик јер үзүнә инсанлардан өтрү доғулду. Јахшыны ишыға, писи зүлмәтә јарашдырдылар.

Гәдир киши нәвәсини сәсләјиб:—малым-мүлкүм,—деди,—бәри кәл, алнымы ов, әлиң саваблыды, сынамышам...

Сәфәрә чыхандаса Пәри арвад јекиниб дурду, әјлән-әјлән, башым бахты,—деди,—габағына чыхым, ајағым көјләрин нуруннан, гушларын ганадыннан јүнкүлдү...

Бунлар сынаг иди. Нәфс вар, көз вар, һалал-һарам вар, бәд вар, уғур вар... Сәһәр ертә јолуна чыханын, әзәл саламлашыб кәлмә кәсдијинин һаггы вар дүнјада. Нәнәләр ағырајаг кәлиңләрә өјүд еләдиләр ки, ајдын, көјчәк шејләрә бахсынлар. Беләдә дүнјаја кәләчәк өвләд өзү дә көзәл-көјчәк олар.

Чәрәк үстә чыхана зор-күч чәрәк верәлләр ки, нәфси галмасын. Нәфси галан хәстәлик тапар, һәмин очағынса бәрәкәти билмәррә чәкиләр. Һарам бир кәтирсә, беш апарар, буна инаныблар. Аталар дејиб: кәләклә кәлән, күләклә кәдәр. Һалалы һарама, мәрди намәрдә, јахшыны писә дәјишмәдиләр. Дедиләр:—дәјишсәк, шәр хејри үстәләр...

Сөзмисалы дејир, гышда гар јағмамышдан габаг әкәр гарғалар һавада фырланыб сора јерә отурса, һава гызачаг, јох, әкәр евләрин үстүнә, ағачларын гәлбисинә гонсалар, һә... беләдә дејәрләр һава човғунлајачаг, ишинизи еһтијатлы тутун! Улулар сынагдан чыхардыблар ки, әкәсәр һалларда шабалыд ағачынын көвдәсиндән јапышган сүзүләндә дәмбәдәм јағыш јағыр. Бу да бөјүкләрин сөзүдү биз дилә кәтиририк: палыдын гозалары сыхдыса, гыш сәрт кечәчәк.

Фәслиң аб-һавасындан күлләр, чичәкләр, гушлар, бөчәкләр дә сораг верәр. Јенә улулар сынағыды: елә ки сары чичәкли јасәмән ағачы чичәкләјиб ширә бурахмаға башлады, һәр јаны бу ширәнин ији бүрүдү, дејәрләр, бир аздан јағыш јағачаг.

Фикир вер көр илин рузусун нечә өјрәнибләр әввәл-әввәлдән.
Дейр ела ки, тозагакылау агмасогакылау, јарпагы тәмм-тәммә
токулау, демәк, бу ил јуныкы кетчәк, рузусу да бол олачак.
Баллада ки, бабары сорачысы тарыгушду. Бә ганын сорач-

лар ки, чиркени, әјрини анд тутар. «Анамын сүдү һаггы»—дејибләр.
«Башы һаггы», «Бәрәкәт һаггы», «Луз һаггы», «Инадығмыз һаг-
гы», «Ишә һаггы», «Ишәк кор бахы», «Јер һаггы», «Бу улу јол
һаггы».

МИН ИЛЛЭРИН ДУНИАСЫ

(Гарынын икинчи жазы)

Гары улу бир жолун елчисинэ чыхыб көзлэјирди. Гары көзлэјирди, вахт, заман су кими ахырды. Вахты, заманы бир ешмэ сап елэмишди гары, көзлэриндэн кечирди. Гары гајалар кими сэбрлэ, үмидлэ дуруб көзлэјирди. Бу сэхэр алача инэји чыртлајанда көрмүшдү ки, көзү сэјриди: «Хејирлијэ олсун»—демишди. Сора гыјыб нэвэсинин гызыл күллү јайлыгындан бир гырмызы сап чэкмишди, һәмни сапы дүјүб-дүјүнлэјиб сэјријэн көзүнүн үстэ гојмушду: «Гырмызы шадлыгды, шадлыга чалансын».

Буду, чыхыб көздүјүрдү инди дә. Дејирди ки, һэрэ өз гисмэтини кэрэк көзлэјэ. Бир агил кэлди ки, гары, нэ көзлэјирсэн?

Деди: «Чаванлыгымы».

Деди: «Чаванлыг бир очаг иди, јанды кетди, көзлэмэ».

Гары бахды ки, дүз дејир, ди кэл көзлэмэјиндэ давам елэди. Она көрэ бу улу јолларын башында дуруб киминсэ јолуну көзлэмэк өзү дә бир саваблыг иди. Бир кэрэ чэми чамаат үмиднин үзүб та көзлэмэјэндэ һәмни гары көзлэмишди. Бах, онда да бир ахшам көзү сэјримшиди. Евдэ гэрар тутаммамышды. Дуруб көрмүшдү ки, бир сағсаган кэлиб гонуб чинар агачына, һај салыб, һарај салыб. Кэлинини чагырыб демишди:—А Билгејис, бир чых көр, сағсаган Умудан нэ сораг кэтириб?

Кэлинчијэз һесаб елэмишди ки, та гајнанасы фикирдэн-хэјалдан һаваланыб. Сэхэри кэндин гочасы-чаваны Умуду ата-тута бу чырагы өлэзэјэн очага кэтирэндэ кэлин һесаб елэмишди ки, валлаһ, гајнанасы рэмалды, билчиди, нэдисэ, бир ажры көрөчэкди... Агил бахды ки, сөзү гарыја һаваја јеллэр кими эсэр елэмэди. Дөнүб бир дә ешитдирди:

— Чаванлыг бир очаг иди, јанды кетди!

Деди: «Нијэ?»

Деди: «Гулаг ас... Јаз агзы даг дөшүндэ лалэлэри көрмүшдүн?».

— Нэ көрмүшдүм...

— Бах, о лалэлэр јазын өтүшүб јайын јетишэн вахтында елэ ачырдылар ки, адам һесаб елэрдн бу нэвэснэн, бу көзэллик-јарашыган бунлар дүнјалар дурдугча јашајачаг. Амма ноолду? Јај торпагың сүмүјүнү гыздыранда лалэлэр очаг кими башалдылар корун-корун сөнмэја. Сөнүб кетдилэр. Бунлары ки көрмүсэн?

Деди: «Көрмүшэм».

Агил күлүмсәди:—А гары, бәс бунлары ки көрмүсән, та бу нә дуруб көзләмәкди?

Деди: «Ноолсун?» Сөнүб кедән баһарын бир дә керн дөнмәји јохду? Лаләләрин дүзә чыхмағы јохду? Вар ахы!»

Көрдү гары көврәлди, көрдү өрпәјинни учујнан көзләринни силр. *Деди:* «Онда көзлә!»

Башлады гарыја тәсәлли вермәјә:

— Көз һагды,—деди,—көз көнлүн ајнасыды. Көзләсән елә чаванлығын өзү дә гајыдыб кәләр...

Гары бир азчана тохтады:

— Елә она көрәдир дә,—деди,—көздән ираға гојмурам Умуду. Нәдән ки, көздән узаг елә көнүлдән ираг һесабындады. Көзүм тутаны, көз үстә сахлајырам, вај о күнә ки, көзүмдән дүшә.

Агил деди, аз өзүнү тәрифлә, гары, көз дәјәр сәнә.

Гары бу сөзү доғру билди, башлады бармагларыны сындырмаға.

БИР ТИҚӘНИН САВАБЛЫҒЫ

(Рәвајәт)

Дејир, өтәниәрдә Ширван кәндләринни бириндә јемәјә өјнәлији олмајан бир киши јашајырмыш. Она јазығы кәләнләрдән бири дејир ки, а киши, өзүнү дирикөзлү нијә өлдүрүрсән? Бәс, дур јоллан филан кәндә, филан дәвәчинни тап. Вар-дөвләти башдан ашан адамды. Көмәк дилә, сәни әлибош гајтармаз.

Дејир: «суда боғулан саман чөпүндән салланар». Қасыб киши та сөзү чөјүрмәди, сәһәри дуруб нишан верилән кәндә јолланды, ахтарыб дәвәчинни тапды. Көрдү вар-һалы башдан ашан адам өзчи-јәзи дәвәләри нејүтдүјүр. Фиқирләшди ки, јәгин ону әлә салыб. Өзү дәрә нејүтләјән адам ичди дуруб она бөрм-салағ...

ваблыг еламисан дэрир.—Ма'оян једди дэвэ вердим, башым гарышыг олдуғундан чөрөк тәклиф еләмәдим. Сәнсә бир тикә чөрөкнән мәнним једди дэвәлик саваблыгымы һечә дөндәрмисән.

Елли, разысанса кәл дәјишәк... Једди дэвәнин суваблыгы сәнни, сән верән о бирчә тикә чөрәјин суваблыгы мәнним олсун!

Агыл сөһбәт үчүн разылыг еләјиб јолуна дүзәләндә гары онун хурчунуна бир көзмунчуғу да тахды: «Бәд нәзәрдән, хәтә-бәладан узаг оласан»—деди.

ИЛИМИЗИН МИН БИР РӘНКИ

Ил-күн Гәдир бабанын өмрүнә рәнкләр, сәсләрнән кәләр. Гәдир баба да бир белә ки, өмүр јашамышды, һәләһәлбәт бу рәнкләрә өјрәнмишди. Бу рәнкләрсиз гарибсәјирди. Һәрдән өмрүндән өтүшән күн бир сәс, сәда кими дүшүб итирди. Гәдир киши буна да инанмышды. Инди сәс дә она рәнкли көрүнүрдү. Сөз мисалы о күнләр ки, һәлә ирәлидәјди, о күнләр јамјашылды. О күнләр ки, өтүшүб кетмишди, сапсары хәзәл. Сәсләр дә, хәбәрләр дә ејзән белә. Шад хәбәрләр каһ јашыл донда, каһ да ал бичимдә кәлирди. Бу рәнкли сәсләр кәлиб улу олмушун өмрүнү-күнүнү бәзәјирди. Дејирди, көзләрим јашыллајыр, шад хәбәр ешидәсијәм јәгин ки.

Өмүр беләчә рәнк, сәс аһәнкиндә ганадланыб өтүшдүкчә Гәдир баба доғрудан-доғруја кәсдирди ки, бу дүнјада көрүб көтүрдүјү чәми олачағын рәнки, сәси, гохусу вар. Ја да рәнки олмајанын гохусу, сәси олмајанын рәнки һөкмән олмалыдыр. Улу олмуша көрә јохса бу дүнјанын јашысы-писи, көзәли-чиркини инсанын көзләринә көрүнмәзди. Инсан бүтүн бу олуб-олмушу сәсиндән, рәнкиндән, гохусундан билир. Өзүнә голајыны сечиб симсарлыг еләјир, наголајыны једди ағач аралы сахлајыр.

Гәдир дә башлар ичиндә баш, сачлар ичәрисиндә сач ағартмышды. Бу вахтачан једди рәнк танымышды. Амма һаггычына инана билмәмишди ки, бу бир көнүлдән мин көнүлә вурулуб һејран олдуғумуз дүнја једдичә рәнкин-әлиндә, умудунда кәсилиб гала. Инана билмәмишди. Өмүр узуну Гәдирә елә кәлиб ки, көрә билмәдији рәнкләрдә дүнјанын сөһри-мә'насы кизләниб галыбды. О чох иллаһ еләмишди бу рәнкләри, бу рәнкләрдә кизләниб јашајан о кизлиничә мәтләбләри көрә, ди кәл Гәдирә елә кәлмишди ки, инсан оғлу бу рәнкләрә һәр күн, һәр саат тохунур, бу рәнкләрни дадына-дузуна бахыр, ди кәл, бир азчана диггәт еләмәји галыр бу рәнкләри көрә.

Көрә билмәдијинән дә сајсыз-һесабсыз көзәллик, сәјр-сәфа инсанан јан кечир, көзләринә көрүнмүр.

Өмрүнә пајыз кәләндә Гәдир отуруб јазын сөһбәтин еләр. Нәдән ки, пајызын рәнкләри јаздан сурәт алыб. О сарыча, күз рәнки бир көрпә әли кими Гәдир бабанын чијинә гонанда чыхар бағ ичинә, чыхар бостан, хыр јеринә. Бахар, дојунча бахар, дүнјанын рәнк чәтрини елә биләсән өмүрлүк көзләринә көчүрәр. Улуолмуша елә кәләр ки, бир аз әввәл бардан зарынчы олан ағачлар, гуш сәсиндән дағылан бағлар, мешәләр, синәси лаләли-нәркизли чөл-чәмән бир јахы рәнкди. Пајыз кәләндә, јазын дәјирманы соғуланда, јаз адына инсанларын јаддашында тәкчә јашыл рәнк галыр. Бу јашыллыг имәкләјән, ајаг ачан көрпәди, ајналары дөјүб ичәри сохулан килас ағачыды, ајнабәндләрдә јува гуран, бала чыхардан гарангушду, дүнјаны бүрүјән ишвәли-назлы көзәл-көјчәкди.

*Пәринин бағында сәјран еләдим,
Алмалы, алчалы јаза раст кәлдим.
Алмасын, һејвасын дәрдим, дөшүрдүм,
Көнүл истәдији наза раст кәлдим.*

*Гурбанијәм, көрчәк һәзәр ејләдим,
Көзәлләри көрдүм, нәзәр ејләдим.
Једдисујлә бағда күзәр ејләдим,
Һесабым јанылды, јүзә раст кәлдим.*

Јазын бу јашылы инсанларын бахышындан бахыр, булагларын, ирмагларын көзүндән ахыр. Инсан оғлу јашыл-јашыл күлүр, јашыл, сығаллы, јумшаг, исти-исти данышыр. Јаз гарангуш кими инсанларын көјлүндә өзүнә јува гурур. Инсан оғлу јаза тәзә-тәз алышанда, кәлмә кәсиб һәмсөһбәт оlanda, дурналар, лејләкләр бу дағларын дүзләрин әтринә тәзәчәнә өјрәшәндә күләкләр әсиб бу јерләрә пајыз хәбәри кәтирәр. Бу хәбәр кәлиб будағларла сырға-сырға сырғалананда, гыврыла-гыврыла хәзәлләнәндә дүнјаны башга бир рәнк бүрүјәр. Бу рәнк инсанларын сачында, кәјим-кәчиминдә сығал олар. Бу рәнк дә јаз кими бахышлардан, сәсләрдән асылар, сөзә-сөһбәтә кечәр.

*Вә'дә вериб мәнә кәлләм демишдин,
Көзүм галды интизарда, кәлмәдин.
Сәнсиз мәнним ағламагды мунисим,
Мәнсур кими галдым дарда кәлмәдин...*

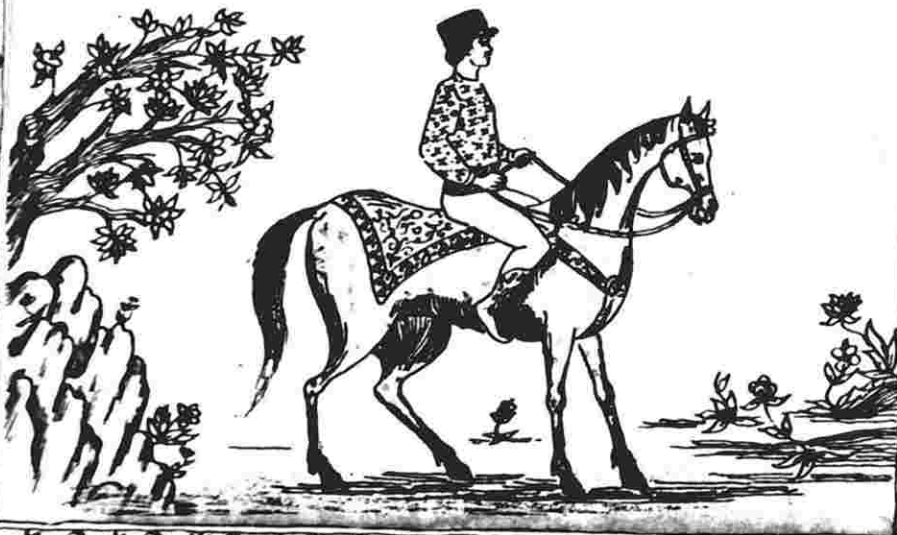
Дүнјанын рәнкләрини кәјим-кәчим, палаз-чечимә, халы-халча-ја көчүрән гыз-кәлин чөлә-дүзә јайлды, бијан көкү топладылар ки,

гырмызы рәнк алсынлар. Палыды рәнкли бојагларыса нар габығын-дан, гоз ағачынын, чыр алча ағачынын көкүндән, чаван һејва ағачынын јарпағындан дүзәлтдиләр.

Нар, гоз габығына дағларын сүрмәји рәнкли палчығыны гатмагла гара рәнк алдылар. Сары рәнкисә илләрлә арајыб-арашдырыб мүәјјән еләјябләр ки, дәвәгулағы, шаһсүпүркә биткиләринин көкүндән алмаг мүмкүндү. Ја да чохилик «наз» отундан, сары ағачын будагларындан, нарынчы ағачын мејвәсиндән ичад еләмәк олар. Бу сары рәнкләрин бирини о биринә гатанда јашыл, палыды рәнк һасилә кәлир. Боз рәнкчүнсә нәнәләримиз мундарча ағачынын јарпагларыны, кәндәләш биткисини мәсләһәт билибләр. Беләмә тәбин бојаглардан рәнк алан ипләр халчаја өмүрлүк јарашыг вурур, солуб саралмаг нә олдуғуну билмирди. Гәдир бабаја елә кәлирди ки, пајызда атлар нал-мыхын төкүр. Кечиб сәр төвләјә бахыр. Бир ел мәсәли јадына дүшүр: «Аты бириндә бәслә, икисиндә көзлә, үчүндә мин. Дөрдүндә олду ат, олмады сат».

Кәһәр ат орхана-орхана дартылыр. Гәдирә кәрә кәһәр о јашыл орманлара, о днбсиз зүмрүдү дәрәләрә сары дартылыр. Кујамыш ат дил билир, гајыдыр ки, а кәһәр, та пајызды көзүнү јыг о чөлләр-дән, ахура гисмәт де...

Бу вахт јаддашы доланыб азды, баш алыб кетди. Јаныг киши-

нин јанына. Јаныг Әшрәф оғлу да Гәдир киши кими јаманча гочалыб. Улуолмуш 110 јашы аддыјыб. Чаван, чанысулу вахтларыны көрәнләр дејилләр: а Әшрәф оғлу, та бәсди, әл чәк: та заманә дәјишиб, та ат дөираны дөј.

Дејир: Нә?

Көзләри долур Јаныг кишинин, саггалы ејзән јаш олур. Сора кәл әл көнлүн көрүм нечә алырсан?

Ермәнистан тәрәфдәнди. Әмирхејир кәнди вар, орданды. Вахт варды чаванды Јаныг Әшрәф оғлу, бөјрү-башы дост-танышнан долуду.

Досту дост јериндә, дејирләр дүшмәнинә дә јахшылыг еләјирмиш. Гәлә Әшрәф оғлунун атлары... Чинс атлар сахлармыш. Елиј шад күнүндә «Көј» үркәни миниб чапармыш. Бу атларын сорағына чох мүштәри ахыб кәлирмиш ки, алыб апара, ди кәл Јаныг киши: «балам»—дејиб, «оғлум»—дејиб сатмазмыш. Гәрдән-гәрдән доста бәхшејиш еләрмиш.

Јаныг Әшрәф оғлу өмрүнү ат үстә кечиртди, вахты, заманы ат дөшүнә гатыб јесир еләди. Сулар ахды, илләр доланды, Әшрәф оғлу бир онда көрдү ки, чыдыр мејданында бир өзүдү, бир заман. Ахыр ки, заман гочалыгнан бирләшиб Јаныг кишини атдан салды. Гочалды дејин дөнүк дост кими бир төјлә аты да башындан дағылыб

кетди. Индилар Яныг Әшрәфоглу көј үркәнин чинсиндән тәк бирчә ат сахлајыр. Нејләсин, буннан тәсәлли тапыр. Симсарлыг билмәјәнләр, көмәк, дајаг әвәзинә һәрдән дөнүб дејәндә ки, а Әшрәфоглу, та әл чәк, та замана дәјишиб, та ат дөјраны дөјүл...

Дејир: нә?...

Көзләри лилләнир Яныг кишинин. Неч инана билмир, неч!..

Гәдир киши бахырды ки, төјлә-төјлә шаһбаз атлар кетди, тирдән чатылар асылы галды. Гәдир кишинин көзүндә, јаддашында бу чатылыр, өркәнләр, ирәшмәләр дә бир өмүр иди—тохунуб узанырды. Инди Гәдир баба гулаш-гулаш сичими јығыб дәстәләдикчә елә биләсән күнләри, ајлары, илләри дала гајтарырды. Бахыб јада салырды, јада салыб бахырды. Әввәл чатыны көтүрдү—ики-үч гулашлыг ипди чаты. Кечи түкүннән сых-сыхчана тохунмушду—кәл чәкә, гырылмаз. Чатыјнан һејван бишипләрди. Тирдән асылан ирәшмәнинсә кәкү-көмәли...

шәклиндә көрсәнирди улуолмушун көзләринә. Дүнјаја тәмизлик јағырды. Гис-пасын үзүнә нур чәкилирди. Гар ишыгы ајналардан асылыб сафлыгы евләр долусу еләјирди. Бу гар инсанларын сачына, кирпијинә јағырды. Аһылларын өмрүнә бәјаз бир ишыг чөкүрдү. Дағларынса башына јуху кими јағырды бу гар. Ијидләр ојлағы дағлар гышын бу бәјаз сакитлијинә баш гојуб гузу кими јатырдылар. О узар, нибәтли илләрдә гар јағыб-јағыб араја ајрылыг салырды. Кәрәм Әрзурумун кәдијинә јетишәндә дејирмиш:

*Әрзурумун кәдијиндән ашанда
Онда көрдүм бурум-бурум гар кәлир.
Ләлә деди, кәл гајыдаг бу јолдан
Дедим, хан оғлујам, мәнә ар кәлир.*

Бәһәри-җәһанна Усәдә Басымн гәм басды:

Көзләри лилләнир Яныг кишинин. Неч инана билмир, неч!..

Дејир: нә?...

Гәдир киши бахырды ки, төјлә-төјлә шаһбаз атлар кетди, тирдән чатылар асылы галды. Гәдир кишинин көзүндә, јаддашында бу чатылыр, өркәнләр, ирәшмәләр дә бир өмүр иди—тохунуб узанырды. Инди Гәдир баба гулаш-гулаш сичими јығыб дәстәләдикчә елә биләсән күнләри, ајлары, илләри дала гајтарырды. Бахыб јада салырды, јада салыб бахырды. Әввәл чатыны көтүрдү—ики-үч гулашлыг ипди чаты. Кечи түкүннән сых-сыхчана тохунмушду—кәл чәкә, гырылмаз. Чатыјнан һејван бишипләрди. Тирдән асылан ирәшмәнинсә кәкү-көмәли...

шәклиндә көрсәнирди улуолмушун көзләринә. Дүнјаја тәмизлик јағырды. Гис-пасын үзүнә нур чәкилирди. Гар ишыгы ајналардан асылыб сафлыгы евләр долусу еләјирди. Бу гар инсанларын сачына, кирпијинә јағырды. Аһылларын өмрүнә бәјаз бир ишыг чөкүрдү. Дағларынса башына јуху кими јағырды бу гар. Ијидләр ојлағы дағлар гышын бу бәјаз сакитлијинә баш гојуб гузу кими јатырдылар. О узар, нибәтли илләрдә гар јағыб-јағыб араја ајрылыг салырды. Кәрәм Әрзурумун кәдијинә јетишәндә дејирмиш:

*Әрзурумун кәдијиндән ашанда
Онда көрдүм бурум-бурум гар кәлир.
Ләлә деди, кәл гајыдаг бу јолдан
Дедим, хан оғлујам, мәнә ар кәлир.*

Бәһәри-җәһанна Усәдә Басымн гәм басды:

Инсан оғлу тээдән бу јаз јашылына күвәниб өмрүн ашырымла-рына, долајларына, бу долајлардакы мин бир әзијјәтә мәрд-мәрданә үз тутар. Узагдан көрсәнән о јашыл тала, о јашыл таладан ахыб кәлән бир удум јаз һавасы өмрүн тәкәрини керни дөндәрди? Чәми гајғылары көтүрүб Гәдирин чининдән атдымы бу јаз һавасы?

Узагдан—гарлы дағлар архасындан бојланан о јашыл тала бир чүт һәсрәтли, үмидли көз иди. Бу көзләр Гәдири узун, лап узун илләрин хәтә-бәласындан көзлүјүрдү. Кедәндә жола салыр, кәләндә пишвазына чыхырды. О тала һәм дә бир үмидли, мәхмәри сәс иди. Аһылы-чаһылы пајызын јарпаг төкүмүндән, ғышын гарлы дағларын-дан еһмалча ашырыб үзү јаза сары, арзуларын, истәкләрин јашыл-ладығы о көзәл чағлара чәкиб апарырды.

ЈАЗ ТОҮНУН СӨЗ СОҖЛАРЫ

Гәдир бу сәфәр достлуға кәлмәишиди, гоһумлуға кәлмишиди. Һәр дәфә әркәнә ачдығы гапыны бу сәфәр бир азчана еһтијатнан ачты. Бу гапыны ачып, тахтачан белә көврәклик, белә еһтијат көр-мәишиди. Өз-өзүндән ачылды гапы. Евни кишисини һарајлады, Гә-дир. Мајыл чыхыб Гәдири чөлдә көрәндә инанмады, инанмады ки, кәлиб күчә гапысында көзләјән Гәдир ола. Башлады әрклә килеј еләмәјә.

Гәдирин көзләри күлдү, үрәји атланды, ики килә јаш бу көзүн-нән, о бирн көзүннән пучурлады. Бу ики килә јашы Мајыл көрмә-ди нәдән ки, јазы кәтириб кәлән гарангушларын, сығырчынларын, торагајларын сәси, охумағы көтүрүб апарды бу ики килә сују.

— А Мајыл, еј!...

Деди, сусду Гәдир, бир ајағы кетди, о бирн јох. Деди: «кәл-мишдям...».

Нәдән өтрү кәлмишиди, дејәммәди.

Деди: «Кәлмишдям бир-ики гәләмә кәсәм, нар чубуғу апарам».

Мајыл бу дејиләни ешитмәди, нәји ки Гәдир демәишиди, бах, ову ешитди. Нәји ки истәјирди Мајыл десин, о да утанды, демәди.

Гајытды ки: «бағ да, ев-ешик дә сәнә пешкешди».

Кирдиләр баға, Гәдир бағ көрмүшдү, бу кәлишиндәки сајаг көр-мәишиди. Бу бағ дејилди, һәр шиви адамнан дил ачыб данышан, фәнд-фәл билән бир јашыллыг иди. Кәздиләр, кәздиләр, ахырда бир колун дибиндә дурду Гәдир:

— Бах, бу колдан кәсәчәм, икичә чубуг, артыг јох...

Кәсди, көрпә кими бәләди бу чубуглары, үстүндә көз јашы бој-да тумурчуглары варды:—Кәрәк бу чубуглар көјәрсин,—деди, ниј-јәт еләмишәм...

Нә нијјәт еләмишди, демәди, улуолмуш. Гәдир бағдан дөнәнә-чән һәјәт-бачада бир кизлин әл кәзмишди, силиб-сүпүрмүшдүләр, су сәпиб саһманламышдылар. Гәдирин һәјәт гапысындан өтүрүб дө-пәндә Мајыл өмүр-күн јолдашы Пәри арвады һарајлады:

— Гәдирин бу кәлиши өзкә кәлишләрә бәнзәмәз, а Пәри.

Пәри биләрәкдән из аздырды:

— О наррарда чоһдан көзү варды, тәки бар версин, бәһәри он-суз да бизимди.

Бу һәјәт-бачада, ев-ешикдә Мајылдан, Пәридән савај бир һә-нир дә кәзиб долашырды, бир чүт көз дә көрүрдү, бир чүт гулаг да ешидирди. пәрдә далындан бахырды, гапы архасындан диншәк кә-силирди. Һәмни кәс ки, Гәдир онун тәмәннасына кәлмишди. Кәл-мишди илләрин достлуғуну гоһумлуға дөндәрә, ад еләјә оғлуна. Пәри арвад о ахшам ғызыны ајнан, улдузларнан ихтилатда, севда-да көрдү. Ај бир бармаг олмуш, талдан талдан, бир диләкчинин чавабыны верәммирди.

Анасы деди:—ґызым, мәтләбиннә судан дилә, су айдилыгды.

Безин диләди, анасы ешитмәди, анасы суларын ардан ардан ив-чылтмысны ешитди, һәр икиси разы, шад дөндүләр.

Гәдир нар чубугларына «арзу»-диләк» дејиб әкди. Көз јашы ки-ми тумурчуглар ки варды, аз галмышдылар әријәләр, ахалар, ди кәл дөздүләр. Чәми ағачларнан бир јарпагладылар, көјәрдиләр. Гәдир бахыб дөзәммәди, көзләри булаға дөндү. Кетди Мајылын јанына ки, бу ағач дејилди, бир чүт севда иди әкдијим, көјәрди, а Мајыл!

Мајыл деди: «Чүнки торпаг бирди, кәрәкди әрнән арвадын да торпағы бир јердән көтүрүлә».

Бу сөһбәтә пәрдә ғырағындан бир чүт көз бахырды, хәлвәтдән бир чүт гулаг динкәш кәсилмишди. Һәмни көзләрини јијәси бу хәбәри ешитчәјин јүјүрдү о нар колунун јанына, кәсилмиш гәләмәләрини сарыглады, өпдү, охшады. Сора гачды чај ғырағына, сулара күл сәпди, аја, улдузларә алхыш деди. Гајыдыб бир овуч бугдадан сә-мәни гојду, јашыдыларыны башына јығыб онлара да бу күннән ар-зулады...

Аз өтдү, чоһ өтдү, бир күн елә олду ки, о көзләрини јијәси једди гапыја ширни пајлады...

Бир чүт гәләмәни ки Гәдир киши әкмишди, чоһ өтмәди бар вер-ди. Бу бар гучағлар долусу, очағлар долусу олду. Нәнниләр, јүјүрк-ләр асылды, хончалар тутулду, бурма бујнуз тоғлулар кәсилди. Нә-

нэлэр ел сөздөрүннү нугула-набата лөдөрлөб, бу... ваинини Саһиблэ-
ринэ пај елөдилэр: «Заманасы кэлэр, кэрэк олар».

Журдумуза јаз кэлди-көрдүк, бағ-бағат күл-чичөк ачды-көрдүк.
Чајлар теллөнди, селлөнди, дағлар, јамачлар сејрәнкаһа дөндү,
һамысыны көрдүк. Үзү пајыза дөнөндө бу јерлөрө саламатлыг арзу-
ламыш көчөри гушлар үзлөрүнө әлек тута-тута гајыдыб кэлдилэр.
Утана-утана кэлдилэр дурналар, лејлөклөр... Вахты ахшама, гаран-
лыға салыб кэлдилэр. Дедилэр көрөн олмаз, өзү дә лап учалардан
өтдүлөр. Ди кәл бу јурдун, доғма јерләрнн, сакит, горхусуз арын-
архајын көјләрнн күлаб әтри кәлән һавасыны уданда дөздүләрми?
Јох! Бир гыј чәкдилэр. Гәдир киши бу һараја чыхыб дурна гата-
рыны көрөндө инанды ки, дүнјада јахшы олан нә варса, гајыдыб
јетишәчөк өз әсил-көкүнә. Дурналарын сәси батаначан көзләди Гә-
дир киши. Билрди ки, бу тәкчә дурна кәлиши дејил. Хејир-бәрә-
кәтин, шадлығын-әлбирлијин јер үзүнә кәлишиди. Нәдән ки, һәр ил
бу вахтлар дурна көчү гајыданда ел-чамаат чан дејиб-чан ешидир,
баһар шәнликләри бир-биринә гошулуp. Чаван-чомрул дағ лаләси
кимн јамачлара сәпәләниp, демәк-күлмәк шәнлик ели башына алып.

Орасы да вар ки, һәр ил дурна көчү үзү бизим јерлөрә гајы-

оларлар јыгнаг јеринә. Бурда башлар охума, ојнама, кәлип көчөчөк
гыза арзу-диләк сөјләмәк.

Хынајахты мәрәсминдәки охумалардан бири бу күнәчән Мин-
кәчевир тәрәфлөрдә дилдән дүшмүp. Охуманы дәстәбашы дејир.
Нәгарәт јериндә чәми гызлар дәстәбашыја гошулуpлар:

Бир гыз белә дејир:

*Базара кәлди пул алан,
Јан-јахыл, а дул олан!
Јерин кәнкәтә дөксүн,
Гыз әлиндән күл алан.*

Башга бир гыз:

*Мәчлисә кәлән ашыг,
Авазлы-сәсли кәрәк.
Гојма халдан хал олмаз,
Хал өзү әсли кәрәк.*

сандыга бир овуч дуз, бир тикэ чөрэк, ијнэ-сап гојур. Инаныша көрө белэдэ калинин эли бэрэкэтли, өзү зәһмәтсөвәр олур.

Хынајахтынын далысынча дабанбасма кәлир «Гыз көчү» мәрәсили. Оғлан адамлары чалғы-охумајла кәлиб кәсдириләр гыз гапысыны ки, «балам, гыз алмаға кәлмишик».

Лерик тәрәфләрдәсә елә ки, оғлан адамлары кәлиб јетишир гыз гапысына, белэдә бир гәдим охума дүшүр јадларына. Башчы охујур:

*Кәли оғлан адамы һеј, нар-нар,
Ағам, сандыр бадам.*

лијди. Гајнана изи верәндән сора кәлин үч кәрә отуруб галхар, сонра әјләшәрди...

Шәкидә оғлан бәј дуранда бојнуна кәләғәјы хәләти атмаг дәбди. Кәләғәјы онә көрә атырлар ки, әввәлә јумшагды, буннан арзу еләјирләр бәјлә кәлинин рафтары јумшаг олсун. Сонрасы да кәләғәјы ипәкди ахы. Ипәк дә узунөмүрлү олан шејди. Буннан да чаван аиләјә ипәк узунөүрлүлүјү диләјир ел-чамаат. Бәј көзүнә дөндүјүм дә бојнуна галагнан кәләғәјылардан дәстәләјиб атыр сағдышын, солдышын бојнуна. Елин бајә олан диләкларини достларыннан бөлүр

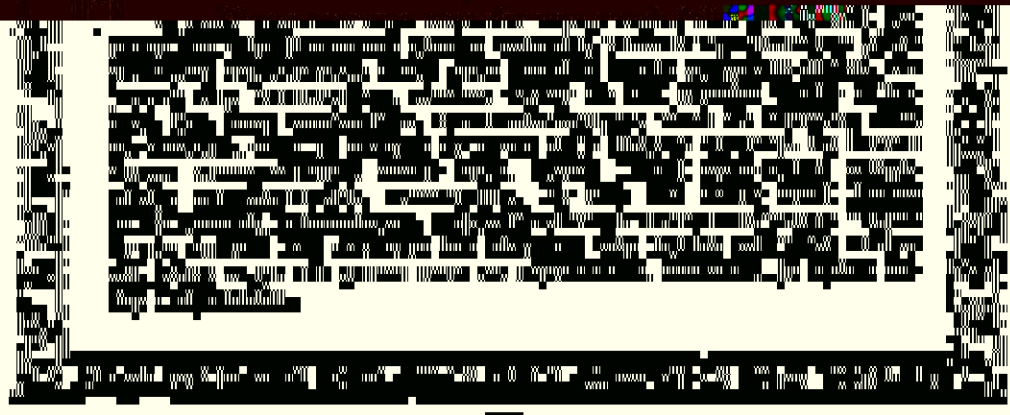
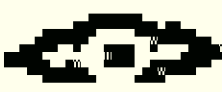
«КӘКЛИК-КӘКЛИК» ОЈУНУ

Ајдынкөндө тојлар ики, кими вахты лап үч күн чәкәр. Тојун икинчи күнү гыз евиндә шүлән олар. Буна хынајахды кечәси дәрләр. Бир нөв кәлин көчән гызла видалашма кечәси олар бу кечә. Одур ки, бир нөв чалышарлар узун илләр көзү-көнлү өјрәшдији ата-анасындан ајрылан гыза үрәк-дирәк, үстәлик дә өјүд-нәсиһәт верәләр, дарыхмаға гојмајалар. Хына кечәсиндә бир дә көрәрсән башладылар. «Кәклик-кәклик» ојунуну. Бу ојунда дөрд гадын иштирак еләр. Куја буларын икиси кәклик сатанды, икиси кәклик алан. Евин тән ортасында бардаш гуруб әјләшәрләр, өзү дә көрүк-мәсинләр дејә үсләринә шалдан, парчадан атарлар. Кәклик сатан тәрәф башлар өз малыны тәрифә. Аланларса дил-ағыз еләјәр ки, гој јахшы-јахшы тәриф еләсинләр. Сатанлар даһа да руһланар,

Бурдача хына кечәсинә кәлмиш гадынлар елликнән дөврә вурур, онлардан бири дәстәнин башына кечиб дәф чалыр, галанлары да кәкликләрнин башына долана-долана охујуб ојнајырлар.

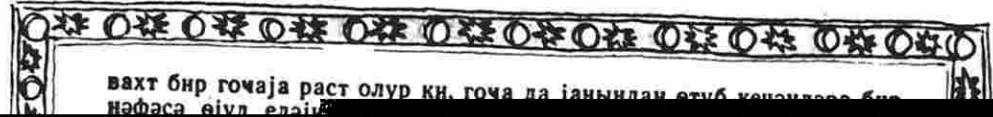
«ГАРАБИРЧӘК» ОЈУНУ

Бу ојун бир мәгсәдчин гондарылыб—бәји өјмәк, онун голу зорлу, икид, ишбачаран бир оғлан олдуғуну чамаата әјан еләмәк үчүн. Бурада да ики тәрәф иштирак еләјир. Ојунун әввәлиндә ики гадын евин ортасына чыхыр, әл-әлә верир, о бириләр әлләрнин јухары галдырырлар. Әлиндә дәф тутмуш даһа ики гадын дә әһнә

ГЫШ ИЛЭ ЈАЗ КӨРПҮСҮ

вахт бир гочаја раст олур ки, гоча да јанындан отуб кочондоо бир
нафаса өйүл елайы

Шаһ бәркә салмаҗыб бир кағыз да җазыр, ағызыны сургучлаҗыб верир гочаҗа. Бу сәфәр һакимин үстүнә җазыр кағызы. Гоча динмәз-сөҗләмәз чөлә чыханда вәзир јолуну кәсир. Әлиндә кағыз көрчәк тез башлаҗыр ону дилә тутмаға. Деҗир а гоча, букүнүн сабаһы да вар, бу дөфәки ән'ам гоҗ мәнә чатсын, кағызы вер, үнванына мәнчијәз јетирим. Гоча деҗир: нолар, чөрәк кәсмишик, ал бу да кағыз.

Вәзир кағызы алчағын та дурмур, бир баш үз тутур һакимин јанына. Һаким кағызы ачыб охујан кимин чәллады чағырдыр, әмр еләҗир ки, вәзирни икишагга еләсин. Әмр о саатча ичра олунар.

Сәһәри күн гоча бир дә кәлир шаһ дәржаһына, башлаҗыр ки, сән јахшылара јахшылыг елә, писләрин пислији өзүнә чатар.

Шаһ деҗир, ә, бир дајан, сән һәлә сағсан?

Гоча әҗирәмир.

Деҗир, а киши, кағызы апарыб һакимә вермәдинми?

Гоча деҗир, күнаһкарам, шаһ сағ олсун, верәмәдим...

— А киши, нөшүн?

— Она көрә ки, вәзир мәнән хәниш еләди. Деди, һәр күн сән шаһ ән'амыны алырсан, гоҗ бу күнкү рузу да мәнни олсун.

Шаһ кедир фикрә, сора әјан-әшрәфи, гочаны да көтүрүб кәлир диванханаҗа. Көрүр вәзир икишагга асылыб.

Деҗир, а гоча, бә дүнән сәни чағыранда нејшә јахына кәлмәдин.

Деҗир, шаһ сағ олсун, она көрә ки, вәзир бир гәдәм габаг мәнә сарымсаглы долма вермишди. Дедим јахшы дүшмәз.

Белә дејәндә шаһдан өтрү бә'зи-бә'зи мәтләбләр башлады ај-дышламаға. Гајытды ки, агил гоча лап елә јериди һәр күн дедијини һикмәти бир дә де.

...

Бу өркән узуну гиш кечәләри алача көзлү очагларын көзү кеч-мәз. Сөһбәт бир сөздән дәм алыб адлајар о биринә. Беләчә-беләчә дав јери сөкүләнәчән јығнаг дағылышмаз. Бу јығынаглар да һәр дө-фә бир елин сөз пајы ирдәләнәр, күлмәчәси, һикмәти үзә чәкиләр. Бу сәфәр сөһбәт ајаг алар Тәбриз елли јадикарларын үстүнә. Тәзә-тәр сөҗләмәләр беләдә баһар һавасына дөнүбәни пејдәрлеј ахыб кә-ләр бизә сары.

Сөз јел ганадлыдыр, бир дә көрдүн әсләри, гәринәләри адлајыб кәлди. Кәлишијлә тарихин өзүнү, тарихә дүшүб јашарлыг газанан јүзләрлә һикмәт кәтирди. Бу јел ганадлы сөзләр Аразын о тајында өмр ејләјән елликәримизни вәрдишләриндән, үрәк титрәдән, ган гај надан охумаларындан, күлмәчәләриндән сөз ачыр бизләрә.

Бу рәвәјәтләрин бирсиндә тәбризли агил тәнбәл, надан чавана ејүд еләҗир. Деҗир, бир күн бир киши хијабандан кечәндә чаван

оғлан она әл узадыб көмәк истәди. Киши бахды ки, оғлан сағ-сала-матдыр, өзү дә көзәл, гамәтли. Дөзә билмәди:

— Ај чаван, сән ахы чох дөвләтлисән. Јолчулуг еләмәк сәнин һарана јарашар?— деди.

Чаван тәәччүб еләјәндә агил дүбарә гајыдыр ки, инанмырсан-са, сынајаг. Бах, мән сәнә 500 түмән верирәм, бу шәртлә ки, әлини кәсәчәјәм.

Чаван бу шәртә разы олмады:

— Јох, әши, кәрәк дејил 500 түмәнни.

Беләдә агил ону јенә дә сынаға чәкди:

— Јахшы, 1000 түмән верим, бир гичыны кәсмәк шәртилә.

Чаван бу сәфәр дә шәртлә елә јериди. Агил ишин белә шәртлә дө-мәзәдәни бир аз да артырды:

— 2000 түмән версәм, нечә? Ди кәл ки кәрәк көзләрини чыхар-дам. Һә, нечәди, разысан?..

Диләнчилик ејләјән чаван бу шәртә һеч разылашмады. Агил диләнчијә гајытды ки, оғул, көрүрсәнми, нечә дөвләтлисән. О гәдәр дөвләтлисән ки, 20000 түмән верирәм, алмырсан. Бунчу да белә гијмәт-ли чаныны она-буна әл ачмагла алчатма. Ат тәнбәллијин дашыны, ишлә, зәһмәт чәк, чөрәк газан. Чаванлара гошул, јахшы ад ал!

Гочанын сынағындан сонра јолчу чаван дуруб үзәр истәди. Гу-лач-гулач голларынын, ајагларынын, ишыглы-иурлу көзләринини гәд-рини билди. Бу күндән зәһмәтә гатлашачагына сөз верди.

Аталар дејиб ки, сонракы пешманчылыг һеч вәдә фајда вер-мәз. Бир иши тутанда тәдбирли тут. Һеч вахт наголајлыг кәмфүрсәт-лик еләмә. Ишди, әлиндән сәһв чыхды, јаныб јахылмаға дәјмәз. Та нејнијәсән, олан олду, бир дә кери гајыдан дөјүл.

Бу сөзүн гүввәти бир тачирин бир нечә шакирди варды. Һәми-шә онлары данлајыб ачыгларыб дејәрди ки, бах, көнү суја вермәјә-синз, һа!

Шакирдләр дә чох чалышардылар ки, тачирин тапшырығы јад-дан чыхмасын—көнү суја вермәсинләр... Бу шакирдләрден бири күн-ләрин бириндә чајда көн тәминәләјәндә су көнү алыб апарыр. Ша-кирд горхусундан ики күн тачирин јанына кәлмир, үчүнчү күн на-элач галыб кәлмәли олур. Дуруб көзләјир ки, тачир инди чә әсиб-чәшачаг, ону дүкандан говачаг. Хејли көзләјир, көрүр јох, тачир ағзыны ачыб бир сөз демир. Бу јердә шакирд дөзмәјиб әһвалаты тачирин јадына салыр:

— Тачир аға, сән һәмишә бизи данлајыб тапшырырдын ки, кө-нү суја вермәјәк. О күнләри... бәс демәзсән әлиндән хәта чыхды, көн суја верилмәјә. Инди ки верилиб, кечибди. Чалышын буннан

Тачир гајытды ки, бала, Гуламсөјүн, мәнни гәсдим о инди ки, көн суја верилмәјә. Инди ки верилиб, кечибди. Чалышын буннан, сонра көнү суја вермәјәсинз.

Эмир Тејмур Агшәһәр һакиминин дәфтәрханасыны тәһгиг еләт-
дирир. Сәһләнкарлығына көрә дәфтәрләри парчалајыб һамысыны она
једирдир. Сонра молланы чағырыб ону верки мәмуру тәјин етмәк
истәјир. Молла нә гәдәр үзүр кәтирirsә, Тејмур гәбул еләмир. Нәсә
ај тамам оlanda Тејмур молланын дәфтәрләрини истәјир, көрүр ки,
молла јазылары лаваша јазыб. Беләдә һидләтләниб хәбәр алыр:

— Молла, бу нә дәфтәрди?

Молла фағыр-фағыр гајыдыр ки, әмир сағ олсун, кимән елә

ГУЛАГ ЕШИТДИҢИДӘН

Ожаныб рузулу-сажалы нэнэлэрэ сөjlөjөндө бу јухулары хејирэ јозмушду. «Башында севда вар»—демишди...

Инди нара учуб кетдилэр? Кимдөн күсүб кетдилэр? Билэн олмады. О дурналар ки, гәрибликдә Гоч Короғлу үзүн онлара тутмушду, ана јурд сарыдан олардан илтимас еләмишди:

*Көјдән кедән беш дурналар,
Бизим елләр јериндәми?
Бир-бириндән хош дурналар
Бизим елләр јериндәми?*

Дурналар да белә мөгамда бир аманат ләләк саларды. Бу ләләк дөнүб оларды мәрд ијидләр нишанасы. Салыг вериб дејәрдиләр: «Ејвазым он беш јашында, дурна тели вар башында».

Јазын тәзәкүл вәдәсиндә бу сајалы дурналар һарданса анасыннын илки олан гыз ушағынын јухусуна кәлиб кирәрди. О да гачыб кәләрди ки, а нәнә, јухуда дурна көрдүм.

О күн елдә шадлыг оларды. Халг инамында дурна, лејләк сајады, сүнбүл дә боллуг, фираванлығын бир нишаны.

О вахт әркән гызлар, севдалы оғланлар јухусунда бах, беләчә гатарлашыб узаг елдән кәлән дурналар, су долу күјүмләр, «бар-бар» бағыран бағлар, сүнбүл, күл-рејһан көрәрдиләр.

Һәсрәтлә јар көзләјән көзәлләрә дејәрдиләр ки, дарыхма, бала, дурна кәләчәк, сәни дә апарачаг.

Гышын гараматыннан дарыхан «хырда гызлар» хәбәр аларды:

- А нәнә, бә дурна нә вахт кәләчәк?
- *Дејәрди:* Новруз кәләндә, дәрдин әлејм.
- Бә Новруз нә вахт кәләчәк, а нәнә?
- О да дурна кәләндә кәләчәк, бала, дарыхма.

Ашыглар сыјрылыб мәчлисә дүшдүләр, дәрди севданын јорул-ма јазурун Кәрәминн өзү јәни еләдиләр. О јерләрдә ки, һәм о тај узагды, һәм бу тај, Кәрәминн умуду әлкәбилмәз, сәрһәдтанымаз дурналарә кәлирди. Кәрәм инанырды ки, һардаса дағларын далында, ббаларын ичиндә, он једди күндүк бир мәнзилдә Әсли ханым бу дурналары ширин-ширин дилә тутачаг, дәрди-дил еләјиб Кәрәминн исмаричыни ешидәчәк. Ончу да саз чалыб дағлары ашыб кетмәкдә олан дурна гатарыны әјләди:

*Дурна, телин шана-шана
Һәм о јана, һәм бу јана.
Алын сизә бир нишана
Верим, јара салам дејим.*

...Бизим дағларын үстән бу пайыз дурналар еркән учуб кедән-дә, бу сәбәбдән чаван-чомрул сөз-сәр һесабына чыхыб Гәдир кишијә үз тутанда, Гәдир улуолмуш да үзүн бах, о гәлби дағларә, о дағлар үстән нә вахтса хәлвәти учуб кедән дурналар сәптә тутуб бир хејли фикрә кетди. Фикри нағылларымыздан, дастанларымыздан, көзәл-көјчәкләрин, ијид-әркәнләрин саф, ајдын јухуларындан, нәнәләрин сајалы јозмаларындан доланыб кәлди. Гајытды ки, дурнанын көндүнү тырыбсыз, а бала.

Бој-боја дурдулар, сәс-сәсә вердиләр.

— А баба, биз дурнаны нә вахт көрдүк, көлдүнү нә вахт тырыды?

— Көрмәмәјиниз тајчана пис. Бу дурнанын кејфини көкдән салан оду дајна. Дурна һавадан нәм чәкән одур. Јахшы-писи, һәрба-һәдәни јүз ағачлыгдан танычыб билир. Инсан оғлунун исти-сојугу дурнаны тананын сәрп едир. Удулар дејәрди ки, көјнән учан дурнанын көзү, јердә гарычыны сечир. Биз о вахтлар хәбәр аларды:

— А баба, бизи дә көрүр?

Дејәрди, нә дедијинди, а киши тырыгы, лап сәсинизи дә ешидир.

Биз дә онда дурналарын далысыныча јүјүрүшәрдик; «Дурна мә-нә ләләк вер, дурна мәнә әләк вер».

Улу нәнәмизин јадикары бир әләк варды. Куја мин иллар бул-дан әләл о әләйн нәнәмчүн дурналар көјдән салмышдылар. О вахт-

сахланырды, саја һесаб олунурду. Онда дурналар бизим дамларын лап үстүннән учурдулар. Онда дурналар лап адамларын јухусундан кечирдиләр. Онда дурналар адамларчын әләк тохурду, ләләк салырды, онда дурналарын димдијиндә апардығы сүнбүлү көрмәк олурду. Онда... дурналар бизим дағлары уча билирди, үстүндән еркән учуб кетмирди.

***

Бизим елләр та гәдимдән сәхавәтијлә өјүндү, дуз-чөрәјә дүз чөрәк деди. Һеч вәдә чөрәк итирмәди. Дүшмәнә дә дуз-чөрәјини әсиркәмәди. Бир кәрә чөрәк кәслији очаға ғырх ил борчлу олду.

Сүфрәләр улу халгымызын мөһр-үлфәтиндән, гәдр-һијмәтиндән хәбәр верди. Ончу да гәдирбилән халгымыз сә'ј еләди ки, көнүл болдуғу, елин вар-һалы, обаларымызын сәхавәти сүфрәләримизә чәкәлсин. Бајрам вахтлары елин сәхавәти бирә-беш артыр, бу сүфрәләрдән барынан дост-ашна сүфрәләримизин һалаллығына, хејир-бәрәкәтинә өмрү узуну борчлу галар.

Та гәдимнән улу јурдумуз тахылчылығын бешији олуб. Тахылын боллуғу јурдун басылмазлығы, сүфрәләримизин дост үзүнә ачылма-сыјды.

Зәрдүштиләрин көрүклү китабәси «Авеста» ел-чамааты әкинчилијә, тахылчылығы чағырыб. Белә һесаб еләјибләр ки, тахыл чүчәр-дикчә ағры-ачы үркүјә дүшүр, дөјүләндә јаманлыг, пислик дөјүлүб әзилр, үјүдүләндәсә шәр јер үзүндән јох олур. Бу инам улу әчдад-ларымызы та гәдимдән гол чырмајыб јер сүрмәјә, тахыл әкмәјә һәвәсләндириб.

Елин вары артыгча сүфрәсинин дә бәрәкәти, нәгшәси чоһалыб. Аналарымыз бу илләрин сынағында һесаб еләјибләр ки, газанда бишән пловун дадына чөлмәкдәкинин фәрги вар. Чөлмәкдә дашма плов дадлы чыхарса, сүзмә пловун дады-дузунун јарысы газандады.

Халг та гәдимнән питини бәрниләрдә, бозбашыса мис газан-ларда биширмәји мәсләһәт көрдү. Јүз чүрә әдвијјат да бу јемәкләри дада-ләззәтә кәтириб, әтрини, тамыны артырыб.

Гәдим сајачы сөзләримиздә дә сүфрәмизин боллуғуна дөнүм-дөнүм ишарәләр, нишанәләр вар:

*Нәнәм, ај ағбаш гојун,
Јуну бир ғарыш гојун.
Јағындан пулов олар,
Гујруғундан аш, гојун.*

*Дағлары енди гојун
Долашды бәнди гојун.*

*Сүд-гајмағы бол елә
Севиндир кәнди, гојун.*

«Китаби-Дәдә Горғуд»да ады чәкилән јемәкләрин чоһу инди дә сүфрәләримизин бәзәјиди. Губа тәрәфләрин сүфрә бәзәкләри һәр тәрәфдә аднанды. Өзү дә губалылар мер-мејвәни сүфрәләринин баш бәзәји еләјирләр. Сөз јох, бу, Губа тәрәфләрин бағлар дијары олдуғу сәбәбиндәнди.

Јалан-кәрчәк белә дејирләр ки, Ләнкәранда дәмләнән пловун әтри чәми Азәрбајчаны бүрүјүр. Һаггычына ләнкәранлылар дүјүдән јүз лөјүн биш-дүш һазырлајыб гонаг габағына гојурлар ки, јазыг гонаг да дад-ләззәтдән башлајыр бармағларыны јаламаға.

Шәкинин питиси, һалва-пахласы да демәкнән, данышмаған дөјүл. Кәрәк бир јолуну Шәкидән салыб тәамларын дадына баһа-сан. Узун сөзүн ғысасы, улуча јурдун һәр ојмағы өз сүфрәсиндә бир нахыш горумаған нә заманды ки, чәми маһалларда бәллиди.

«ГӘЈСӘВӘ»

Бәлкә дә чоһларынын јаддашларындан силинмиш бир сүфрә бәзәјимиз сарыдан сөз ачмаг истәјирик. Ону да јетирәк ки, гәјсәвә инди јашы өтән ғарылар бәлкә хатырлаја биләләр. Гәјсәвә һасилә кәтирмәкдән өтрү чоһ шеј кәрәк дөјүл—инәк јағы кәрәкди, бир дә тут гурусу. Јағы дағ еләјәннән сонра бу тут гурусуну төкүрләр јағын ичинә, та ғызарынчајана гәдәр көзләмәк кәрәкди. Елә ки, ғызарды, һә, гәјсәвә олур һазыр. Ағбирчәкләрин дедијиннән дад-ләззәтиндә әлә дүшән шеј дөјүлмүш.

Кими јерләрдә гәјсәвәни әријин гајсы нөвүндән һасилә кәтирир-мишләр. Белә бир күман вар ки, гәјсәвә ады да елә гајсы сөзүндән јаранмады. «Гајсы севән» соралар «Гәјсәвә» шәклиндә дејилиб.

***

Хејирли-бәрәкәтли күнләримиз. Күллү кәләрди диләјә. Көрәрди чөрәк јапылыр. Гајыдарды ки, бәрәкәтли олсун, тој чөрәји јапасан, а Мина хала.

— Сағ ол, а бала, сағ ол.

— Анам деди әрсини верәсән, бизим әрсини картлашыб.

Мина арвад бир бүкмә јуханы дәстәрхана јүк еләјиб әрсини дә гојарды үстүнә. Ғызын уғуруна бир сөз дә атарды: — гәдирли јерә дүшәсән, а Күллү балам!

Ja да кишиликдә олурду: гоншу кәлирди ки, бәс кәлим кефсизлә-
жиб, кәлини вер, чүт сүрүм...

Гәдир киши кәлини дә верирди, үстәлик хышын, котанын да. Иш-
ди дә... адам башына кәләр, кәл бүдрәжирди, гычы сынырды, омбасы
батырды... Демәздиләр мал мәнмиди, сәнинди.

Көрүрдүн сүрү селләниб кәлир. Гојунду да... бир дә көрдүн Гәдир
кишинин тәпәл тоглусу азды кетди Сәлимин гапысына. Та ону керн
көтүрдү нәди?

— Бәрәкәтди, гапыја кәлән гисмәти гәјтармазлар.

Белә дејиб варындан кечиб бабалар, көчүб бабалар... Гоч нәди,
тоглу нәди, эши, улуларымыз евинә кәлән ганлыларынын күнаһын-
дан кечибләр. Нәдән ки, евә кәлиб, диләжә кәлиб, сајыб кәлиб, күна-
һыны ганыб кәлиб. Иш адамын башына кәләр. — Эи бөјүк саваблыг
оду, — дејибләр, — күнаһы багышламаг. Јаманлыга јакшылыг әр ки-
шинин ишн сајылыб.

Јаманлыг еләмә, габагына чыхар! Улулар бу һикмәтә мөһкәм
инаныблар. Күман еләјибләр ки, инсан әмәлине јазылан јаманлыг,
елә о әмәл сәһибинин габагына адам суфатындамы, шејтан чилдиндә-
ми, һөкмән чыхачаг. Соргу-суал, һагг-һесаб апарачаг оннан.

Дедиләр: — гарышгасыннан дөвәсинәчән дүнјада һәр шејин
һаггы вар, рузусу, пајы вар. Гарышганы басдын, чөрәји тапдадын, кү-
наһ еләдин — бирди.

Бар үстә ағачы кәсмәк күнаһды. Јалан-керчәк дејирләр-ағлајыр
минбудаг олмуш.

Бар ағачына көз дәјәр... Сорущсан адамдымы, а Гәдир баба? Де-
јәчәк бә нәди?... Ағачын да, отун да, сәрчәнин, лејләјин дә һаггы, ру-
зусу вар бу дүнјада... Гајыдар бир гәләмә асар килас ағачындан: —
Нәзәри оланын көзүнә!

Гәдир баба экән ағачда јаз кәләни лејләкләр јува гулар. Улу
олмуш бахыб дејәр ки, шүкүр, саваблы ағач чыхды. Нәдән ки, лејләк
тајфасы һәр ағачда јува гурмаз...

***

Елин сөзү гуртармаз. Бизим тәрәфләрдә дејирләр килас дәјәндә
бағбан кар олар. Бу мәсәлин јозуму нә тәһәрди бәс? Јә'ни өзүнү кар-
лыга, ешитмәзлијә гојар бағбан. Һәр јолдан өтәнә пај версә, бағ ура-
ланар — бу сәбәбә дејибләр.

Јаз кәләни јувалар көјнәди, очаглар јанмаға дарыхды. Јурд јер-
ләринин јухусу азды, кечәли-күндүзлү јоллара бахды. Кәләчәкләр,
очаг чатачаглар, јурд салачаглар...

Бабалар сөзү, јуху азанда чан динчәлмәз. Јуху азыб башга би-
рисинин јухусуну гарышдырар. Бир чаван јатыб һәсрәтлисин көрдү.
Тез дуруб, балышын чевирди ки, көзәтдәмәсинә дә хәбәр олсун...

Касыб вахтлармыш, бир ашыг азыб кәлир чобан алачылары тә-
рәфә. Дејир, ја гисмәт, бәлкә сөзә гисмәт гојуб бир тикә чөрәк верән,
ронаг сахлајан тапылды. Ашыгын үз тутдуғу Коса Мәммәдин алачы-
ғы олур. Көрүр бир коса адам кәрәнтијәнән нәсә јонуб дүзәлдир, о
јанда да тәрәкәмә арвад инәк сағыр. Јад адам көрүб ит һүрүр, инәк
дартыныр, бузов үркүб арвадын ајагыны басдыјыр. Арвадын ајагыны
ган көтүрүр, гышгыртысы јајлағы бүрүјүр. Коса Мәммәд гејзләнир,
јеријир гонагын үстүнә ки, һәрбә-һәмәдан кәлә, көрүр әлиндә Дәдә
Горгудун јадикары вар — тохдујур. Дејир: ә, нә вар, нә истәјирсән?

Дејир: а Мәммәд, гәфил гонаг, јајлаг адамындан нә истәјәр?

Коса күлүр, дејир ә, бизим адамсан. Кәл көрүм.

Сора аһ-уфу јер сүпүрән арвадына көз ағардыр. Бу вә'дә арвад
гајыдыр ки, ашыг гардаш, ајагымы бу һала сән салдын, бары бир
савадлы сөз де.

Ашыг гајыдыр ки:

*Мән ашыг, ган ајагы,
Ган эли, ган ајагы,
Ашыг бир шеј көрүбдү,
Үч башы он ајагы.*

Арвад элин-элинә вурду: буј, ај ашыг гардаш, сөз башына гә-
һәтди? Үч башлы, он ајагы шеј олар?

Коса ариф адаммыш, дүртмәләјир арвады:

— Јери, јери, — дејир, — бир баш сәндә, бир баш сағдығын инәкдә,
бири дә ајағыны басдајан бузовда, нечә олду?

— Үч, ај Коса.

— Дөрд ајаг инәкдә, дөрд ајаг бузовда, икиси дә сәндә, бу да елә-
ди он ајаг. Ағлына батды?

— Батды, ај Коса.

— Шүкүр аллаһа, кет онда бир хәнкәл һазырла, бәлкә ашыгы
бир дә диндирә билдин.

Арвад фикир еләјир ки, јајлаг јериди, салағасына кимди фикир
верән?

Аласына-гарасына бир хәнкәл бишириб чәкир орталыға. Ашыг
тајфасынын да күн-күзәрәни мәчлисләрдә кечәр, ончу да көр-көтүрлү
олар бу сөз адамы. Бахыр ки, дејән арвадаға үстүнә бахыб ону дә-
јирманчы сајыб. Јохса бу ләјүндә хәнкәли орталыға чәкмәзди. Де-
јир — а Коса...

Дејир: — нәди?

Дејир: ә, гардаш, инди билдим, сәнин саггалын нөш бу күнә дү-
шүб. О сазы бәри вер, синәмә ики ханә сөз кәлиб.

Көтүрүб арвадағаја белә дејир:

*Кәлирдим дағдан,
Күллү јајлагдан,
Бир сыхма бугда
Чыхды хәнкәлдән.*

Арвад бахыр көрүр доғруду, көзү чыхыр кәлләсинә.... Ашыг де-
јир гулаг ас:

*Арвадын арыг,
Ағылдан гырыг,
Бир чүт шал-чарыг,
Чыхды хәнкәлдән.*

Коса элин вурур дизинә: «Сәни рүсвај оласан, арвад, рүсвај елә-
дин мәни!»

Дејир, дөз, Коса:

*Нечә јесин ашыг,
Габы булашыг.
Бир көһнә гашыг,
Чыхды хәнкәлдән.*

Сөз тамама јетәндә арвад кәлиб үзүрхәһлыг еләди, тәзәдән мәч-
лис ачылды, саз чалынды, кефләр дурулды.

ЈЕНӘ КӘЛИБ ЈАЗ АЈЛАРЫ...

Бағ-бағатын јахасыны бир илыг нәфәс титрәдиб кечди. Будаг-
ларын дүјмәси башлады бирчә-бирчә ачылмаға. Мешәләрин сачында—
бирчәјиндә јазын дарағы кәзди — бахыб көрдүләр бир, јамјашыл әл-
ди, јамјашыл истәкди, арзу-диләкди. Јүз илин гара дашлары јаз нә-
фәси алыбаны башлады көјәрмәјә. Новруз хәбәри ајналары дөјәчлә-
ди, гапылары силкәләди, бачалара гонду, инсанларын бәхтинә, тәле-
һинә бир көз гырпымында гајнајыб гарышды. Торпаг јазын аддым
сәсләриндән диксиниб ојанды, дағ чајлары гулач һөрдүләрини ачыб
чијин ашағы ахытды, чөлләри-дүзләри әтри-әнбәр бүрүдү. Колларын
дибиндән бәнөвшәләр бојуну бүкүб һәсрәтли-һәсрәтли бојландылар.
Кәнд чаванлары бәнөвшәни үздү-дәстәләди истәклисинә јазын өзүнү-
чә пај апарды.

Дағларын јахасында һәлә талалар гар кизләјирди. Гарын өмрү
дә инди бәнөвшәнин јашы гәдәр олмушду. Бунун далысыјчан гаран-
гушун мүждәси, сығырчынын чығыртысы, һоп-һопун, бүлбүлүн, ана-
дилин охумасы кәлирди. Ағачлар инди элин ачыб елә бил јаздан рузу
диләјирдиләр, торпагдан тәпәр, бәрәкәт арзулајырдылар. Јаз бағ-
бағатын, инсанларын нурлу дүнјасына һавадан, судан, торпагдан га-
пы ачырды. Индиләр инсан оғлунун ганына бир азчана да јаз гары-
шыб ахырды. Бунчу да торпагла чәнкә кирмәк, ел варына саһман
вермәк, торпағын бирини беш еләмәк һүнәри варды инсан оғлунда.

Јазын һавасына инсанларын көјлүндә сөз көјәрирди.

Инсан оғлунун арзу-нијәти чичәј ачырды, бәхти күлләјирди:

*Јенә кәлиб јаз ајлары,
Бағчада күлләр ачылыб.
Бүлбүл гонуб гөнчә үстә
Нә ширин дилләр ачылыб!*

*Гызлар келиб дәстә-дәстә,
Дәрдиндән олмушам хәстә,
Гәддим алиф, боју бәстә,
О инчә белләр ачылыб.*

Јаз та гәдимләрдән арзу-нијјәт ајы олуб. Өмрүнү јайлаг-гышлаг көчләриндә кечирмиш һүмбәт баба та ајаглашаммырды. Инәјин бири дә елә көч үстә балаламышды. Көчнән ајаглашаммајан бузову көтүрүб гојмушдулар хурчунун бир көзүнә, о бири көзүнә дә һүмбәт бабаны гојмушдулар ки, көч ләнкимәсин. Дәвәнин чијиндә јыргалана-јыргалана кедирдиләр. Бир дар кечиддә һүмбәт баба бир дәрәнин дибинә, бир дә көјүн гүббәсинә көз јетирди. Сора да һәсрәт-һәсрәт бузову охшајыб гајытды ки, бирчә өлмәјәјдим, ај ала бузов, кәлән јазы көрәјдим, сәни дә јекәләндириб кәл еләјәјдим, сора котана гошуб јер сүрәјдим. Та һеч дәрдин олмазды, ај ала бузов!..

Бабаларымыз јазын ајнасындаң бахыб илин хејир-бәрәкәтини көрүбләр. Бар-бәһәрин һесабын чәкибләр. Ончу да дејибләр ки, рузулу ил јазындан бәллиди...

Јаз јағышы—наз јағышы дејибләр.

Јаз һәр шејин гајнағы, говшуғу олдуғуннанды ки, агилләр ил күсүлүсүнү јазда барышдырар.

Аталар дејиб јазда чалан, гышда ојнар.

Јазда јатанын гышда сүфрәси бош галар.

Улулар, агбирчәкләр та гәдимнән белә һесаб еләјибләр ки, јаз кәлишини кимсәјә хәбәр вермир, јә'ни пајыз, гыш кими һәрбә-һәдә, гара-горхунан кәлмир. Әввәл-әввәл хәлвәтчә кәлиб евләрин ајнасыннан бахыр, бачасыннан бојланыр. Көрсә ки, оцагларын сүфрәси болду, биш-дүшү вахтындады, јеришини јејинләдир. Кәлиб тезчәнә јашыл өртәјини сәрир ел-улуса. Бунчу да ел-чамаат јаз пишвазына та гәдимнән долу сүфрәләрнән, шад-шадјаналыгнан чыхдылар. Инандылар ки, бу күнләрин бириндә јаз кәлиб онларын бачасыннан бојланмалыды, ајнасыннан бахмалыды. Истәмәјибләр ки, јазы күсдүрәләр, наүмүд гојалар. Лап елә бундан чох-чох әзәл—касыбчылыг илләриндә дә таванасыз кимсәнәләр бајрам күнләри нәји варса, сүфрәсинә чәкәр, јаздан рузу диләрди. Бу сәбәбдән индиләр һансы гапыны дөјсән, долу

сүфрә үстә чакәтәсәң, јазда сүфрәләр гонагсыз, оцаглар одсуз олмаз. Новруз пишвазына чыхан елләримиз чәми сәхавәтнини сүфрәсинә чәкиб һамыја рузу, гисмәт, боллуг, чан сағлыгы, јаздан јарымаг арзулар.

Јазда арзу-диләк ишыгы кими бахан еллиләримиз дар күндә, чә-

тин мәгамда бир-биринә әл тутуб көмәк олублар. «Белә нағыл еләјирләр ки, тирәдә, јахуд кәндә биринин ирибујнузлусу гочалыб сағыннан галанда, көрәрдин һәмнин малын јијәси кәлиб ағсаггала үз тутду. Ағсаггал вә тирә чамаатыны јығыб бу һејвана елә гијмәт гојарды ки, мал јијәси һәмнин пула тәзә инәк ала билсин. Әвәзиндәсә һејван кәсилиб чамаата бөлүнүрдү. Бу адәтә «алышма» дејәрдиләр.

Алышманын бир башга шәкли дә варды. Анләнин кәсмәк үчүн һејван алмаға күчү чатмајанда гоншулара билдирди. Бир нечә аилә бирләшиб ирибујнузлу, јахуд хырдадырнаг алыб кәсирдиләр. Пај-пај бөлүшдүрүрдүләр.

Бә'зи һалларда ојмағын әксәрән әтә еһтијачы олурду, аңмаг сатлыгда әтлик һејван тапмырдын. Ојмағда әтлик олур, ди кәл саһиб ону сатмырды. Бу вахт кәнд ағсаггалына хәбәр верилди. Ағсаггал ојмағын тәклифини әтлик һејван саһибинә билдирди, онула разылыға кәлиб гијмәт гојурду. һејван кәсилиб пајчылар арасында бөлүшдүрүлүрдү. Алышма заманы кәсилмиш һејванын әти пајчыларын сајы гәдәр бөлүнүрдү. Бу вахт ојмағда кимсәсинз, таванасыз аиләләрә һәр пајчы өз пајындан бир гәдәр ајырыб кичик бир пај дүзәлдәрди. Хырдадырнаг кәсилдикдәсә баш-ајағы, ичалаты, дәриси бөлкүјә гатылмаз, кимсәсинз аиләјә вериләрди. Алышмада пајлар пүшк атылыб бөлүнүрдү. Елат чамааты арасында кениш јајылмыш адәтләрдән бири дә «дамазлыг»дыр. Адәтә көрә јахшы сүдлүк һејван, гоч, кәл, кәлә кәсилмәз, сатыландаса, имкан олунча елә, ојмаға сатыларды. Јелинли сағмал һејван, гоч, кәл, јахуд кәлә оғурланмаз, сәһв үзүндән оғурлансајды, билиб ону кизлинчә кәтириб кәндә өтүрәрдиләр. «Мәрд дүшмән дамазлыг кәсмәз», «Иһсан инсанын дамазлыгына кәм бахмаз» кими зәрб-мәсәлләр халгымызын көзәл адәтләриндән доғмушдир. Елин һәр түстүсүндә дамазлыг һејванын олмасы гајыгысыны һамы чәкәрди. Јени гурулмуш таванасыз аиләни гоһум-әграба, достлар гонаг чағырар, доғар гојун, бузов, балах бағышларды. Имканы оланлардан инәк, чамыш бағышлајан да тапыларды. Адәтә көрә јахшы сүдлүк һејваны сатан кәрәк иди әввәл ојмағына, кәндиңә сораг верәјди, бу бәрәкәтин өз елиндә галмасына чалышајды. Бә'зән дамазлыг алмаға имканы олмајанлар елин ағсаггалы борч пул јығдырыб верәрди. Бә'зиләри бу борчу керн алмаздылар. Ел буну таванасыз оцаглара әлтутду һесаб еләрди.

Көрүрдүн бири борча дүшдү. Чарәсиндикдән дамазлыг инәјини кәсмәк һесабына пул йығыб боочдан чыхмаг истәрди. Бу вахт чамаата

хәбәр верәр, дамазлыгы әтлик һејвана дөјишмәк истәдијини билдирәрди. «Дөјишмә» заманы сүдлүк һејваны алыб әвәзиндә әтлик верән чалышырды ки, вердији мал чәкидә алдығындан үстүн кәлсин. Белә олмадыгда үстәлик хырдадырнаглы да верәрдиләр. Дамазлыг алан адамын үстәлик вермәјә имканы олмадыгда, шәртләшәр, кө-

Ит бурну мејвәсинин гајнаимышы элдә-ајагда баш верән гыч-олманын, јатманын мәлһәмидир.

Гаргыдалы сачагынын сујуну гајнадыб ичән хәстәләрнин бөј-рәкләриндән даш, дуз гачаг дүшәр.

Хөрәк јејәндә үстүнә бир азча *сумағ* атсан иштаһан бирә беш артар, һәм дә јејәндән сонра өзүнү ағыр һисс еләмәзсән.

Разијанә өскүрәк, көз хәстәликләринин дәрманыдыр. Бир белә рәвајәт дә вар ки, куја илан гыш јухусундан ојананда нә гәдәр еләјир көзләрини ача билмир. Бу заман башыны, көзләрини разијанәнин көтүјүнә сүртүр ки, көзләри тез ачыла.

Нанә мәдә агрысынын гәнинмидир.

Халг тәбабәтиндә *бијанкөкүндән*, өкүзбогандан, пәрпәтөјүндән гарачијәр хәстәликләриндә, өд кисәсинин илтиһабында өдговучу дәрман кими ишләдирләр.

Гуру өскүрәкдә *агтутун дошабы* һеч элә дүшмәз. Онча грамм ич, синән тамам ачылсын.

Суда биширилән *әнчир*, *тут*, *һејва јарпағлары*, *әнчир ширәси*, *әнчир дошабы*, *тәркешин ширәси* ган азлыгына, үрәк чатышмазлыгына бир көмәк еләјир ки, кәл көрәсән.

Зогал, *сумағ*, *пәрпәрән*, *андыз көкү*, *палыд гозасы* шәкәр хәстәлијинин мәлһәмидир.

Ајы дөшәјини ади чај кими дәмләјиб ичин, исһала, ән чох дә көрпәләрдәки исһала өлдүрүчү тәсир көстәрир.

Бир литрлик бәрнијә бир армуду стәкан *зирич* төкүн. Сонра онун үстүнә бир литр гајнар су төкүб ики күн сахлајын. Даһа ган тәзјигинин ашағы дүшмәсинә бундан көзәл дәрман тапылмаз. Истәсә-низ бир-ици парча гәнд дә ата биләрсиз. Елә ки, көрдүнүз башыныз агрыјыр, ја кичәлләнир, тез бир-ици гуртум ичин о судан.

Бу *чоған биткиси* ки вар, дағ јамачларында битәр. Көкү елә биләсән палтар сабунудур. Исти суда көпүкләнир. Нишанлы гызлар чоғанла тохунма көјнәк, јун чораб јујублар, јар нишанасы олан бу јадикарлар гышын бәјаз гарытәк бәмбәјаз олуб.

Улуларын, ағбирчәкләрин сәрһесабына көрә *ардыч мејвәси* пажызын ахыр ајында шахталар дүшәнә јетишәсидир. Бар бағлајанда ардыч коллары јерә јатыр. Бунчу да мејвәсин топлајанда үсуллуча колу галдырыб алтына чадыр тутур, палаз сәрирләр. Беләчә силкә-ләјиб мејвәсини јығырлар. Индинин өлчүсүјнән десәк 5 грамадәк бир стәкана атыб үстүнә гајнар су төкүлүр, дәмләнир. Күндә үч дәфә ичилир. Јалан-кәрчәк белә дејирләр ки, бөјрәк дашыны бир күндә бә-дәндән чыхарыр.

Сәһләб адында бир битки вар, кәрәкди буну чох кәзәсән ки, тапасан. Көкү бапбалачадыр, ајы пәнчәсинә охшајыр. О синә сәтәл-чәминин мәлһәмидир. Чај кими дәмләнир, көкү тапылмајанда чичәк-ләри дә кара кәлир.

Пәри нәнә элин рәфә узадыб бир дүјүнчә көтүрәр, ачыб дүзәр. Дејәр, бах, бу да олсун *дамоту*. Дамоту чајы сақитлик кәтирәр. Отун гурусуну бармағ арасында эзиб ијләдикдә башдан-бејиндән јор-гуллуғу чыхарыр.

Атәвәлији дә аз элә дүшән мәлһәмди. Оңу јагда говурүб *јә-рәни* мәдә-бағырсағы дәрд-бәлә көрмәз.

1. **Содержание:**
 1.1. Общие сведения
 1.2. Технические характеристики
 1.3. Требования к помещению
 1.4. Подготовка к монтажу
 1.5. Порядок монтажа
 1.6. Проверка работоспособности
 1.7. Эксплуатация
 1.8. Техническое обслуживание
 1.9. Гарантия
 1.10. Контактная информация

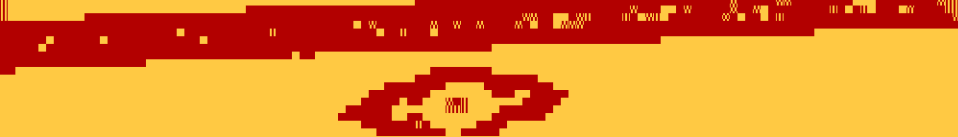
2. **Технические характеристики:**
 - Мощность: 100 Вт
 - Напряжение: 220 В
 - Частота: 50 Гц
 - Диаметр: 150 мм
 - Высота: 100 мм

3. **Требования к помещению:**
 - Помещение должно быть сухим и вентилируемым.
 - Температура окружающей среды должна быть в пределах от +5 до +35 °C.
 - Влажность воздуха не должна превышать 80%.
 - Высота потолка не должна быть ниже 2,5 м.
 - Расстояние от стеновой панели до стены должно быть не менее 5 см.
 - В помещении не должно быть агрессивных газов и паров.

4. **Порядок монтажа:**
 1. Проверить соответствие всех комплектующих указанным в инструкции техническим характеристикам.
 2. Проверить соответствие помещения требованиям к помещению.
 3. Подготовить место для монтажа, очистив его от пыли и грязи.
 4. Нанести метки на стену для разметки отверстий.
 5. Просверлить отверстия в стене.
 6. Вставить дюбели и вкрутить шурупы.
 7. Прикрутить стеновую панель к дюбелям.
 8. Проверить надежность крепления.

5. **Проверка работоспособности:**
 - После монтажа проверить работоспособность устройства.
 - Проверить, правильно ли работает переключатель.
 - Проверить, правильно ли работает датчик температуры.

6. **Эксплуатация:**
 - Устройство предназначено для использования в помещениях с повышенной влажностью.
 - Не использовать устройство в помещениях с агрессивной средой.
 - Не использовать устройство в помещениях с высокой температурой.
 - Не использовать устройство в помещениях с высокой влажностью.

7. **Техническое обслуживание:**
 - Проверять работоспособность устройства регулярно.
 - Проверять состояние стеновой панели.
 - Проверять состояние датчика температуры.
 - Проверять состояние переключателя.

8. **Гарантия:**
 - Гарантия на устройство составляет 3 года.
 - Гарантия распространяется на все комплектующие устройства.

9. **Контактная информация:**
 - Адрес: Москва, ул. Ленина, 1.
 - Телефон: +7 (495) 123-4567.
 - E-mail: info@company.ru

10. **Дополнительные сведения:**
 - Устройство имеет сертификат соответствия.
 - Устройство имеет разрешение на использование.
 - Устройство имеет паспорт безопасности.
 - Устройство имеет инструкцию по эксплуатации.

11. **Приложение:**
 - Сертификат соответствия.
 - Разрешение на использование.
 - Паспорт безопасности.
 - Инструкция по эксплуатации.

НОВРУЗ ГУРАМАСЫ

Гыш баба ајаглар гара бата-бата јурду долашмагдајды. Неч өзү дә билмәди нәфәси нә заман тәнтиди. Бир дә көз ачыб көрдү гар диндән ашағыды. Әввәлки бечид јеришини јавашытды, атдыгы һәр аддымда гарын бир аз да ашағы јендијини мәнсиди. Көрдү јох, ба-лам, бу гар о гардан дејил, дајаныб лапыхмыш әлини гашы үстә күн-лүк еләди, истәди узаглара бахсын, бахыб да гар көрсүн, гарлы дүз-ләр, ашырымлар, дағлар көрсүн, буз өртүклү чајлар көрсүн ки, үрәји тохтасын. Амма узаглара бахыб-бахыб о әввәлки бәјазлыгдан нәм-нишана көрмәди; габагда дүзләр, дәрәләр, ашырымлар олмағына варды, амма рәнкләри ала-булајды даһа. Гыш бабанын һөкмүнә баш әјмәк истәмирдиләр, көзләри, гулаглары баһар чәршәнбәләриндән со-рағ алмышды дејән. Гыш бабаја ваз атыр, јандых верирдиләр. Чәр-шәнбәләрин истиси, илыгы јахынлашмагдајды. Одур ки, Гыш баба да даһа үрәк еләјиб габаға кедәммир, тәбиәтә дов кәлә билмирди. Елә-чә јериндә дајаныб бахыр, бахырды. Бир мүддәт дә бу сајағ дајаныб бахачағды. Сонра күнләрин бир күнүндә ајағы алтдан сәс ешидәчәк, һәнир дужачағды, бир исти нәфәсдән ајағынын бирини көтүрүб би-рини гојачағды, сонра да дабанына түпүрүб бу јерләри тәрк еләјә-чәкди...

Һә... индиликсә Гыш бабаны ајаглары гар ичиндә, әли гашында, јахынлашан чәршәнбәләр сәмтинә баха-баха гојуб сизләрчин тоху-дугумуз новруз гурамасыны гаршынызда ачырығ.

Ел-оба дејиб сөз овуна чыхдығ. Дәрә кечдик, дағ ашдығ, јаманы көрүб тутулдуғ, јахшыны көрүб гүррәләндик, ешитдикләримиздән, көрдүкләримиздән јана бир сөз мәчлисн гурдуғ, Новруз адына бир јығнағ ачдығ. Мейрли, үлфәтли бир очағ чатдығ. Бир очағ ки, ишы-ғындан тутуб сизләри саламлајыр, сизләрә бајрамыныз мүбарәк, де-јирнк!

Јурдумузун јазын кәлишијлә бағлы адәтләри нә гәдәр десән. Бу-ларын чоху әкинлә, шумла бағлыды. Мәна-мәхрәчи дә будур ки, баһарын кәлһакәлиндә бәрәкәтин тәмәли гојулур. Бу тәмәли торпағ адамы нә тәһәр гојурса, пајызда о сајағ бар аласыды торпағдан. Әјәр јүз өлчүб бир бичибсә, әкин, шум гајдаларына дүзкүн әмәл еләјиб-сә, онда алны ачығ, үзү ағ оласыды, јох, әјәр тәк башына, мәсләһәт-сиз-филянсыз, торпағын чәмини, јөн-јөндәмини билмәјиб иш көрүбсә, онда гоншусу шадлығ еләјәндә онун әли гојнунда галачағ. Торпағ бе-ләдир, сәндән алдығынын үстүнә дә гојуб гајтарасыды сәнә. Амма вај о күндән ки, көздәјиб-көздәјиб алмаја, онда јенки илдә килејли-ки-

инанчына көрә баһар кәләли кәрәк гырх күн чөлә-бајыра бел бағла-мајасан, ишини гајым тутасан. Јаз күнәшинә алданыб мал-давары һәјәтдән чох узаға бурахмајасан кәрәк. Бир дә көрдүн сојуг кәсди һејваны. Бах, һәмин гырх күн чыхандан сонра һеч нәдән еһтијат елә-мәдән мал-давары јал-јамача бурахмағ олар. Чүнки бу вахтлар һеј-ванчын кәрәк олан от-әнчәр торпагда көрүнмәјә башлајар. Пајыз шу-му да јазын гырхы чыхандан сонра апарылыр. Бу пајыз шуму ки вар, дүз бир ај давам еләјир ки, буну әкинчи бабаларымыз «котан дөврү» адландырыблар. Торпағын сирринә, јатырына бәләд олан әкинчиләр пајыз шумуна һәмин бу котан дөврүндә башларлар. Бу дөвр апрелин ахырларына тән кәләр.

Кәлин елликлә «боз ајын» бу оғлан чағында, аталар демиш «ја-зын гырхлы вәдәсиндә» једијимиз о мүгәддәс чәрәји һасилә кәтирән, очағымызы бу әзиз не'мәтлә бәзәјән, улу торпағын дилини билән әкин-чиләримизә иш авандлығы, көңүл хошлуғу, баһар тәрәвәти диләјәк!

«НАЙДЫ, ЈОЛЧУ ЈОЛДА КЭРЭК!»

Бу жазын илкинди чагында аран еллэриндөн кечдик. Оранын ел-чамаатыны бир сәфәр үстә көрдүк. Көчә һазырлашырдылар. Майын сонларыны көзләјрдиләр. Амма белә сөһбәт кәзирди ки, ола биләр көч әјҗамы бир аз керижә атыла. Нөшүнки, јухарыларә ил әрзиндә јаман гар дүшүб, инди дағларда демәзсән гышын оғлан чағды. О гәдәр гар, буз вар ки, елә биләсән һеч әријәси дејил. Амма һазырлашыр, јаманча һазырлашыр аран елләри. Јүз илләр, мин илләр чанларына ганларына һопмуш бу әзәли истәк гочалары кәмһөвсәлә еләјир, чаванлары јериндән ојнадыр, чолма-чочуғун сәбрин түкәдир. Һејван һејванныгыјнан јөнүнү тез-тез дағлар сәмтиндән ахышыб кәлән сәринә чевирир, ону сәсләјән бу сәсснз сәсә һај вермәк истәјир. Кәләчәк, о күнләр дә кәләчәк! Бир сәһәр кәндиң ағсагалы барханаларын өнүнә кечиб сәсини галдырачаг: «Һајды, јолчу јолда кәрәк!»

Тәрәкәмә чамааты та о вахтлардан бәри һәр ил көч вахты бу чагырышы сәбирсизликлә көзләјир: «Һајды, јолчу јолда кәрәк!» Көчә вачиб олан нә ки вар, бу чагырыша банд имиш кими бир көз гырпымында фармашлар јүкләнәк күчлү һејванларә — атларә, дөвөләрә, өкүзләрә. Дәдә-бабадан галма ел јолујла үз тутарлар јайлаг сәмтинә. Адәтдир, бу ахын о заман башлар ки, аран торпаглары гызар, чөлүн от-әләфинни гурујачағындан јана хырдадырнаг јијәсинин чанына вәл-вәлә дүшәр. Ағсагаллар, јайлаг билчиләри фәһм еләјәр ки, һә... даһа мәгамды, дағларын гар амбарына истидән чынгы дүшүб, гарлар, бузлар јериндән олуб, о јерләрин оту, чичәји инди-инди баш галдырыр. Бах, елә һәмин мәгамдача јайлагын чагырышына сары елин ахыны башлајар: «Һајды, јолчу јолда кәрәк!» Бу ахынын тезлији ја кечлији апарылан гојунун, башга дырнаглынын јериш сүр'әтиндән асылыдыр. Кәрәк һејван јайлаг јолујла елә кетсин ки, ел јолундан кәнар дүш-мәдән вахтлы-вахтында отлаја билсин, сусузлуг чәкмәсин, узун көч дәскаһы адамлары, ән чох да чолма-чочуғу, гыз-кәлини үзмәсин. Һә, бах, ел јолу өз кәрәмәтини бурда кәстәрир. Бу јолу чох-чох илләр буңдан ирәди маншырлајән нишандәјиб ел-чамаата таныдан јүз

багда көрүләси иш чохдур. «Чатыг»да һејванлар јүкдән азад олуб, Ортаја чај-чөрәк гојулур, архадан кәлиб чатанлар гузулары јатышыдырыр, бир гисмәт чөрәк кәсир, сонра да һәмин бир нечә сааты јакшыча јатыб динчәлирләр. Јухусу кәлмәјәнләрсә икибир-үчбир олуб башларлар һәлә гышдан јайлагда данышмагчын чинәданларына топладыглары гавәллиләрдән үјүтмәјә.

ЈАЈЛАГ ГАРАВЭЛЛИЛЭРИНДЭН

Дејир, кечмиш эјјамларын бириндэ, бэјин, ханын касыб-кусуба ган уддурдуғу чағларда Әһмэд адында чох икид, зәһмәткеш оғлан вармыш ки, јашадығы кәндин дә каттасынын ондан һеч хошу кәлмәзмиш. Бир фүрсәт арајырмыш ки, Әһмәди арадан көтүрсүн. Јахшы билirmiш ки, ара гарышса, һаггы, әдаләти ағыр-јүнкүл еләмәк үчүн ортаја тәрәзи чәксәләр, онда тәрәзи дибиндә әјләшән Әһмэд олачаг. Нә исә, бир күн Әһмэд өз бағынын һасарынын учмуш јерини һөрүрмүш, катта бундан хәбәр тутур, әлалтыларындан һәсәнчан адында бирини өјрәдир ки, бәс, сән дејәрсән Әһмэд гәбир дашларыны сөкүб өз һасарына һөрүр, далысыјнан ишин олмасын. һәсәнчан каттадан әлхәрчи алмаг һәвәсијнән бу ишә чаннан-башнан разылыг верир. Кәлир Әһмәдин ишләдији јерә, башлајыр ағзына кәләнни чуғулламаға: — Аја, ај филан-филаншүдә, утанмырсан гәбир дашларыны сөкүб өзүнә һасар тикирсән? Аја, онун күнаһындан горхмурсанмы? Гурд үрәјими јемисәнми, ә?..

Әһмэд нә гәдәр анд-аман еләјир, сүбут, дәлил кәтирир, һәсәнчаны инандыра билмир ки, билмир. Ахырда чаны боғазына јығылыр, һирсини сојутмагчын салыр буну тәпијинин алтына, нә јемисән, туршулу аш! һәсәнчан ганы аха-аха көтүрүлүр каттанын јанына шикајәтә. Катта Әһмәди чағыртдырыб хәбәр алыр ки, бу нә һәнкамәдир? Әһмэд мәсәләнни данышыр. һәсәнчан да бөјүрдән ајағыны дирәјир ки, јох, өз көзүмлә көрмүшәм, гәбир дашларыны сөкүб һасарына һөрүрдү. Истәдими ону бу күнаһ ишдән чәкиндирам, мәни бу көкә салды. Катта һәсәнчана гајдыр ки, анд ичә биләрсәнми ки, гәбирләри сөкәндә өз көзүмлә көрмүсән? һәсәнчан дејир, нәнәмин қоруна анд олсун ки, доғру сөзүмдүр. Әһмэд нә гәдәр аллаһа, пејғәмбәрә, имама анд ичирсә, бир шеј чыхмыр, каттанын һеч түкү дә тәрпәнмир. Зорһан Әһмәди чәримәләјир ки, сонрадан әлиндә дәлил олсун. Онсуз да башдан-бинадан касыб олан Әһмэд чибинин ахыр пулуну да вериб әли әтәјиндән узун гајдыр евинә. Јолда өз-өзүнә дејир ки, јахшы һәсәнчан, сән ол һәсәнчан, мән дә олум Әһмэд, башына бир ојун ачым ки, өзүн дә афәрин дејәсән. Сөз вахтына чәкәр, елә Новрузун илк күнләријмиш, јајлагда Әһмэд өз достларыјла јығышыб һәсәнчанын дәг бәјлә өкүзүнү кәсиб јејирләр, һәсәнчан итини хәбәр тутан кини

үрәјинә дамыр ки, бу сәдәмә она һардан тохунуб. Тез өзүнү верир каттанын јанына. Гајдыр ки, башына дөнүм, бу нә ојун иди мәним башыма ачдым? Мән билирдим ки, әввәл-ахыр Әһмәддән завал јетишәчәк мәнә, вердији чәримәни әвәзини бирә-беш чыхмајынча дин-чәлмәјәчәк. Иди будур, өкүзүм јохдур, инанырам ки, чохдан һәсән-рабәдән кечриб олу.

Катта кечәјкән Әһмәди јанына чағыртдырыр, сорушур ки, Әһмэд, нијә бу кишини өкүзүнү оғурламышан? Әһмэд чаваб верир ки, ба... нә данышырсан, а бшына дөнүм, мән һара, оғурлуғ һара, мәним онун өкүзүндән билмәррә хәбәрим јохдур. Катта дејир, нәјлә сүбут еләјәрсән ки хәбәрин јохдур? Әһмэд дејир анд ичәрәм. Катта дејир ич. Әһмэд гајдыр ки, анд олсун һәсәнчанын нәнәсинин қоруна ки, мәним онун өкүзүндән хәбәрим јохдур. Катта гејзләнир: «Ә, а бала, мәни доламышан? һәсәнчанын нәнәсинин қору нә вахтдан пир олуб ки, она анд да ичирсән? Мәни доламышан?!»

Әһмэд бу јердә чохдан бәри үрәјиндә гөвр еләјән чавабы каттанын үзүнә дејир:

— Бир вахт имама, пејғәмбәрә, аллаһа анд ичдим ки, мәним о гәбир дашларында ишим олмајыб, инанмадын. Амма һәсәнчан бирчә кәрә нәнәсинин қоруна анд ичди, она инандым, мәни чәримәләдин. Бәс, инди мәнә нијә инанмырсан, јә'ни дејирсән һәсәнчаннан да натәми-зәм?!..

***

Көч јолу чох вахт чәтин јерләрдән доланыб кечир. Јол боју бир көз ачыб јуман мәғамда јағыша да дүшәрсән, човғуна да, долуја да туш оларсан. Одур ки, јајлагчылар бүтүн бунлара та әввәлдән һазыр олмалыдыр. Јајлагчынын һүнәри онда бәлли олар ки, мал-давары, гојун-гузуну сағ-саламат, өлүмсүз-иткисиз бу јоллардан кечирсин, кечәләр јатмајыб сүрүнү гурдан-гушдан, оғрудан-әјридән горуја билсин. Бәзән көрүрсән көч јолу ашыб-дашан дағ чајларындан кечмәли олу. Кәрәкдир ки, көч-күлфәт онун үстүндән адлаја. Мәрд чобан јапынчысыны алыр гучағына, сүрүнү ардынча һајлајыб өзүнү вурур дағ чајына. Сүрү дә башчы тәкәнин далысынча чаја саллашыр. Чобан арабир сәсин галдырыр ки, һејван үрәкли кечсин, дағ чајынын һејбәтиндән бағры чатламасын. Башдан-бинадан ачиз олан гојунлар өзләрини суја вурурлар. Јанларда дајанан чобанлар да һајнан-күјнән онлара үрәк-дирәк верәр, чајын зәһминдән чаш-баш олуб ахан гојунлары гапыб о бири саһилә туллајарлар.

Көчүн севимлисн ушаглар шадлыгдан атылыб-дүшәрләр, севинәрләр, өтән ил гојуб кетдикләри јајлаг јерләринә чатһачатдадырлар.

Ахы, онлар бу бир илдә ким билә нечә арна боју бөјүлүләр, јајлагчы тәһәр-төврүнә бир аз даһа өјрәнмәли олублар, бир аз даһа чевик, даһа күчлү олублар. Инди будур, өтән ил һәсәрәтлә ајрылдылары јајлаглар бирчә аддымлыгдадыр. Јамачларда өјнәјачаглар, булагларын лап о көзүндән ичәчәкләр, јајын гызмар чарында гар јејәчәкләр, бәс дејинчә ат чапачаг, дағ ирмагларындан балыг тутачаглар. Нә-нәләрини кәстәришјлә јухарыларга галхыб балдырған, кәкәту, ган-

— Кәсин сәсинизи, ғырышмаллар! Мән бу илан-чажанын әлиндән баш көтүрүб бир аҗды јол кәлирәм, бу јаннан да бир дәләдуз аранын иланын јығыб торбасына салланыб архамча. О кәлиб-кәлиб, бәс сини ағлыңыз һарда кизләниб, ај чүвәллағылар, илан-гүрб:

Атлы һәјасыз-һәјасыз чаваб верир:

— Чанады дә, манады дә, јолумда өлүмә кедән анады дә!
Тәк атлы киши бунун фәрасәтинә бир зәһәрли «бәрәкәллаһ» де-

Агсаггал талсмээ, жашында көрүб эшитдиклэрини бир дэ көз өнүнэ кэтирэр, гајыдар:

— Орасы дүздүр, оғлум, гар елэдијини елэјасиди, амма бурасы да вар ки, агач кэтирдији чичэјин саны гэдэр мејвэ кэтирсэ, онда агачлыг галмаз эјилиб икигат олар, сыныб тэлэф олар. Бир дэ ки, ај оғул, о гарын ады гарды, элинэ көтүрүб јохласан көрөрсэн бир елэ гарлыгы галмајыб тај, нөшүн ки, чөлдэ шахта јохдур. Чичэјин дэ горхусу шахтадандыр. Көрмүрсэнми, гар јағмагына јағыр, амма һеч кэс үшүмүр. Чичэк дэ елэчэ. О ки сэн дејирсэн, гар дејил, бир азчана бэркимиш јағышды — јаз јағышы. Тэбиэт белэ тэбиэтди, ончу да адынын гаршысына бир «Ана» кэлмэси дэ артырыблар. Ана сэхавэтли олар. Одур ки, буилки мејвэчат сарыдан нараһат олмагына дэјмэз. Ана тэбиэт өз ишини јахшы билир, мәним балам...

ИШ ИНСАНЫН ЧӨВЬЭРИДИР

Ишлэк евдэ ашлыг олар» деди бабалар. Бунлар елэ-белэ, һавајы јерэ дејилмэјиб, эсрлэрин сынағындан чыхыб. Бабалар көзлэмэјиб ки, иш онлары кэлиб тапа...

гэдэр көрүлэси иш вар, һәм өз сағламлыгынын, һәм дэ ана тэбиэтини нэфинэ. Һэр адам күндэ бир чөпү бурдан көтүрүб ора гојса, өзүнү эһмэтэ версэ, инанын ки, һэр јан чәннэтэ дөнэр, тәнбэллијин дэ ахырына чыхылар билмэррэ. Сөзүмүзүн гүввэти, дејир бир кишини үч тәнбэл оғлу олур. Ишлэри, пешэлэри вејл-вејл кэзиб-долашмаг, онабуна саташмаг имиш. Киши өмрүнүн гүрубунда бунларын сонракы талејиндэн бэрк никаран галыр, нэ гэдэр јалварыб-јахарыр ки, ај ушаглар, өзүнүзэ кэлин бир, мән бу күн варам, сабаһ јох, элинизи ишэ алышдырын, сонра кеч олачаг, галачагсыз бир парча чөрөкдэн јана эсир-јесир. Коразеһин оғланлара бу өјүд-нэсиһэти кар елэмир. Бэли, илбэил гоча элдэн дүшүр, даһа ағыр ишлэрэ эл јетирэ билмир. Инди-јэчэн торпағындан чөрөк чыхардыглары һэјэт-бачаја белэ дэјмир, беллэнмир, от-элэф басыб јејир саһэни. Касыбчылыг алыр аилэнин башынын үстүнү, ди кэл ки, оғланлар ајылмыр ки, ајылмыр. Бир мүддэт кечир, күнлэрин бир күнү гоча эл-ајагыны узадыр ки, бэс белэ, јығылын башыма, өлүрэм. Көрүрлэр кишини үзү доғрудан да ојанлыгды, бир аздан очағын агсаггалы даһа олмајачаг, тез јығышырлар һэндэвэринэ. Гајыдырлар ки, дэдэ, тез вэсијјэт елэ көрөк сәннэн сонра биз башымыза нэ чарэ гылмалыјыг. Гочанын һалы хараблашса да...

— Оғулларым, сизин рәһмәтлик атаныз чох ариф адаммыш. Јахшы билirmiш ки, сиз торпаға әл булашдыран дежилснннз оннан сонра. Одур ки, бу гызыл мәсәләснн атыр орталыға, амма јерин демир. Нөшүнкү, сиз дә һәмнн гызылы тапмагчын башлајасыннз торпагда лагымлар атмаға, јәни ону белләмәјә. Бах, елә ончу да јенки илдә белә бол мәһсул алмысыннз. Инди дәдәнизин вәсијјәт еләдији гызыл варды, әбәт дәдәриңн дә белләниңләдиң. Кәлиң бәриң, јығыб-јығышдырын, једијиннзи јејнн, сатдығыннзы сатын, амма адам олун. Унутмајын ки, ишләк евдә ашдыг олар, тәнбәл евдә бошлуг. Иш адамын чавһәрдиң, балаларым.

ЈАЗ ГАҒЫЛАРЫ

Јаз ајы әкинн, сәпин ајыдыр. Јаз әкинн дејәрләр буна. Оғланлар, гызлар сәриштәли рәнчбәрләрнн мәсләһәтијлә тарлаја чыхар, торпағын гара бағрына бир вәлвәлә саларлар ки, кәл көрәсән. Бир күнүн ичиндәчә гуру әллә бир аја көрүләчәк ишин өһдәсиндән кәләрләр. Амма бир вахтлар да варды ки...

Бир вахтлар да варды ки, котан варды, хыш варды. Котана үч бојун өкүз гошардылар. Бир бојун — бир чүт өкүз демәкди. Котана үч бојун өкүз гошуланда јанында да үч адам оларды. һәмән адамлардан биринә мажкәл дејәрләрди, икинчисинә амбыл, үчүнчүсүнә һодах. Мажкәл котанын дәстәјиндән тутуб чүтү торпаға сыхырды, гојмазды чыхмаға. Амбыл да ки, амбыл өкүзләрнн һајлајарды. Өкүзләрнн гүвәтдилләрн амбыл јеринә гошуларды, бу да она көрәјди ки, һәмән јерә чох күч дүшүр. һодагчы да һодаг өкүзләрннә «һо-һо» дејәрди. Котан дашлыг јерә дирәнәндә һодагчы көз оларды ки, котанын диши гырылмасын.

Индијә нә вар ки, даг кими машынлар бир көз ачыб-јуман саатдача торпағын синәсини лај-лај ачырлар. Котан, кавәһнн зәманәси кәлибди даһа. Амма өз арамнзды, кетмиш олса да, гој чаванларын хәбәри олсун ки, бу котан дејилән шеј нә имиш, ата-бабаларымнз бәрәкәти, рузуну нә сајаг араја-әрсәјә кәтиририниш...

Баһарын илк шәнбәләрнндә имәчиликләр башлајар елләримнздә. һәр јан зәһмәтин, ишин-күчүн һәниринә бүрүнәр, адамларын бирлијиндә јаза елә бил үстәлик күч, тәрәвәт кәлир.

Имәчилик әсрләрнн сынағындан чыхыб бу күнүмүзәчән кәлиб чыхан гәдди ел әдәтләримнздәндир. Бир дә көрәрдин бириси габаға чыхыб бир әлсиз-ајагсызын, көмәксизин хырман јеринн көстәриб де-ди:

— Кәлсәниң бир өврәз еләјәк, чох олса бир күнорталыг ишди, кәлиң өврәз еләјиб отун чалаг.

Ја да ки, филанкәс һәмншә хејрә-шәрә јарајан адам олуб, инди бир ев гаралајыб орда, тәкди, өзү дә насазлајыб, кәлиң бир күн јығышыб торпагатдысыны еләјәк, диварынн галдыраг.

Көрәрдин өврәз чағырмаг истәјән адам кәлиб кәнәшәрди кәлиң ағсаггалына, дејәрди бах, мән истәјирәм чүмә күнү өврәз еләјим, ај филанкәсләр, инди мәсләһәт снзиндиң. Өврәз јијәси әрки чатан, сөзү кечән адамларын һәмнсына дејәрди. Вәдә тамам олачағын һәмнн адамлар јығышарды өврәз јеринә. Хәбәри олан башыпапаглы өврәздә олајды көрәк. Кәлмәсәјди ајыб сајыларды.

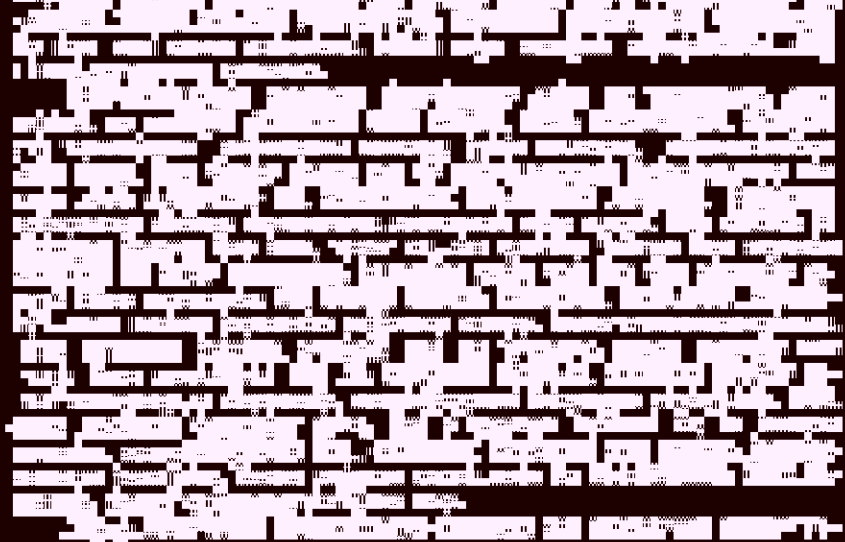
Һәмн чалышарды ки, өврәзә лап обашданнан, күн чыртламаздан әввәл, бир ајаг тез кәлиң. Кәлиң кими дә ишә башларды. Дај көзләмәзди ки, кимсә она тапшырыг верә.

Шум өврәзиндә әкинә бир нечә баш котан чыхарды. Өврәз күнү кимин котаны тез милә чыхыб биринчи баш еләсәјди, она дүшәрриг верәрдиләр. Ја да һәмнн котанын мачыннан өврәзчин кәлилән һејваннн дөшүндән һазырланмыш хәрәк асардылар. Өврәз шумунда гәләбәлик олсун дејә кәлләрн сынајардылар, бир нөв имтаһана чәкәрдиләр. Ән тәпәрли кәлләрн гошардылар котанын лап дибина. Галан бојунлар ачыларды. Белә һөчәтдән бир шеј чыхмаса, тәпәрли кәл билнимсә, онда котанын чархларынн да чыхарыб атардылар. Инди һајла көрәк киминки фәрлиди?! Шәрти еләчә шум јериндә кәсәрдиләр ки, кимин кәли диз јерә гојса, о удузду демәли. Тәпәрли кәлиң белиң өврәздә кәлилән гојунун дәрисини салардылар. Сонралар бу дәридән һәмнн кәл үчүн бојунбағы тикиләрмиш. Кәл сынағы јаман дөб-дөјмиш о вахтлар. һејванлары лап габаглардан јахшыча јемләјиб чана кәтирәрләрмиш ки, мәрч вахты јијәсиннн башынн ашағы еләмәсин.

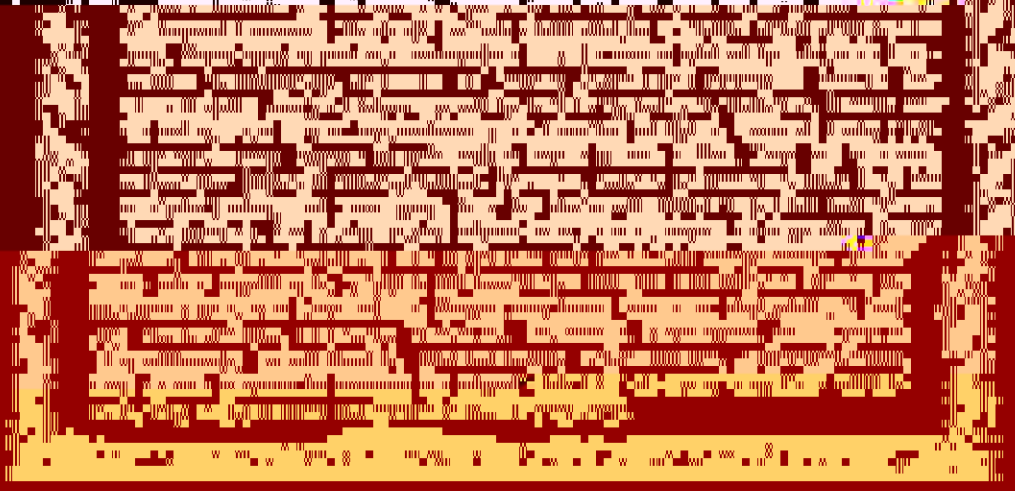
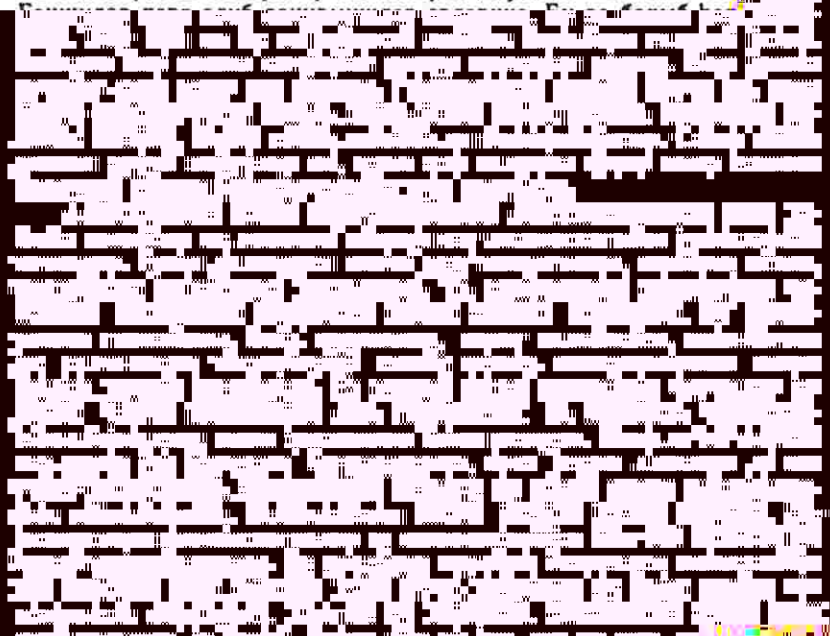
Өврәз чал-чағырнан башларды. Күнортаүстү өврәз јијәси күнорта һаһары верәрди. Өврәзчиләр чалышарды һаһар лап гыса олсун, еләчә ајагүстү. Тәләм-тәләсик һаһар еләјиб јенә башлардылар ишә. Одур ки, индинн индисиндә дә ел-обада белә бир мисал чәкиләр; бириси тәләсә-тәләсә јемәк јејәндә дејирләр ки, нә олуб, ә, ноолуб, аста-аста јесәнә, өврәзди мәјәр?!

Бичин өврәзи дә оларды. Ән јахшы бичинчинн бу вахты үзә чыхараллармыш. Бичинчиләрдән ким биринчи дәрзи бичиб өврәзчиннн габағына гојсајды, һәмнн адам өврәзинн галиби сајылырды. О адама һәдијә верәрдиләр. Бичин өврәзинн о вахт әлә көтүрәлләрмиш ки, бир пара күнејләрнн пешгурд тахылы вағамланыб тәрк олмасын. Она көрә дә өврәз чағырыб һәмән күнеј тахылынн бирчә күнүн ичиндә јығыб гуртарардылар. Сонра биринчи дәрзи хырмана кәтириб чыхаран арабачыја да хәләт верәрләрди.

Инди буилары садамагда сөзүмүзүн чаны одур ки, өврэди,
 эмчиликди, еллэримизде көнүллү олуб. Амма ди кэл ки, намы бир-

пы-пәнчәрәсини баглајыб түстүнү бурахырмыш ичәри. Чамаат жыгы-
 шыб кәлрмиш көмәжә, бу да кәнарда дајаныб шагганаг чәкирмиш.

ИМӘЧИЛӘРДӘ СӨЛӘНӘНЛӘРДӘН

Гәдим заманларын сөһбәтиди, бир падшаһын оғлу бәрк хәстәләнир, нә гәдәр дава-дәрман еләјирләрсә, шаһзадә сағалмыр ки, сағалмыр. Ахыр ки, дүзү-дүнјаны кәзиб-долашыб бир лоғман тапырлар, оғланын дәрдинә бир әлач диләјирләр ондан. Лоғман оғлана бахыб гајыдыр ки, бу хәстәјә һеч бир дәрди-сәри олмајан адамын алт көј-нәјини кејиндирсәниз сағалачаг. Тез падшаһын адамлары рәијјәтин ичнә чығырлар, бирәм-бирәм адамлары дәрди-сәриндән хәбәр тутурлар, өјрәнирләр ки, бу мәмләкәтдә һеч дәрди-сәри адам јохдур. Чар-на-чар кери дөнәндә јоллары бир мешәдән дүшүр. Бир дә гулаглары чалыр ки, кимсә мешәнин ортасында чыртыг вуруб охујур, ојнајыр. Јахынлашыб көрүрләр ки, чаванча бир оғландыр, бир шәлә одунун һәндәвәриндә атылыб-дүшүр, шадлыг еләјир. Фикирләширләр ки, дејәсән ахтардығымызы тапмышыг ахы. Сорушурлар ки, ај оғлан, нијә белә севинчәксән, нә олуб ки? Чаван гајыдыр ки, нә олачаг, бу күнүн дә сабаһын да, һалә үстәлик бириси күнүн дә одун еһтијатыны тутмушам, онду севинирам. Кәбәр алырлар ки, бәс һеч сәнин ајры дәрди-сәрин јохдурму? Дејир, нә дәрдим олачаг, одунум һазыр, чаным сағ-саламат, даһа бундан башга адама нә лазымдыр? Дејирләр, елә биз дејән сәнсән ки варсан. Тез ол, чан көјнәјини чыхар вер бизә апараг шаһын оғлуна, о да кејиб сағалсын. Оғланын үзү булуд тәки тутулур, гәмли-гәмли дилләнир:

— Аллаһдан кизли дејил, сиздән нә кизләдим, чан көјнәјим һеч јерли-дибли олмајыб.

«АРАДА БИР КҮЛ АХЫТДЫН»

Дејир, шејтанла бинаји-гәдимдән достлуг еләјән бир бәни-адәм күнләрин бир күнү јаман шәк-шүбһәјә дүшүр, башлајыр еһти-јатланмаға. Чүнки оғлуна тој еләмәк мәгама јахынлашырмыш. Инди горхур ки, тојун лап о ширин јериндәчә досту шејтан араја шулуғ сала, чәкдији хәрч-хурачат һеч-пуч ола. Одур ки, дуруб кәлир шеј-танын јанына, дил-ағыз еләјир, шәрт кәсир ки, сән кәсдијимиз о һалал дуз-чөрәк, мәбадә оғлумун тојунда араја фитнә-фәсад саласан, гој тојумуз сәлигә-саһманла өтүшсүн, сонрадан мән дә гошуларам сәнә кимин тојунда нә гәдәр истәсән шулуғ саларыг. Шејтан дејир, бај, бу нә сөздүр, нечә илләрди ки, сәнлә достлуг еләјирик, нә гәдәр евләр јыхмышыг, көнүлләр гырмышыг, досту доста, әри-арвада дүшмән еләмишик, бәс елә шејми олар?! Нә исә шәрти кәсиб ајрылырлар. Вахт-вәдә тамам олур, мағар гурулур, тој башлајыр. Чалан ким, ој-најан, охујан, јејиб-ичән ким. Шејтан да бир күнчдә дајаныб мағ-мын-мағмын бу мәнзәрәни сејр еләјирмиш. Амма һиккәсиндән диши бағырсағыны кәсир, бир иш көрмәкдән өтрү сино кәсдиришиш. Көрүр јох, балам, әкәр ишләр белә кетсә, бу мәчлис шад-хүррәм баша чатачаг. Онда кәрәк баш көтүрүб бу мәмләкәтдән кедә, адыны дәјишә. Одур ки, үсуллуча сүрүшүб мағардан чыхыр. Бир гәдәр аралыдан ахыб кечән су архынын ғырағындан бир гәшәнк күлү дәриб бурахыр суја. Мағардан чыхыб дејә-күлә архын кәнарында кәзишән чаванлардан биринин көзү суда ахан һәмән күлә саташыр. Истәјир әјилиб көтүрсүн, бир башгасы ону итәләјиб күлү өзү көтүрүр. О дејир күл мәнимлир, бу дејир күлү әввәл мән көрмүшәм. Ара ғызышыр, күлүб-итир, дава-далаш тој мағарына јајылыр. Нечә чаванын башы-көзү

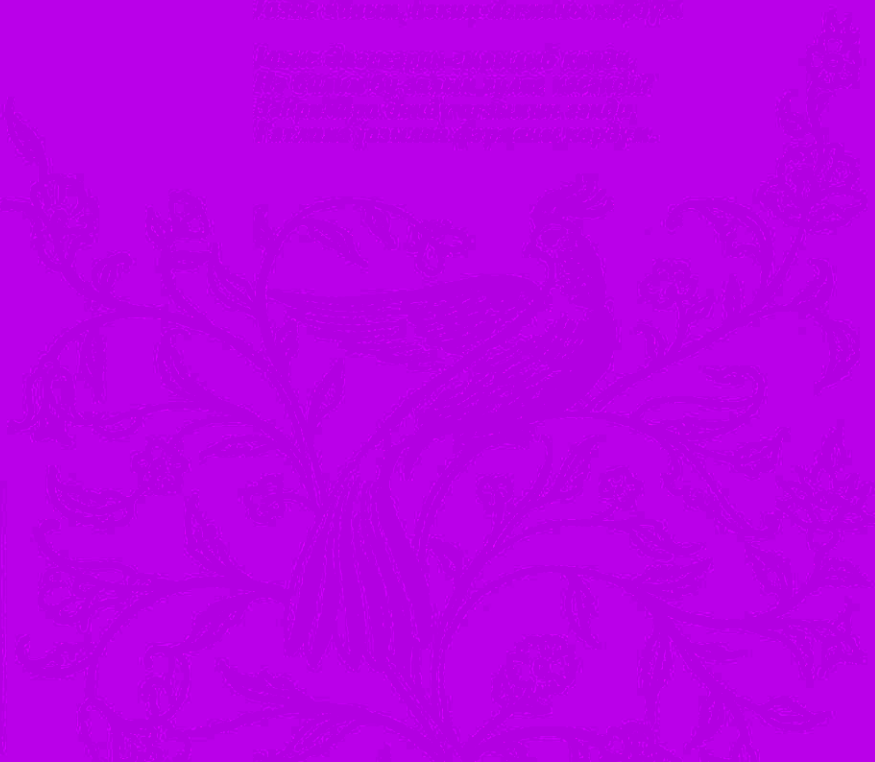
240 *Manuscript Title*

This page contains the first column of text, which appears to be a dense Latin manuscript. The text is arranged in a single column and is written in a formal Gothic script. The content is illegible due to the low resolution and blurring of the image.

Manuscript Title
Text in the second column, top section.

Text in the second column, middle section.

Text in the second column, bottom section.

ШАҲ АББАСЫН БЫҒ МӘСЭЛӘСИ

(рәвәјәт)

Бер күндәрүн бир күнү Шаһ Аббас

еләјир ки, филан јердә, филан үнванда јашајан филанкәсләри тез тапыб һүзурума кәтирин. Өз-өзүнә фикирләшир ки, көрән бу адамлар ки, бу гәдәр тәмиз гәбли, ариф, сәхавәтлидирләр, дар ајагда нечә, бири-бириләрини сатыб-еләмәзләр ки? Нәм дә о үчүнчү адамын фәһмини имтаһана чәкмәк истәјир ки, көрә дүнән кечәнин зүлмәтиндә

көрән бу филанкәсләр филан филан филан кәтәр ки, һәр күрәкәт кәтәрәдир. Көрә дә оу үч көрәк Шаһ Аббасдан сорушур ки, бос сәһи әһәтләсә кәләрә бу да, кәләрәкәт әһәтләсәк бирчә көрә сәт бығыма чәксәм, јан-јөрәйдә нә гәдәр аһај варса, бир дә көз ачыб көрәр зиядәндәдир. Јох, әкәр сол бығыма чәксәм, зиядәндәдә нә гәдәр мәнбус вар, азәдлыга чыхар. На неа, беләчә сөһбәт еләјә-еләјә кәлиб јетиширләр шәһәрә. Елә бирничә күчәјә ајаг гојчағын бир ит башлајир буларә хүрмәјә. Шаһ сорушур ки, һә, де көрәк о ит нә дәмәк истәјир? Ит дилә билән гајыдир ки, ит кешикчиләри дујуг салыр ки, ештијатам олуи, шәһәрдә оғру вар. Бәли, кәлиб јетиширләр хәһнәнин кизли гаһиси ағына. Гаһи дә нә гаһи! Топ аурсан дағылмаа. Шаһ дејир:

— Һә, дн көстәр һикмәтини көрәк. Бағли гаһыларә аһан бир кәрә көзүчү баһмағыһан гаһылар тајбатај ачылар. Ичәри тәпилиб бос дејинчә гызылдан, күмүшдән јүкләрин тутурлар. Ишләрини көрүб дағылышмағ истәјәндә Шаһ Аббас буларәни јашадыглары јерләри хәбәр алыр ки, бир дә иш көрмәк ләзим кәләндә тапыша билсиниләр. Булар дә нә билсиниләр нә вар, һәрә өз јерини јурдуну билдирир. Беләчә дағылышырлар. Сәһәрисә шәһәрә һәј дүшүр ки, бос, хәһнәни јарыблар. Шаһ булу ешитчәјини гырмазы кәјиниб тахта чыхыр, әһр

Беләчә
сөздән-сөһбәтдән
бир баһар тонгалы чатдыг.
Бир јаз көзәлләмәси
јетирдик сизләрә.
Өмрүнүзүн
һәр фәсли баһар овгатлы,
баһар нәфәсли
олсун.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

<i>Мүәллифдән</i>	3
<i>Јаз кәлир. М. Сејидов</i>	5

Ағыл кәсдијүндән...

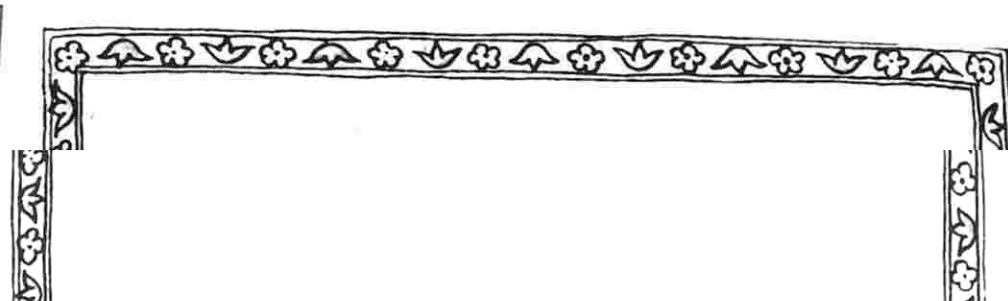
<i>Новрузлама</i>	9
<i>Гар чичәји</i>	11
<i>Боз ај</i>	11
<i>Сәмәни, сахла мәни</i>	13
<i>Новруз ојунлары</i>	18
<i>Коса-коса</i>	18
<i>Шәһбәзәмәк</i>	22
<i>Артырма</i>	22
<i>Көзбағлыча</i>	22
<i>Будур јаз кәлди, јаз кәлди</i>	23
<i>«Һачагујруг» — Гарангуш</i>	25
<i>Бир ајлы кечәјди</i>	29
<i>Ајлы кечәнин нағылы</i>	35

Газ тојумун сөз сојлары	56
«Кәклик-кәклик» ојуну	62
«Гарабицак» урду.....	63
Гыйл илә јаз кәрпусу	64

Гулаг ешитдијиндән...

Сән һарадысан дирне?

Јенијетмәләр үчүн

Агалар Гамза оглы Мирзоев
Низам Ади оғам Мөхтәм
ПОДАРКИ НОВРУЗА

(На азербайджанском языке)
Ганджлар — Бекү — 1989

*Сэмэни, сахла мэни,
Илдэ көјөрдөрөм сэни.
Сэмэни, сазана кэлмишэм,
Узана-узана кэлмишэм.*

